

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДОНЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТУСА

ЗУБРИЦЬКА МАРИНА ВОЛОДИМИРІВНА

Допускається до захисту:
в.о. завідувача кафедри
англійської філології
канд. філол. наук, доцент кафедри
_____ О. О. Залужна
підпис
«_____» _____ 2020 р.

СЕМАНТИКО-ФУНКЦІЙНІ ОСОБЛИВОСТІ ВИСЛОВЛЮВАНЬ, ЩО
ПЕРЕДАЮТЬ ПОДИВ В АНГЛІЙСЬКОМОВНІЙ ТА УКРАЇНСЬКОМОВНІЙ
ЖІНОЧІЙ ПРОЗІ ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ

Спеціальність 035 Філологія

Спеціалізація 035.041 Германські мови та літератури (переклад включно),

перша – англійська

Освітня програма Англійська та друга іноземна мови та літератури

(переклад включно)

Магістерська робота

Науковий керівник:
к.філол.н., доцент кафедри
Залужна Ольга Олексіївна

Оцінка: _____ / _____ / _____
(бали/за шкалою ЄКТ5/за національною шкалою)

Голова ЕК: _____
(підпис)

Вінниця 2020

АНОТАЦІЯ

Зубрицька М. В. Семантико-функційні особливості висловлювань, що передають подив в англійськомовній та українськомовній жіночій прозі початку XXI століття. Спеціальність 035 Філологія. Спеціалізація 035.041 Германські мови та літератури (переклад включно), перша – англійська. Освітня програма Англійська та друга іноземна мови та літератури (переклад включно). Донецький національний університет імені Василя Стуса, 2020. 173 с.

У магістерській роботі розглянуто лексичні та функційні особливості висловлювань, що передають подив в англійсько- та українськомовній жіночій прозі початку XXI століття, зокрема, в гендерному аспекті.

Матеріалом дослідження слугують 806 зв'язаних у смисловому відношенні фрагментів діалогів і монологів, які формують висловлювання, що передають подив, отримані методом суцільної вибірки з англійсько- та українськомовних художніх текстів.

Результати лексичного аналізу представлено у вигляді діаграм, що показують відсоткове співвідношення між засобами репрезентації подиву (зокрема, на фонетичному, лексичному, синтаксичну рівнях). Більш детальне дослідження лексичних засобів вказує на неоднорідність їхнього використання не лише в англійській та українській мовах, але і в межах кожної з них.

Гендерний аналіз свідчить про те, що відсоткове співвідношення різних груп висловлювань, що передають подив, залежить, перш за все, від особливостей обраного роману (форми розповіді, статі протагоніста й оповідача).

Дана розвідка також показує, що висловлювання, які містять в собі компонент міркування, є більш характерними для сучасної англійсько- і українськомовної прози ніж висловлювання, які містять лише реактивний компонент.

Ключові слова: подив, семантика, функційний аналіз, гендер, жіноча проза.

SUMMARY

Zubrytska M. Lexical and Functional Peculiarities of Utterances Expressing Surprise in English and Ukrainian Female Prose at the Beginning of the 21st Century. Speciality 035 Philology. Specialisation 035.041 Germanic Languages and Literatures (Including Translation), First Language – English. Educational Programme English and Second Foreign Languages and Literatures (Including Translation). Vasyl' Stus Donetsk National University, 2020. 173 p.

The Master's research paper aims at outlining lexical and functional peculiarities of utterances expressing surprise in English and Ukrainian female prose at the beginning of the 21st century. Their defining gender characteristics are also established.

The empirical data for the research paper was collected through a complete sampling method from contemporary English prose written by women, namely, from novels 'Small Island' by Andrea Levy, 'We need to talk about Kevin' by Lionel Shriver, 'Pizza Gimalai' by Irena Karpa, 'The Land of All Those Lost, or Creepy Little Tales' by Kateryna Kalytko. The sample size comprises 806 utterances.

The results of the lexical and semantic analysis are summarized in charts representing a percentage ratio between various means of expressing surprise (including phonetic, semantic, and syntactic levels). Closer inspection of lexical level reveals that the percentage ratio of lexical means is neither homogeneous within the contrastive analysis between two languages, nor within one given language.

Another important research finding suggests that the gender aspect of utterances expressing surprise (e.g. whether a woman expresses her surprise to a man or vice versa, or a man describes a woman's surprise, etc.) is usually determined by the peculiarities of a selected novel, namely, by a narration type, the protagonist's sex, the narrator's sex, etc.

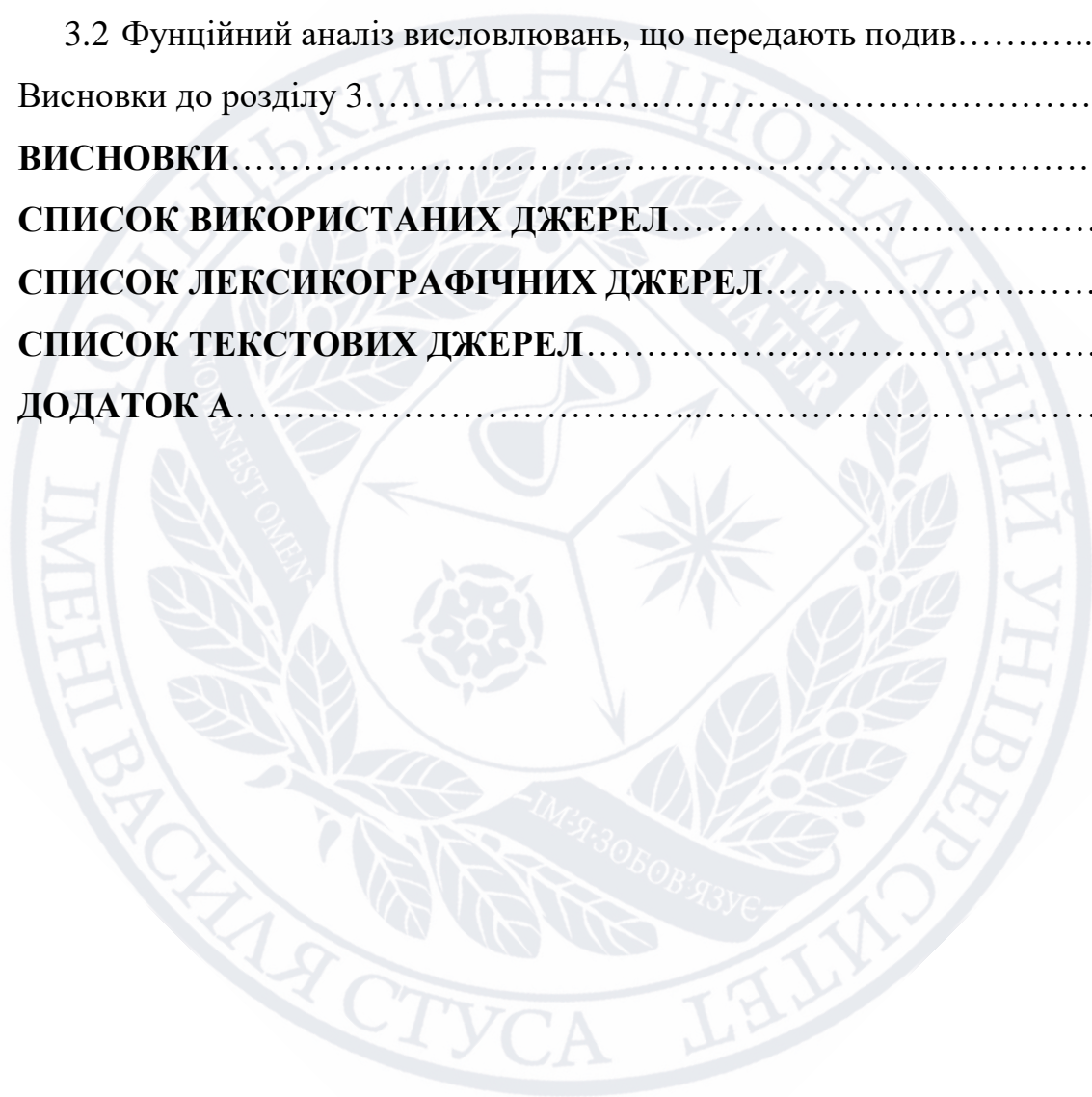
The current study has also found that utterances expressing surprise that involve judgment or rumination components are more typical of both contemporary English and Ukrainian female prose than utterances that involve a reactive component only.

Keywords: surprise, gender, semantics, functional analysis, female prose.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	6
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ ЗАДАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ.....	10
1.1 Подив як об'єкт наукового дослідження.....	10
1.1.1 Філософська та психологічна парадигми.....	10
1.1.2 Подив як лінгвістичний концепт.....	14
1.2 Категорія емотивності. Розмежування термінів «емоція» та «емотив».....	22
1.3 Теоретичні основи дослідження.....	26
1.3.1 Висловлювання як семантична категорія.....	26
1.3.2 Загальні положення семантичного аналізу. Розмежування термінів «лексико-семантичне поле», «лексико-семантичне-поле» і «тематична група».....	29
1.3.3 Загальні положення функційного аналізу.....	33
1.3.4 Жіноча проза як об'єкт дослідження гендерної лінгвістики.....	34
Висновки до розділу 1.....	37
РОЗДІЛ 2 СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВИСЛОВЛЮВАНЬ, ЩО ПЕРЕДАЮТЬ ПОДИВ В АНГЛІЙСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ.....	40
2.1 Засоби вираження подиву в англійській та українській мовах.....	40
2.1.1 Фонетичний та морфологічний рівні.....	40
2.1.2 Лексичні засоби вираження подиву.....	44
2.1.3 Репрезентація подиву на синтаксичному рівні.....	55
2.2 Лексико-семантичне поле подиву.....	59
2.2.1 Лексико-семантичне поле подиву в англійській мові.....	59
2.2.2 Лексико-семантичне поле подиву в українській мові.....	64
Висновки до розділу 2.....	67

РОЗДІЛ 3	СЕМАНТИКО-ФУНКЦІЙНІ	ОСОБЛИВОСТІ
ВИСЛОВЛЮВАНЬ, ЩО ПЕРЕДАЮТЬ ПОДИВ.....		70
3.1 Семантико-функційні особливості висловлювань, що передають		
подив: гендерний аспект.....		70
3.1.1 На матеріалі сучасної жіночої англійськомовної прози.....		70
3.1.2 На матеріалі сучасної жіночої англійськомовної прози.....		75
3.2 Функційний аналіз висловлювань, що передають подив.....		81
Висновки до розділу 3.....		89
ВИСНОВКИ.....		92
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....		96
СПИСОК ЛЕКСИКОГРАФІЧНИХ ДЖЕРЕЛ.....		103
СПИСОК ТЕКСТОВИХ ДЖЕРЕЛ.....		104
ДОДАТОК А.....		106

ВСТУП

Помітне зростання інтересу до вивчення емотивності в контексті сучасної лінгвістики зумовлено її зорієнтованістю на дослідження у межах антропоцентричної парадигми, що сприяє розвитку міждисциплінарних досліджень, таких як нейролінгвістика та лінгвістичні гендерні студії [11; 26; 81; 85; 88; 90].

Вагомий внесок у становлення теоретичних засад лінгвістики емоцій у межах семантичних досліджень зробила А. Вежбицька (зокрема, визначною є її робота «Емоції в різних мовах та культурах» [11; 13; 14; 88]). А. Вежбицька переконана, що попри різноманіття мов і культур, людство має певну культурну спільність, що дозволяє постулювати «натуральну семантичну метамову» та звертатися до ідей семантичних примітивів [11; 13]. Австралійський дослідник К. Годдард зосереджує увагу на емоційному концепті *ПОДИВ* у своїй роботі «Семантика подиву та інтересу» [75; 76]. У. Стейнж концентрується на дослідженні емотивних вигуків (зокрема тих, що передають подив) в дитячому й дорослому мовленні [83]; К. Феллбаум – на інтенсивності дієслів, що передають подив [74]. На теренах вітчизняного мовознавства на аналізі семантичних особливостей репрезентації подиву зосереджується О. П. Єршова [23].

Актуальність даної роботи обумовлена:

- амбівалентністю емоції подиву, її неоднозначній інтерпретації та подальшій її ідентифікації як складової мовної категорії емотивності;
- необхідністю опису семантичних та функційних особливостей категорії подиву в англійській та українській мовах, формування лексико-семантичних полів категорії подиву у вищезазначених мовах та проведення їхнього порівняльного аналізу;
- необхідністю розробки семантичної класифікації висловлювань, що передають подив в англійській та українській мовах в парадигмі гендерної лінгвістики.

Мета роботи полягає у визначенні спільних та відмінних особливостей вираження категорії подиву в англійській та українській мовах, визначенні їхніх семантико-функційних особливостей.

Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити такі **завдання**:

- визначити поняття «подив» у загальнонауковому аспекті з метою його подальшої конкретизації як лінгвістичного концепту;
- дати змістове визначення категорії емотивності в англійській та українській мовах;
- розмежувати поняття «лексико-семантичного поля» та «лексико-семантичної групи»;
- викласти основні положення функційного аналізу та гендерних досліджень;
- встановити засоби вираження категорії подиву в англійській та українській мовах на фонетичному, морфологічному, лексичному та синтаксичному рівнях;
- виокремити лексико-семантичне поле категорії подиву в англійській та українській мовах, провести їхній порівняльний аналіз;
- дати лексико-семантичну характеристику висловлювань, які передають подив в англійськомовній та українськомовній жіночій прозі початку ХХІ століття;
- окреслити семантико-функційні особливості висловлювань, що передають подив у гендерному аспекті, здійснити їхню класифікацію;
- провести функційний аналіз висловлювань, що передають подив в англійській та українській мовах.

Об'єктом дослідження є мовні засоби, які передають подив в англійській та українській мовах.

Предметом дослідження виступають семантичні та функційні особливості висловлювань, що передають подив в англійській та українській мовах.

Мета і завдання, окреслені в роботі, а також специфіка об'єкта дослідження зумовили використання таких **методів та прийомів** лінгвістичного аналізу: *дефініційний та компонентний аналіз* – для визначення елементарних сем;

лексико-семантичний аналіз – для виявлення та опису польової структури досліджуваних одиниць; *структурний аналіз* – для пізнання внутрішньої організації мови; *функційний аналіз* – для встановлення зв'язків між семантичними особливостями досліджуваних одиниць та їх функції; *зіставний метод*, що уможливорює висвітлення спільних і відмінних семантичних та функційних ознак у складі досліджуваних одиниць в обох мовах; *метод суцільної вибірки* – для формування бази одиниць дослідження; *описовий метод*, який є підґрунтям для комплексної презентації результатів дослідження.

Матеріалом дослідження слугують 807 зв'язаних у смисловому відношенні фрагментів діалогів і монологів, які формують висловлювання, що передають подив (425 – з англійської мови та 382 – з української мови), отримані методом суцільної вибірки з англійськомовних та українськомовних художніх текстів, з-поміж яких, зокрема, романи «Маленький острів» Андреа Леві, «Що не так з Кевіном?» Лайонел Шрайвер, «Земля загублених або маленькі страшні казки» Катерини Калитко та «Піці 'Гімалаї'» Ірени Карпи. Одиницею дослідження є моносемантична лексема та висловлювання, що передають подив в англійській та українській мовах.

Апробація результатів дослідження. Основні положення та результати дослідження викладено в доповіді на Міжвишівській науковій студентській конференції «Зіставне вивчення германських, романських і слов'янських мов і літератур» (ДонНУ імені Василя Стуса, Вінниця, 2019), Міжнародній студентській інтернет-конференції «Мова у міждисциплінарному контексті безперервної освіти» (Кам'янець-Подільський, 2020), Міжвишівській науковій студентській конференції «Зіставне вивчення германських, романських і слов'янських мов і літератур» (ДонНУ імені Василя Стуса, Вінниця, 2020).

Публікації. Основні положення магістерської роботи викладено у 3 матеріалах доповідей студентських наукових конференцій.

Структура та обсяг роботи. Магістерська робота складається зі вступу, трьох розділів із висновками до кожного, висновків, списку використаної літератури (90 наукових джерел української, російською та англійською мовами,

9 лексикографічних джерел, списку джерел емпіричного матеріалу – 4 позиції), додатків. Загальний обсяг складає 173 сторінки. Основний текст дослідження викладено на 89 сторінках.

У *Вступі* обґрунтовано актуальність дослідження, висвітлено мету і завдання роботи, окреслено емпіричний матеріал, об'єкт, предмет та методи дослідження, описано структуру курсової роботи, подано відомості щодо апробації роботи.

У *першому розділі* «Теоретичні засади дослідження» розкрито сутність подиву як в загальнонауковому, так і в лінгвістичному аспектах, здійснено критичний огляд результатів попередніх студій щодо явища категорії емотивності в англійській та українській мовах, визначено поняття висловлювання з лінгвістичної точки зору, розмежовано поняття «лексико-семантичного поля» та «лексико-семантичної групи», сформульовано основні положення функційного аналізу та гендерних досліджень.

У *другому розділі* «Семантичні особливості висловлювань, що передають подив в англійській та українській мовах» були проаналізовані засоби вираження подиву в англійській та українській мовах, виявлені лексико-семантичні поля категорії подиву в англійській та українській мовах, проведено їхній зіставний аналіз.

У *третьому розділі* «Функційний аналіз семантичної структури висловлювань, що передають подив в англійській та українській мовах» виявлено семантико-функційні особливості висловлювань, що передають подив в англійськомовній та україномовній жіночій прозі початку ХХІ століття, зокрема в межах гендерних студій, також був проведений функційний аналіз висловлювань, що передають подив в англійській та українській мовах.

У *висновках* підбито підсумки проведеного дослідження.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1 Подив як об'єкт наукового дослідження

У цьому підрозділі подив розглянуто в межах філософської та психологічної парадигми для того, щоб виокремити універсальні ознаки цього концепту. Це дозволяє більш детально дослідити трактування поняття подиву в лінгвістичному дискурсі та окреслити можливі напрямки подальших інтердисциплінарних досліджень.

1.1.1 Філософська та психологічна парадигми. За визначенням, яке пропонує сучасний французький філософ А. Конт-Спонвіль, подив «у класичному, підкреслено глибинному сенсі цього слова – це почуття здивування або заціпеніння, викликане несподіванкою. В сучасному значенні – це почуття, породжене не лише раптовістю, але і дивним або таємничим характером того чи іншого явища» [36, с. 436]. Далі він зазначає, що саме друге значення притаманне філософії, яку більше цікавить не нове та несподіване, а те, що нібито суперечить очевидному та звичному [36, с. 436]. Визначення Анре Конт-Спонвіля має цінність передовсім тому, що він розмежовує філософську інтерпретацію та семантичне тлумачення подиву. Попри приналежність мислителя до матеріалістичної та атеїстичної течій, можна стверджувати, що це визначення є об'єктивним: воно міститься у «Філософському словнику», мета якого – дати максимально неупереджену характеристику. Сам А. Конт-Спонвіль пише, що сенс слів змінюється нескінченно і залежить від ситуації, контексту, мовця [36, с. 5]. До того ж він є нашим сучасником, а, отже, його визначення подиву можна вважати розгорнутим, бо воно ввібрало в себе інтерпретації різноманітних філософських шкіл в історичній перспективі.

Оскільки у цій магістерській роботі подив розглядається у межах західноєвропейського світогляду, варто звернутися до його витоків, до античної культури та дослідити як історично змінювалася інтерпретація подиву.

Символом філософії у роботах Платона виступає Іріда, вісниця олімпійських богів, донька бога Тавманта (з давн.-грец. «чудесний») [97]: «... як раз філософу властиво дивуватися. Здивування і є початком філософії, і той, хто назвав Іриду донькою Тавманта розумівся на родоводі» [49 Т. 2, с. 100]. А. Конт-Спонвіль, чия інтерпретація «Метафізики» Арістотеля використана у цій роботі, пише, що «Арістотель відзначав, що саме подив спонукав перших мислителів до філософських роздумів, так само як він рухає ними сьогодні» [36, с. 436]. Отже, філософський подив у такому трактуванні – не просто джерело будь-якого пізнання, а його глибинна основа.

Досліджуючи світогляд філософів XX сторіччя, А. Конт-Спонвіль доходить висновку, що «існування світу дивне не тому, що світ непередбачуваний, а тому, що він занурює наш розум, варто йому поставити те чи інше питання, у непорозуміння, яке дійсно може сягати зціпеніння» [36, с. 436].

К. Себлан детально досліджує праці німецького філософа, представника феноменології, Е. Гуссерля і робить висновок, що подив «проживається» «понад або попри усілякі очікування» [81, с. 175]. Вона вказує на компонент «новизни» і вторгнення «нового» в звичний хід подій, що може спровокувати як фрустрацію і розчарування, так і стати ключем до «відкритих можливостей» [81, с. 179].

Повертаючи до античності, доречно підкреслити, що інші давньогрецькі філософські школи висувають протилежні аргументи. У своїй розвідці «Подив як емоційний концепт» Н. В. Дорофєєва посилається на Демокрита, який «називає основою мислення гармонійний стан душі ... та закликає сприймати все на світі як звичайну річ і ніколи «не втрачати розуму», тобто не дивуватися» [21, с. 49-76]. Схожої думки дотримуються представники стоїцизму, матеріалізму і деякі давньоримські діячі (наприклад, Цицерон), для яких подив виступає радше деструктивною силою.

Натомість філософія неоплатонізму витісняє гасла стоїків і матеріалістів, а інтерпретації подиву Платона й Арістотеля стають витоками основних доктрин західноєвропейської філософії. Н. В. Дорофєєва наголошує, що Ф. Бекон, зачинатель емпіризму, «називає подив насінням знання» [21, с. 49-76]. Ще на

початку праці «Про вчене незнання» М. Кузанський пише, що сильний подив «передуює спразі до знань, завдяки якій інтелект, чие буття є розумінням, підкріплює себе дослідженням істини» [39].

Р. Декарт був одним з перших, хто вирішив класифікувати емоції у сучасному розумінні. У цьому контексті доцільно наголосити, що слово «емоція» з'явилося лише на початку XIX сторіччя, а до цього мислителі послуговувалися іншими варіантами (наприклад, «випадки в душі», «моральні відчуття» і т.д.) [19]. Те, що сьогодні називається емоціями, Р. Декарт називав «пристрастями». У своїй класифікації він ставить подив на перше місце серед шести «первинних пристрастей душі»: «Якщо при першій зустрічі нас вражає якийсь предмет ... або ми вважаємо, що він вельми відрізняється від інших предметів, які ми знали до цього ..., то ми дивуємося і вражаємося ним. Оскільки це може відбутись до того, як ми дізнаємося чи підходить нам цей предмет, то мені здається, що подив – первинна з усіх пристрастей» [19, с. 507]. За Декартом, подив не має протилежного собі почуття, бо якщо предмет не містить в собі нічого незвичного, то він «не зачіпає нас і ми розглядаємо його без жодної пристрасті» [19 с. 507]. Причиною подиву є несподіваність, раптовість: «подив виникає в душі тоді, коли щось несподіване змушує її ретельно роздивлятися предмети, що видаються рідкісними та незвичайними» [19, с. 511]. Цінність класифікації Декарта полягає у тому, що він систематизував емоції на зразок того, як це роблять сучасні дослідники, а саме виокремив базові емоції.

Тож, якщо звернутися до сучасної психології, то вона розглядає подив як базову емоцію, тобто таку, що має нейрофізіологічний субстрат та виражається на соматичному рівні [78, с. 49-76]. Більш вірогідну інформацію дають медичні джерела. У «Великій енциклопедії з психіатрії» подив визначено у такий спосіб: «короткочасна реакція на раптову, неочікувану подію. Водночас існуюча до того активність різко обривається» [93].

Психолог К. Ізард, автор диференційної теорії емоцій, аналогічно описує подив: «подив породжується різкою зміною стимуляції. Зовнішньою причиною для здивування слугує раптова, неочікувана подія. Цією подією може бути удар

блискавки, спалах феєрверку або неочікувана поява друга» [78]. З еволюційної точки зору, для первісної людини подив був емоцією, необхідною для виживання оскільки «основна функція подиву полягає у тому, щоб підготувати людину до ефективної взаємодії з новою, раптовою подією та її наслідками» [78]. Подив, як і інші відчуття та емоції, обумовлений еволюційним та нейробіологічним розвитком людини, є основним психологічним компонентом емоційності та свідомості [79]. К. Ізард вважає, що за своєю природою механізмом є більшою мірою адаптивним, ніж деапативним [79].

Щодо теорії еволюції, найбільш доречним буде звернутися до праць Ч. Дарвіна. У «Вираженні емоцій у людини й тварин» окрема глава присвячена опису подиву, здивування, страху та жаху [17]. Для цієї розвідки актуальним є інтерес Дарвіна до мімічного вираження емоцій, що дозволяє дослідити лексику, що описує емоції (лексичні кінеми й просодеми). За Ч. Дарвіном, подив переходить в здивування, здивування – у зціпеніння, яке має доволі багато спільного з жахом [17, с. 264]. Відомо, що підняті брови, широко розкриті очі та рот свідчать про ступінь здивування. Ч. Дарвін пояснює, що «підіймання брів необхідно для швидкого і широкого розкривання очей. Через цей рух на лобі утворюються поперечні зморшки» [17, с. 264]. Важливою є ремарка про удаваний подив, який «виражається лише підійманням брів» [17, с. 264]. Окрім проведення власних досліджень, використання чужих фотографій та мемуарів, Ч. Дарвін посилається також і на п'єси У. Шекспіра (зокрема, «Король Джон») для описання сильного здивування [17, с. 265]. Надалі можна провести порівняльний аналіз градації Дарвіна «подив – здивування – зціпеніння – жах» та аналогічної шкали, запропонованої К. Годдардом у межах лінгвістичних досліджень [76].

Водночас подив розглядається як амбівалентне почуття; його не можна назвати ні негативним, ні позитивним. К. Ізард наголошує на його короткочасності й зазначає, що «на відміну від інших емоцій, подив не може довго мотивувати поведінку людини», а отже «в якомусь сенсі подив не є емоцією в прямому значенні цього слова» [78]. Аналізуючи різні психологічні

теорії Н. В. Дорофєєва посилається на А. Ортоні, Дж. Клоур та А. Коллінз, які не вважають подив емоцією, називаючи його когнітивним станом [21, с. 49-76]. Посилаючись на М. Турнера, С. Ят Мей Лі вказує, що *surprise* (подив) може комбінуватися з *happiness* (щастя), *fear* (страх), *anger* (злість), *sadness* (сум) [96, с. 8-9].

Н. В. Дорофєєва узагальнює модель подиву, побудовану на основі аналізу філософського та психологічного аспектів: «подив – це емоція, яка презентує суб'єкту протиріччя між новим знанням і його старим досвідом, стимулюючи активну розумову діяльність, що спрямована на його подолання» [21, с. 49-76]. Таким чином, попри свою короткочасність, подив слугує основою для будь-якого пошуку: інтелектуального (Платон, Арістотель, Ф. Бекон, М. Кузанський) або базового, спрямованого на виживання (Ч. Дарвін, К. Ізард).

1.1.2 Подив як лінгвістичний концепт. Безумовно, до того як подив почали вивчати як самостійний лінгвістичний концепт, була написана низка праць, пов'язаних із класифікацією та диференціацією емоцій загалом.

В. І. Шаховський, засновник школи лінгвістики емоцій, вичерпно окреслив історичну перспективу цього питання. Він зазначає, що вперше лінгвістична значущість вивчення емоційного аспекту мови була показана у 1987 році на IV Міжнародному конгресі лінгвістів коли з відповідною доповіддю виступив Ф. Данеш [68, с. 4]. З того часу емоції стали пріоритетним напрямком лінгвістичних досліджень і не втрачають своєї актуальності до сьогодні.

В науковий обіг увійшло два терміни – емоціологія і лінгвістика емоцій. Під терміном «емоціологія» О. Є. Філімонова розуміє «усю сукупність наукових досліджень у різних галузях знань, які тією чи іншою мірою стосуються вивчення емоцій, чуттєвої сфери людини» [60, с. 7]. В. І. Шаховський використовує термін «лінгвістика емоцій» та визначає її як «науку про вербалізацію, вираження і комунікацію емоцій» [68, с. 4]. Н. Г. Кравченко вбачає у бурхливому розвитку досліджень емоційних станів людини «прояв антропоцентричної парадигми» [38]. Що стосується розвитку когнітивної лінгвістики, то ця галузь дозволяє по-новому подивитися на проблеми

категоризації світу та концептуалізації, проблеми мовної картини світу, проблеми співвідношення мовних структур з когнітивними [95, с. 54].

Далі будуть розглянуті найбільш змістовні праці, які стосуються безпосередньо подиву.

Основне місце в семантичній концепції А. Вежбицької займає ідея природної семантичної метамови або мови примітивів, яка дозволяє універсально трактувати емоції. У статті «Універсальні семантичні примітиви як ключ до лексичної семантики (сфери емоцій)» А. Вежбицька зазначає, що проблема трактування значень полягає у тому, що «вони різняться від словника до словника, що розбіжності виявляться абсолютно випадковими, а формулювання трактувань нічим не обумовлені» [12]. Натомість використання натуральної семантичної метамови, яка «є ядром, загальним для усіх словників, отриманим шляхом емпіричних міжмовних порівняльних досліджень» [12], дозволяє достеменно визначити семантичний інваріант. Перш за все, такий підхід є цінним для подальшого проведення типологічних досліджень, виявленні міжкультурних відмінностей у сприйнятті, вираженні, трактуванні емоційних концептів.

А. Вежбицька наголошує, що якщо концепти на позначення кольорів «визначаються прототипами, які містять перелічування елементів довкілля та біології людини (такі як кров, небо, рослини)», то емоційні концепти «задаються ситуаціями, типовими для таких переживань, і ці ситуації можуть бути описані через ментальні сценарії» [13, с. 337]. Тобто, можна стверджувати, що А. Вежбицька звертається до майже архетипічних уявлень та символів. Крім того, вона сама посилається на Г. Лейбница, який вважав, що «у мозку кожної людини, що з'явилася на світ, є визначений набір вроджених елементарних ідей» [11]. Попри те, що ці вроджені елементарні ідеї або «сенси» є вкрай примарними, людство користується ними, «щоб експлікувати набутий ним досвід» [11]. Звісно, ідеї про універсалії в мисленні та мовах існували ще з античних часів і цікавили не одне покоління філософів, А. Вежбицька стала першою, хто досліджувала такий концепт у межах лінгвістичних студій.

У праці «Трактування емоційних концептів» дослідниця інтерпретувала англійське слово *surprise* (подив) послуговуючись результатами досліджень натуральної семантичної метамови:

«Х відчуває щось

іноді людина думає приблизно так:

зараз щось відбулось

до цього я не думав: це відбудеться

якби я подумав про це, то я сказав би: цього не відбудеться

тому ця людина відчуває щось

Х відчуває щось схоже» [13, с. 337].

Таке тлумачення безперечно відрізняється від так званих «класичних» семантичних інтерпретацій (наприклад, компонентів лексико-семантичного поля або лексико-семантичної групи, які базуються переважно на словникових дефініціях, що створює ряд лінгвістичних проблем через їхню незліченну кількість). Семантичні примітиви, навпаки, показали себе доволі гнучким інструментом міжмовного лінгвістичного аналізу, який дозволяє виявити універсальні компоненти емоційних концептів у різних мовах та культурах і передати майже непомітні відтінки значень. Наприклад, *delighted* (захоплений, зачарований) визначено в Оксфордському словнику таким чином: «feeling or showing great pleasure» [99] ‘той, хто відчуває або виражає задоволення’, тобто тут немає жодної архісеми, яка б відображала подив. Однак А. Вежбицька методом натуральної семантичної метамови дійшла висновку, що *delighted* (захоплений, зачарований) містить щось на кшталт здивування: «я не знав: це відбудеться» [13, 359]. Так само, слово *indignation* (обурення) не входить до лексико-семантичного поля *surprise* (подив) в англійській мові оскільки його дефініція не містить архісеми подиву: «anger or annoyance provoked by what is perceived as unfair treatment» [93] ‘злість або роздратування, спровоковані чимось, що сприймається як несправедливе ставлення’. А. Вежбицька пише, що «*indignation* (обурення), здається, якимось пов’язано з *surprise* (дивуватися) ... Думка, що лежить в основі цієї емоції, – це не просто «хтось зробив щось

погане», але «Як вони могли таке зробити!» В тлумаченні такий елемент неочікуваності передається за допомогою компонента «я не думав: хтось може таке зробити»» [13, с. 362]. Аналіз компонентів концепту *surprise* (подив) в англійській мові методом семантичних примітивів також демонструє, що навіть очевидні синоніми як *surprise* (подив) та *amazement* (здивування) мають різні поняттєві структури.

Істотною для подальшого лінгвістичного аналізу є ремарка А. Вежбицької, де вона підкреслює, що «тлумачення (або експлікація) є припущенням щодо значення слова» [13, с. 339]. Навіть користуючись дефініціями з різних словників, завжди є доречним упевнитися чи обране тлумачення задовольняє його використанню.

С. І. Іонова та В. І. Шаховський зазначають, що окрім контрастивної семантики «метод семантичних універсалій А. Вежбицької є важливим у сфері контрастивної прагматики емоцій» [30, с. 981]. Це пояснюється тим, що такий метод дозволяє уточнити й скоректувати комунікативні постулати інших лінгвістів. Тобто, метод семантичної метамови є необхідним інструментом для проведення вичерпних детальних досліджень.

Розробкою натуральної семантичної метамови займається також австралійський дослідник К. Годдард, який зосередив увагу саме на емоційному концепті *ПОДИВ* у своїй роботі «Семантика подиву та інтересу» [76]. Він дає тлумачення лексемі *surprised* «здивований» використовуючи типовий фрейм для висловлювань, що передають подив. За К. Годдардом, суб'єкт мовлення у ситуації здивування мислить так: «До цього я не знав, що це буде так. Тепер я знаю» [76]. До того ж використовуючи метод натуральної семантичної метамови, дослідник розробив шкалу лексем які виражають подив взявши за основу їхню інтенсивність: *surprised* – *amazed* – *astonished* – *shocked*. До кожної лексеми запропоновано модель, яка містить наступні компоненти: тригер, міркування (думка), відчуття [76]. Описуючи подію-тригер, К. Годдард посилається на праці А. Вежбицької та зазначає, що загалом, вона є однаковою для усіх чотирьох лексем:

«незадовго до цього було так:

- щось відбулося

- через це, цей хтось дізнався щось про щось» [76, с. 5].

Наступний компонент моделі – міркування (думка); саме він суттєво відрізняє лексеми *surprised*, *amazed*, *astonished*, *shocked*. Думки суб'єкта спрямовані не на зміст нової інформації, а радше на її неочікуваність [76, с. 5]. Компонент міркувань, якому передують ситуація-тригер, для лексеми *surprised* виглядає так:

«після цього, цей хтось думає так:

“до цього я не знав, що буде так
я знаю це зараз”» [76, с. 6],

для лексеми *amazed*, яка згідно словникових дефініцій описується як стан надзвичайного здивування:

«після цього, цей хтось думає так:

“ до цього я не знав, що буде так
я знаю це зараз

водночас, я не знаю як це може бути так”» [76, с. 6],

для лексеми *astonished*, яка має в собі відтінок недовіри:

«після цього, цей хтось думає так:

“так не може бути

в той же час я знаю, що так є”» [76 с. 7],

для лексеми *shocked*, яка зазвичай асоціюється з негативними відчуттями:

«після цього, цей хтось думає так:

“це дуже погано для когось

до цього я не знав, що так може бути”» [76, с. 7].

Загалом, висновки К. Годдарда зроблені на основі досліджень інтенсивності лексем *surprised*, *amazed*, *astonished*, *shocked* мають багато спільного з дефініціями, поданих у різноманітних словниках. Та все ж, метод натуральної семантичної метамови дозволяє досліджувати майже невлічливі відтінки значень. У цьому пункті не подано перекладу до цього синонімічного ряду, бо на

матеріалі української мови таких досліджень не проводили, тому словникові переклади «здивований», «вражений», «зачудований» не здатні передати їхньої глибинної сутності [91].

Об'єктом іншої розвідки К. Годдарда є вигуки, що передають подив і відразу в англійській, кантонській і польській мовах. Знов-таки, використовуючи метод натуральної семантичної метамови, К. Годдард зосереджується на вигуках *Wow!* (Оце так!) – на позначення подиву; *Yuck!* (Пфе!) – на позначення огиди; *Ugh!* (Тьху!) – на позначення огиди [75]. Лінгвіст дійшов висновку, що вигук *Wow!* (Оце так!) використовується переважно з позитивною конотацією і передає додаткове значення *being impressed* (бути враженим) [75, с. 6]. Типовий фрейм для вигуку *Wow!* (Оце так!) виглядає таким чином:

«*Wow!* (Оце так!)

I think like this: “this is very good” (Я думаю так: “це дуже добре”)

I didn't know before that it can be like this (До того я не знав що так може бути)

I feel something very good because of this (Через це я почуваюся дуже добре)

I feel like someone can feel when this someone sees something very big (Я відчуваю те, що хтось може відчувати коли бачить щось дуже велике)» [75, с. 6].

Також у своїй розвідці К. Годдард детально розглянув вигуки *Gee!* (Отакої!), *Gosh!* (Боже!), *Yikes!* (Нічого собі!) [75, с. 6].

Загалом, при використанні методу натуральної семантичної метамови результати міжкультурних і міжмовних досліджень є більш результативними за умови аналізу вигуків, а не лексем, що номінують емоції. За К. Годдардом, такі лексеми як *happiness* (щастя), *fear* (страх) або *sadness* (смуток) часто не мають рівнозначного еквівалента в різних мовах. Наприклад, основним смисловим компонентом *surprise* (подив) є *I know now something, I didn't know it before* (зараз я щось знаю, до того я цього не знав) [75, с. 8-9]. Єдиний спосіб передати еквівалентне значення англійського *surprise* (подив) – шукати лексему, яка має ідентичний фрейм у досліджуваній мові. Первинні вигуки можна вважати більш гнучким об'єктом аналізу в межах натуральної семантичної метамови оскільки

вони наявні в усіх мовах (особливо зважаючи на рідкісні та зникаючі мови) і є більш природними й безпосередніми для вираження емоційного стану. Як зазначає І. О. Гаценко, вигуки є «абсолютними універсаліями в усіх мовах світу», а «ономатопею фактично можна віднести до одного з найархаїчніших способів словотворення» [16, с. 131-132].

Заглиблюючись в питання еквівалентності певних понять в різних мовах, доцільно згадати дослідження А. Е. Бочкачера, який постулює, що *ПОДИВ* є лінгвоспецифічним концептом, зокрема в російській мові [9]. Результати його розвідки наштовхують на подальше дослідження гіпотези лінгвоспецифічності *SURPRISE* (подив) в інших мовах. Однак твердження про лінгвоспецифічність будь-якого концепту видається обґрунтованим лише за умови проведення міжмовного контрастивного аналізу.

В українській мові аналіз синонімічного ряду *дивування* – *здивування* – *подив* здійснив Б. В. Шиприкевич, але він покладається на словникові дефініції, використовуючи два джерела – 11-томний «Словник української мови» та «Короткий тлумачний словник української мови» [69]. Дослідник постулює, що лексема *подив* «має дещо вужчу сферу вживання» і не завжди є взаємозамінною до лексем *дивування* та *здивування* [69].

Комплексне дослідження подиву як емоційного концепту здійснила Н. В. Дорофєєва, чия дисертаційна робота є більшою мірою міжгалузевою розвідкою. Провівши порівняльний аналіз концепту *ПОДИВ* в англійській та російській мовах, дослідниця дійшла висновку, що «в вербалізації подиву яскраво виявляється специфіка казуальної атрибуції. Так, представники російської лінгвокультури схильні до приписування обставин, що викликають подив, неконтрольованій і нестабільній причині, що обумовлює пасивне ставлення до нього і разом з тим високий ступінь чуттєвості. В англійській лінгвокультурі подив сприймається більш раціонально і часто виступає як сила, яка спонукає суб'єкта до дій в неочікуваній ситуації з метою змінити її на свою користь» [21]. Праці Н. В. Дорофєєвої спонукають до подальших міжмовних досліджень з метою виявлення екстралінгвістичних відмінностей у сприйнятті

концепту *ПОДИВ*, виокремлені своєрідних особливостей казуальної атрибуції подиву в різних мовних, культурних або соціальних середовищах.

У межах дослідження емоційних вигуків в британському варіанті англійської мови У. Стейнж приділяє значну увагу використанню вигуків, які передають подив у дитячому і дорослому мовленні, та проводить їхній контрастивний аналіз. Наприклад, він дійшов висновку, що вигук *Wow! (Bay!)* є більш типовим для дитячого мовлення (діти використовують цей вигук в два рази частіше, ніж дорослі) [83, с. 136-175].

Взявши за основу корпусний підхід, К. Феллбаум й І. Яннік займаються розробкою емоційної шкали дієслів. Так, вони постулюються, що у кожному семантичному класі дієслова виражають різні ступені інтенсивності базових емоцій, які репрезентують цей клас [74]. За основу своєї класифікації лінгвісти взяли лексико-семантичні патерни прикметників, дослідженні до того Шейнманом і Токунагою, і дійшли висновку, що патерни прикметників можуть бути застосовані до дієслів [74]. К. Феллбаум й І. Яннік проаналізували три основні класи дієслів, складові яких не дублюють один одного (отже, це дослідження можна вважати чітким та об'єктивним): *surprise* «подив», *fear* «страх» та *annoyance* «роздратування» [74]. Так виглядає клас, який складається з дієслів, які передають подив:

astonish (дивувати, вражати) < *surprise* (дивувати, вражати) < *amaze* (дивувати, потрясати) < *strike* (ошелешити) < *stun* (ошелешити, приголомшувати) < *floor* (збити з пантелику) < *dumbfound* (приголомшувати) < *flabbergast* (вражати) < *stupefy* (ошелешувати) [74, с. 102-103; 96].

Як і інші дослідники, К. Феллбаум й І. Яннік також наголошують, що для класу дієслів, які передають подив характерною є відсутність антонімів. Вони наводять приклад дієслова *to calm* (заспокоювати, умиряти) [96], яке не можна вважати антонімом лексеми *to surprise* (дивувати, вражати) [96], оскільки воно є протилежністю дієслів *to fear* (лякати) або *to agitate* (хвилювати, збуджувати) [96; 74, с. 103].

На теренах вітчизняного мовознавства на аналізі семантико-функційних особливостей висловлювань, що передають подив в англійській мові концентрується О. П. Єршова [23]. Дослідниця проаналізувала особливості функціонування висловлювань в монологічному й діалогічному дискурсах, поділила висловлювання, що передають подив на дві категорії (емотивні реактивні висловлювання та емотивні міркування), визначила, що «у семантичній структурі висловлювань, що передають подив, відбиваються основні кроки процесу здивування» [23]. Результати її досліджень стали в нагоді при аналізі висловлювань, що передають подив в англійській та українській мовах у гендерному аспекті.

Короткий огляд лінгвістичних праць, об'єктом яких є подив, дозволяє окреслити подальші напрямки можливих досліджень, взяти до уваги розбіжності та суперечні припущення різних лінгвістичних шкіл для того, щоб представити більш-менш єдину теорію, яка б об'єднала всі аспекти висловлювань, що передають подив.

1.2 Категорія емотивності. Розмежування термінів «емоція» та «емотив»

Відомо, що емоції та когніція нерозривно пов'язані між собою, тобто «думка виникає спочатку на довербальному рівні у вигляді емоційного образу» [66]. Психолог Д. Гоуман каже, що розглядати людську природу ігноруючи силу емоцій вкрай недалекоглядно, а сама назва *Homo sapiens*, людина розумна, вводить в оману в світлі нових наукових відкриттів [77, с. 14]. Короткий огляд лінгвістичних праць у попередньому підрозділі продемонстрував, що починаючи з кінця минулого сторіччя емоційний аспект мови став актуальним об'єктом сучасних досліджень.

Тож, І. В. Шаховський, чия сфера інтересів зосереджена на вивченні емоцій, наголошує на тому, що «дискурсивна практика підтверджує, що людина далеко не тільки *homo sapiens*, але й *homo sentiens*, тому що багатьма її діями керують емоції» [68]. Так само, психолог Г. Моврер висуває гіпотезу, що емоції є

необхідними для існування людини, тому протиставлення «емоцій» та «розуму» на користь другого не є доречним [80, с. 5-19].

Попри бурхливий розвиток лінгвістики емоцій дослідники досі не досягли згоди щодо розмежування термінів «емоція», «емотив», «емоційність», «емотивність» та «експресивність».

В. І. Шаховський робить вагомий внесок у розвиток лінгвістики емоцій розмежовуючи поняття «емоційності» та «емотивності». Перше він розглядає як психологічний термін, другий – як лінгвістичний. Дослідник зазначає, що «емотивність як лінгвістична категорія є іманентною властивістю мови передавати психологічні (емоційні) стани через особливі одиниці мови та мовлення – емотиви» [67]. Тобто, можна зробити висновок, що емоції – це суто психічне явище, а емотиви – їхня маніфестація у мовленні. В подальших дослідженнях багато дослідників дотримуються саме такої думки. Наприклад, М. В. Гамзюк при дослідженні емотивної фразеологічної системи німецької мови також керується гіпотезою, що емотивність являє собою мовне вираженням емоцій [15, с. 47]. За І. М. Літвінчук, емотивність є «результатом інтелектуальної інтерпретації емоційності, що транслюється в мові та мовленні» [44, с. 1].

Розвідка В. І. Шаховського не обмежується розмежуванням цих термінів, далі він пояснює як емоції трансформуються в емотивну лексику: «Фіксування емоційних процесів відбувається через психічний механізм їхнього відображення в семантиці слів, які використовуються для вербалізації емоційних взаємовідносин комунікантів ... Емоція «зберігається у слові» у вигляді ідеї про неї ... Так емоції «просочуються» у слова, фіксуються в них, «зберігаються» в них і при необхідності маніфестуються: виражаються та розпізнаються за допомогою цих слів» [65]. Ця думка дозволяє стверджувати, що для більш глибокого аналізу такої трансформації лінгвістика емоцій не може існувати одноосібно. Лише зважаючи на результати досліджень психології або нейронауки можна пояснити такий феномен.

Тому постає питання про те, чи можна вважати емотив еквівалентом емоції, чи емотивні засоби завжди передають емоційні переживання з абсолютною

точністю. Процес трансформації емоції в емотив, описаний вище, передбачає залучення низки психічних механізмів, які здатні повністю викривити або перевернути зміст емоції. Наприклад, можуть мати місце витіснення, описане З. Фройдом як захисний механізм психіки [61, с. 26-27], або суб'єктивне сприйняття та подальша двояка інтерпретація тих чи інших лексем індивідом. Посилаючись на Е. Діллера, В. І. Шаховський погоджується, що «емоції ніколи не проявляються у чистому вигляді і тому їхня вербальна ідентифікація завжди є суб'єктивною» [68].

З метою проведення більш достовірних лінгвістичних досліджень, В. І. Шаховський як засновник школи лінгвістики емоцій пропонує перейти «від дослідження уніфікованих, типізованих емоцій і семантичного простору мови до вивчення емоційного смислового простору мовної особистості» [68]. Кожний текст, який складає матеріал цієї розвідки, основою якого є зразки сучасної англійськомовної та українськомовної жіночої прози ХХІ століття, можна розглядати як уособлення мовної особистості оскільки за кожною книгою «стоїть» певна авторка зі своїм світоглядом, індивідуальними особливостями сприйняття та вираження емоцій і методами їх подальшої трансформації в емотивні засоби.

О. О. Селіванова досліджує сучасні напрямки розвитку лінгвістики, торкаючись питань неоднозначної інтерпретації термінів «емотивність» та «експресивність». Вона посилається на В. Телію, яка в свою чергу зазначає, що «емотивність, змістом якої є супутнє денотації відображення емоцій у мовних одиницях, є одним із параметрів експресивної функції» [53, с. 88]. Згідно цього визначення, В. Телія, як і В. І. Шаховський, також диференціює поняття «емоції» та «емотиву». Крім того, вона вважає «експресивність» поняттям ширшим, ніж «емотивність».

І. В. Арнольд вважає, що «емоція виникає в результаті впливу певної послідовності подій, описуваних в категоріях сприйняття та оцінок» [3, с. 293]. М. С. Ретунська також вважає емотивність категорією мовної оцінки [52].

А. П. Загнітко, укладач «Словника сучасної лінгвістики», характеризує емоцію як «різноманітні психічні явища, що у формі переживань виражають значущість для індивіда певних об'єктів, предметів, ситуацій» [94 Т. 1, с. 261]. Натомість дослідник ототожнює терміни «емотив» та «експресив» і подає доволі широке визначення: «тип мовленнєвого акту, ілокутивна мета якого – демонструвати, виразити психічний стан, настанови, почуття, емоції адресанта, його ставлення до того, про що він повідомляє адресату» [94 Т. 1, с. 255]. Емотивність А. П. Загнітко розуміє як «підкатегорію інформативності, що виявляється в емоційному навантаженні модулів дискурсу й компонентів тексту; властивість мовної одиниці передавати почуття, емоції» [94 Т. 1, с. 261]. С. В. Іонова так само постулює, що «емотивність, як корелятом психологічної категорії емоційності, є інтегральною ознакою різноманітних текстів [28, с. 3-11].

Проаналізувавши данні різних лінгвістичних розвідок та словникових дефініцій, надалі доречно розмежовувати поняття «емоції» та «емотиву» (І. В. Шаховський, В. Телія, А. П. Загнітко, С. В. Іонова). Категорія емотивності, як і будь яка інша мовна категорія містить «сенсові компоненти загального характеру, притаманні не окремим словам та системам їхніх форм, а великим класам слів, що виражаються у природній мові різноманітними засобами [92, с. 385]. Оскільки поняття «категорія» бере свої витоки в античній науці, то не завадить звернутися до класичного визначення, сформульоване Аристотелем. Посилаючись на нього, Т. Г. Скребцова пише, що «категорія характеризується певним набором істотних властивостей, який є необхідною умовою належності до тої або іншої сутності до даної категорії» [56, с. 9-11]. Н. А. Кобріна зазначає, що «будь-яка мовна система побудована на понятійній основі» [34, с. 173]. Отже, категорія емотивності охоплює різноманітні засоби мови, які можна поєднати спільними ознаками, характерними для цієї категорії (зокрема, властивість передавати емоції і почуття). За О. В. Труновою категорію емотивності можна вважати такою, що «може існувати незалежно від ступені її категоризації у мові», тобто такою, що має понятійну природу [59, с. 48].

1.3 Теоретичні основи дослідження

У цьому підрозділі викладено сутність основних понять і методів, необхідних для подальшого лінгвістичного аналізу семантичних і функційних особливостей, що передають подив. Зокрема, уточнено поняття «висловлювання», розмежовано поняття лексико-семантичного поля, лексико-семантичної групи, тематичної групи та викладено основні положення функційного аналізу й гендерних досліджень.

1.3.1 Висловлювання як семантична категорія. Термін «висловлювання» має низку визначень оскільки кожна галузь лінгвістики трактує його зі своєї точки зору. Наприклад, у «Словнику сучасної лінгвістики» за редакцією А. П. Загнітка запропоновано п'ять дефініцій, найбільш вичерпною з яких є наступна: «самодостатня мовномисленнєва структура, що співвідноситься з дійсністю, є носієм завершеної думки і, здебільшого, виражається реченням (актуалізованим у мовленні)» [94 Т. 1, с. 117], в інших тлумачення поняття «висловлювання» розглядається у межах комунікативної лінгвістики, риторики. Варто зазначити, що А. П. Загнітко ототожнює терміни «висловлювання», «висловлення» і «вислів».

Із огляду на мету і задачі цієї розвідки, важливо ідентифікувати поняття «висловлювання» саме як об'єкт семантичного аналізу, а також визначити чим воно відрізняється від речення.

У «Словнику сучасних лінгвістичних термінів» О. О. Селіванова подає наступне визначення речення: «одинарний синтаксичний рівень мовної системи, яка є інваріантом конкретних мовленнєвих висловлень і характеризується комунікативною, змістовною й інтонаційною завершеністю» [54]. Згідно з цією дефініцією, речення являє собою об'єкт синтаксичного аналізу, тоді як мовленнєве висловлення є поняттям ширшим, варіативним, виступає одиницею комунікації, є носієм певного повідомлення, а отже може розглядатися як семантична і прагматична категорії. У «Кембриджській енциклопедії мови» Д. Крістал визначає *utterance* (висловлювання) як «фрагмент мовлення (мовний відрізок) який можна фізично ідентифікувати і який позбавлений граматичної

чіткості, визначеності» [73, с. 94, с. 439]. Якщо поєднати зміст цих двох тлумачень, то речення – це граматично визначена одиниця синтаксичного аналізу, тоді як мовленнєве висловлювання не має яскраво виражених меж.

Щоб ідентифікувати «висловлювання» як одиницю семантичного аналізу, не завадить звернутися до суміжних галузей і проаналізувати цей термін у межах логіки. До сфери наукових інтересів А. Є. Конверського належить семантичний аналіз виразів природної мови. Він звертає увагу на те, що «у межах спеціального аналізу розповідне речення розглядається як послідовність знаків, що відповідає вимогам правил даної мови (це синтаксична категорія) та своїм змістом має висловлювання (це семантична категорія)» [35, с. 67]. Недоліком такої інтерпретації є те, що логіка «тримає» висловлювання лише у межах розповідного речення, що загалом пояснюється специфікою цієї науки, яка розглядає розповідні речення як «носії такої логічної форми як судження» [35, с. 67]. Натомість це дозволяє постулювати, що для логічного аналізу семантичне значення превалює над синтаксичним, висловлення – над реченням: «оскільки висловлювання як семантична категорія фіксує у собі мовні відрізки, які виражають судження, то її визначають як основну» [35, с. 67]. Звісно, що для цієї розвідки висловлювання доцільно розглядати як об'єкт семантичного аналізу, використовуючи синтаксичні категорії (речення, складне синтаксичне ціле) лише як додатковий, допоміжний інструмент (зокрема, для здійснення функційного аналізу).

Якщо звернутися до перекладу, то деякі дослідники наголошують на важливості розмежування понять «речення» і «висловлювання». Так, А. Л. Семенов, В. І. Єршов і Н. Ю. Нелюбова зазначають, що «співвідношення речення і висловлювання – важливий елемент для розуміння багатьох технологічних аспектів перекладу» [55, с. 637-638]. Лінгвісти підкреслюють, що вибір між реченням і висловлюванням як одиницями перекладу безпосередньо впливає на його якість. Перевага надається другому варіанту [55].

У статті «Сучасна синтаксична семантика: функційно-структурні прояви» А. П. Загнітко говорить про нову якісну перспективу вивчення речення «з

урахуванням його багатоаспектності (власне синтаксичний, семантико-синтаксичний, власне семантичний, комунікативний)» [24]. Він зазначає, що «речення, з одного боку, належить мові (граматична форма), – а з іншого, – мовленню (конкретний вияв). Семантично кожне окреме речення передає індивідуальний смисл» [24]. Пояснення відношень між реченнями, наприклад, у тексті чи мовленні, дослідник називає семантичною уявою [24]. Згідно з такою теорією, речення є самодостатнім компонентом, має як синтаксичний, так і семантичний вимір, тому про висловлювання (як одиницю, що виражає зміст висловлювання) не йдеться.

М. М. Бахтін розумів під висловлюванням комунікативну одиницю мовлення. Він наголошує, що «в кожному висловлюванні – від однослівної побутової репліки до більших, складніших витворів науки або літератури – ми охоплюємо, розуміємо, відчуваємо мовний задум або мовну волю мовця, що визначає його об'єм та межі» [5]. Згідно з таким визначенням, кожне висловлювання безпечно містить семантичний, змістовий компонент і не обов'язково має чіткі граматичні або синтаксичні межі.

Дослідники закордонних лінгвістичних шкіл також не дають єдиного визначення висловленню. До того ж в англійській мові визначення терміну *utterance* ускладняється його багатозначністю (він розглядається і як фонетична одиниця, і як ціле мовленнєве висловлювання). У «Глосарії лінгвістичних термінів» *utterance* визначають як природну одиницю мовлення, обмеженою паузами [98]. До того ж через відсутність єдиної інтерпретації, низка закордонних та вітчизняних лінгвістів використовують *utterance* (висловлювання) на позначення досліджуваних одиниць мови та мовлення [98].

Підсумовуючи усі розглянуті тлумачення, можна припустити, що висловлення – це самодостатня одиниця мовлення, що не має чітких граматичних або синтаксичних меж і виконує семантико-прагматичну та комунікативну функції. «Висловлювання може спиратися на модель речення, але за ним завжди стоїть відповідна модель комунікативної організації» [51, с.293]. Навіть якщо взяти за основу нову перспективу аналізу речень, що враховує його

багатоаспектність (зокрема, власне семантичний компонент) [94 Т. 1], то подальше дослідження не можна буде вважати комплексним через вузьке значення поняття «речення», обмежене, перш за все, граматичними рамками [94 Т. 1].

1.3.2 Основні положення семантичного аналізу. Розмежування понять лексико-семантичного поля, лексико-семантичної та тематичної груп. Найбільш продуктивні підходи до семантичного аналізу беруть свій початок в ідеях структуралізму. Згідно з теорією структуралістського напрямку, мова – це система зв'язків між її одиницями [73, с. 104]. Наприклад, у фонології зв'язки існують між звуками (або фонемами), в лексикології – між семантичними одиницями.

Д. Крістал наполягає, що під час семантичного аналізу доцільно використовувати терміни *lexical unit* «лексична одиниця» або *lexeme* «лексема», а не *word* «слово» [73]. Дослідник висуває наступні аргументи:

1. *Word* «слово» не є достатньо чітким. Наприклад, форми дієслова *to walk* – *walk, walks, walking, walked* – можна назвати різними «словами», але з семантичної точки зору, усі вони є варіантами одної основної одиниці – *walk*. Д. Крістал ставить питання про те, як тоді називати цю «основну одиницю» й іронічно наводить наступний приклад: «ці чотири слова є різними формами одного слова» [73, с. 104].

2. *Word* «слово» зовсім не підходить для аналізу ідіом, які також є смисловими одиницями. Наприклад, ідіома «*kick the bucket*», що означає «померти», «дати дуба», є окремою смисловою одиницею, яка складається з трьох слів [73, с. 104].

Тож, лінгвісти під час семантичного аналізу послуговуються термінами *lexical unit* «лексична одиниця» або *lexeme* «лексема».

За словами Д. Кристала, один зі шляхів «наведення порядку» в лексичному складі мові – це структурування її лексичних одиниць в так звані «поля» [73, с. 104]. Наприклад, різноманітні лексичні одиниці на позначення *surprise*

(подиву) – *surprise, amazement, shock* – формують окреме семантичне (або лексико-семантичне) поле.

Д. Крістал також підкреслює, що традиційно об'єктом дослідження семантики був словниковий склад мови, але сучасні семантичні дослідження дедалі частіше фокусуються на вивченні змісту цілого речення, зокрема у тих випадках, коли його сенс неможливо зрозуміти, проаналізувавши лише окремі лексеми, з яких воно складається [73, с. 104].

Метод польового структурування був вперше запропонований німецькими лінгвістами у 30-тих роках минулого сторіччя. Наразі він є одним з найбільш вивчених методів лінгвістичного аналізу [33]. І. М. Кобозева пояснює, що основою польового структурування лексичного складу мови є загальноприйнята «ієрархічна організація мовної системи», але водночас такий метод можна вважати гнучким оскільки він дозволяє виокремлювати в досліджуваній системі «проміжні підрівні», трактуючи їх як «єдність протилежностей» [33, с. 70-75]. У сучасних дослідженнях дедалі частіше поєднуються методи польового структурування і типологічні підходи [47, с. 109-111].

На противагу поняттям «речення» та «висловлювання», переважна більшість лінгвістів дотримуються схожої думки щодо розмежування термінів «лексико-семантичне поле», «лексико-семантична група» і «тематична група».

У «Словнику сучасної лінгвістики» лексико-семантичне поле визначено так: «ієрархічна структура множинності лексичних одиниць, об'єднаних спільним (інваріативним) значенням, спільністю змісту, що відображає поняттєву, предметну чи функційну подібність означуваних явищ» [94 Т. 1, с. 178]. Лексичні одиниці складають лексико-семантичне поле якщо їх об'єднує гіперсема (або архісема) [94 Т. 1, с. 178].

Лексико-семантична група – «певна група слів, що об'єднуються за певною семантичною ознакою (семантикою), семою, наявного в значенні кожного з них, незалежно від структури самого слова» [94 Т. 1, с. 178]. В. А. Звегінцев наголошує на «узагальнюючому значенні» смислових одиниць, що входять до лексико-семантичного поля [25, с. 169]. Ж. П. Соколовська підкреслює, що

складові лексико-семантичної групи можуть відрізнятися за «ступенем виявлення якості, ознаки, дії» [57, с. 53-54].

Тематична група – «група слів, що охоплює: 1) слова тієї самої частини мови однакового предметного спрямування; 2) слова різних частин мови, об'єднані спільним відрізком дійсності». «У тематичній групі слова пов'язані не мовними зв'язками, а позамовними через реалії, що виражені ними» [94 Т. 1, с. 179]. Л. М. Васильєв так само переконаний, що ідентифікуюча (ядерна) сема для тематичного поля не обов'язкова [10, с.110]. В. В. Левицький дійшов висновку, що як матеріальні, так й ідеальні денотати складають тематичну групу [42, с. 80].

Можна підсумувати, що наявність гіперсеми (або архісеми) – диференційна ознака лексико-семантичного поля та лексико-семантичної групи, що відрізняє їх від тематичної групи, яка жодним чином не стосується семантичного аналізу.

В межах лексико-семантичного поля відношення між його компонентами (лексемами) можуть бути парадигматичними або синтагматичними. Д. Крістал пояснює, що носії англійської мови «знають», що у реченні *анг. It was a very auspicious ____* (укр. Це був дуже сприятливий ____) пропущене слово можна вибрати з відносно невеликого ряду лексем (наприклад, *event* «подія» або *occasion* «випадок»). Дослідник називає це синтагматичними відношеннями [73, с. 105]. Натомість відношення між наступними двома реченнями є парадигматичними: *англ. Is it a new radio? No, it's an old radio* (укр. Це нове радіо? Ні, це – старе радіо). В результаті заміни лексеми *old* «старий» на *new* «новий» змінюється значення, яке розпізнається як протилежне [73, с. 105]. М. П. Кочерган зазначає, що парадигматичні відношення в лексико-семантичній системі формуються «на основі спільності або протилежності їх значень» [37, с. 265].

Натомість деякі лінгвісти, як Г. С. Щур, не розглядають відношення між компонентами лексико-семантичного поля як парадигматичні, а визначають їх як «міжрівневе явище» [72, с. 63-80].

Д. Крістал пише, що зазвичай виокремлюють такі типи парадигматичних відношень в межах лексико-семантичного поля: синонімічні, антонімічні,

гіперонімічні та гіпонімічні [73]. Р. Н. Ахметжанова й Б. Н. Ахметжанов в межах одного лексико-семантичного поля виокремлюють семантичні деривативи й семантичні «сітки», де знаходять свою реалізацію семантичні тотожності та протилежності [4, с. 38].

Синонімія – це відношення «подібності» значень [73, с. 105]. Д. Крістал наголошує, що абсолютно однакові значення зустрічаються вкрай рідко, тому при дослідженні синонімічних рядів варто зважати на стилістичні, регіональні емоційні або інші особливості [73, с. 105]. Антонімія – відношення «протилежності» значень [73, с. 105]. Також лінгвіст вказує на феномен «несумісності» та розуміє під ним випадок, коли «лексеми, які є несумісними, згруповані в межах однієї основної категорії» [73, с. 105]. Наприклад, *red* «червоний» та *green* «зелений» є несумісними у межах семантичного поля *colors* «кольори». Терміни на позначення фруктів, музичних інструментів, днів тижня також можуть слугувати прикладом несумісних лексем [73, с. 105].

За А. П. Загнітком, гіперо-гіпонімічні угруповання – це «сукупність слів у семантичному полі, об'єднаних відношеннями ієрархічної супряжності (наприклад, тварина – кіт, пес, ведмідь, лисиця і т.д.). Гіперонім – слово, що підпорядковує собі значення інших слів (наприклад, тварина). Гіпонім – слово, семантично підпорядковане іншому слову (наприклад, кіт, лисиця)» [94 Т. 1, с. 157].

Доцільно також повернутися до поняття «висловлювання» як одиниці семантичного аналізу. Оскільки однією з його ключових характеристик є наявність певної семантичної структури, то можна стверджувати, що висловлювання також можуть бути компонентом семантичного поля з огляду на те, що В. Г. Адмоні розглядає семантичне поле синтаксичних структур як «живе, рухоме, динамічне поле, і живими, рухливими й динамічними є і самі структури» [1, с. 25-26].

Отже, в межах семантичного аналізу лінгвісти оперують термінами «лексема», «лексична одиниця», «лексико-семантична група» і «лексико-семантичне поле». Поняття «слово» і «тематична група» не є релевантними для

таких досліджень. Надалі при формуванні лексико-семантичного поля *surprise* «подив» актуальним буде проаналізувати парадигматичні відношення між лексичними одиницями цього поля.

1.3.3 Загальні положення функційного аналізу. Комплексне дослідження висловлювань, що передають подив, потребує залучення не лише лексико-семантичного, але й функційного аналізу, який «подає певне явище насамперед з погляду його функції, а не форми» [94 Т. 4, с. 110]. Тобто, цей метод дозволяє на основі результатів семантичної розвідки здійснити функційне дослідження смислових одиниць лексико-семантичного поля *surprise* «подив». До того ж на сучасному етапі розвитку лінгвістики невід'ємним етапом багатьох досліджень стало комбінування декількох методів різних наукових парадигм, наприклад, системно-структурного й комунікативно-функційного [58, с. 15-17].

О. О. Селіванова зазначає, що в 70-тих роках минулого сторіччя відбувався активний розвиток функціоналізму. Вона посилається на М. Халлідея, який поставив ряд питань, які багато в чому визначили подальші напрями розвитку функціональної лінгвістики: «однак цей підхід значить дещо більше. Він є спробою з'ясувати й пояснити природу мови у функціональних термінах: треба подивитися, чи не формується сама мова шляхом її використання, а якщо це так, то яким чином – як форма мови детермінована тими функціями, які вона має обслужити» [53, с. 444]. Таким чином, концепція М. Халлідея має на меті не лише дослідити як функціонує та чи інша мова, але й з'ясувати її сутність, пояснити її походження. О. О. Селіванова також зазначає, що загалом школи функціонального аналізу, що розвивалися в Західній Європі базуються на антропоцентричності та суспільній орієнтації [53, с. 445].

Найбільш вагомий аргумент проти функціонального аналізу висунув Н. Чомський, згідно з яким «універсальна граматика (компетенція) є вродженою, і тому не потребує пояснення функцій (уживання)» [53, с. 445].

На пострадянському просторі широкої розповсюдженості набув напрям функціонально-семантичної категоризації, розроблений А. В. Бондарком, який вважає, що засоби вираження семантичного змісту залишаються невиявленими

у звичайному описі [7, с. 14; 8; 51]. Аналіз останніх публікацій свідчить про те, що дедалі популярнішим стає використання функціонально-семантичного підходу до мовного матеріалу та його поєднання з міждисциплінарними дослідженнями – «від слову до тексту й дискурсу формується нерозривний органічний зв'язок» [20].

А. П. Загнітко визначає функціонально-семантичне поле як «систему різнорівневих мовних одиниць (лексичних, морфологічних, синтаксичних), здатних виконувати одну спільну функцію, що ґрунтується на спільності категорійного змісту» [94 Т. 3, с. 71].

Таким чином, виокремивши семантичне поле будь-якого поняття (зокрема, подиву), можна проводити подальші дослідження функційних особливостей його компонентів, аналізувати роль, яку виконують ті чи інші смислові одиниці на рівні висловлювань або тексту.

1.3.4 Жіноча проза як об'єкт дослідження гендерної лінгвістики.

Актуальність дослідження особливостей жіночої прози визначається основними тенденціями розвитку сучасної лінгвістики. З одного боку, аналіз авторської моделі світу є релевантним об'єктом дослідження когнітивного напрямку, а популярність гендерного аспекту пояснюється соціокультурними змінами у суспільстві. З. Р. Хачмафова зазначає, що гендер є «основним маркером репрезентації соціокультурних та психологічних особливостей жіночої і чоловічої ідентичностей, а також фактором формування гендерних ролей, гендерних стереотипів у соціумі» [62].

Безперечно, що фактор гендерної ідентифікації та подальше дотримання чи недотримання гендерних ролей визначають поведінку особистості, що також впливає на формування гендерних стереотипів у суспільстві.

Деякі дослідники (такі як Е. Л. Александрова та Н. А. Ситіна) припускають, що залежно від культурного бекграунду й психологічного типу індивіда (маскулінного чи фемінінного) формуються особливості мовлення жінки чи чоловіка. Наприклад, результати їхньої розвідки показують, що для чоловіків (як представників маскулінного типу) більш характерними є репліки-питання,

риторичні запитання, що нібито пояснюється домінуванням і розумовими перевагами чоловіків в обраній культурі; для жінок – репліки-перепитання, еліпсиси, репліки-реакції з емоційно-оцінними конотаціями [2, с. 49-52].

Сучасна жіноча проза ніяк не може слугувати об'єктом дослідження соціолінгвістики, але з точки зору герменевтики текст може слугувати джерелом відображення реальності. За А. Конт-Спонвілем, в загальноприйнятому сенсі цього слова, герменевтика – це «тлумачення або пошук сенсу чого-небудь (знаку, мовлення, події)» [36, с. 83]. Лінгвісти підхопили найбільш розповсюджену інтерпретацію і почали застосовувати основні положення цього напрямку у своїх дослідженнях. З. Р. Хачмафова з посиланням на І. І. Халєєву зазначає, що «підхід до гендеризму як до реальності, опосередкованою знаками, символами і текстами (тобто, з позиції герменевтики), дозволяє визначити свого роду міждисциплінарну інтригу, в основі якої переплітається низка наук про людину, не лише про її біологічну, але й культурно обумовлену специфіку» [63]. У будь-якому випадку, дослідження авторської картини світу певною мірою репрезентує тенденції суспільства, хоча б і суб'єктивно.

З. Р. Хачмафова також зазначає, що протилежність жіночого-чоловічого («маскулінність-фемінінність» [62]) є фундаментальною для культури і саме вона формує гендерну модель суспільства, яка в свою чергу впливає на мистецтво, зокрема на художню літературу. Дослідниця впевнена, що чоловіче бачення світу розглядається як центр буття, а жіноче – лише як периферія [62]. З одного боку, з таким висновком важко не погодитися, з іншого – варто зважати на контекст досліджуваного матеріалу (час написання того чи іншого літературного твору, країна та її соціокультурні особливості, зміст окремого твору). Наприклад, якщо взяти до уваги С. де Бовуар, яка писала, що «у людському суспільстві панують чоловіки. Вони міркують про жінку, виходячи не з неї самої, а порівняно з собою, не визнаючи її як автономну істоту» [6, с. 30], та її літературні твори (наприклад, «Мандарини»), то варто зважати на контекст подібних висловлювань (у цьому випадку – зародження другої хвилі фемінізму, середини минулого сторіччя). За таких умов, модель світу, де чоловік

знаходиться в центрі буття, цілком виправдана. Якщо ж йдеться про сучасну модель світу, то такі судження видаються передчасними та безпідставними зважаючи на те, наскільки змінилися гендерні ролі й саме поняття гендеру.

На матеріалі німецькомовної та російськомовної прози, зокрема зразків сучасних творів, дослідження проводить З. Р. Хачмафова. Лінгвістка зробила висновки, що «основні характеристики жіночої мовної особистості визначаються гендерним фактором і знаходять своє відображення: на вербально-семантичному рівні мови, у сфері когнітивних феноменів, представлених поняттями, концептами, ідеями, стереотипами, що формують гендерну картину світу» [63]. Тобто, гендерна ідентифікація обумовлює певний тип мислення, який знаходить своє вираження на різних рівнях мови та мовлення. Зокрема, дослідниця говорить про його відображення на рівні концептів і за допомогою семантичних засобів, але її розвідка не залучає фонетичного аспекту (зокрема, на надсегментарному рівні).

В своїй розвідці вона виявила наступні архетипи героїнь: «дружина, коханка, подруга, суперниця, жінка-дівчинка, досвідчена жінка, некохана жінка, покинута жінка, незаміжня жінка, мати-одиначка» та дійшла висновку, що «в дискурсі сучасної жіночої репрезентується образ жінки, яка часто виступає як предмет споживання» [63].

У розвідці, присвяченій аналізу різниці в сприйнятті емоцій на матеріалі китайської мови, М.-Р. Венг і Ш. Чінг-Ю не погоджуються з результатами досліджень попередників і висувають гіпотезу, що емоція *anger* (гнів) є більш характерною для жінок ніж для чоловіків; такі висновки вони пов'язують зі сплеском феміністичного руху й зростанням самосвідомості жінки, що знайшло відображення у сприйнятті семантичних концептів [85, с. 69-70]. Щодо емоції *surprise* (подив), то вона також є більш типовою для жінок попри припущення, висунуті іншими лінгвістами [85, с. 71].

Одними з основних об'єктів дослідження Д. Вілса є ідентичність й ідентифікація. В межах дослідження мови, емоційного стану, гендеру і сексуальності Д. Вілс заперечує деякі розповсюджені гендерні стереотипи в мові

Лакота (зокрема, використання певних клітиків, пов'язаних з вираженням думки-твердження або використанням наказового способу жіночою або чоловічою). Водночас результати його розвідки щодо вираження подиву у більшості співпадають з загальноприйнятою думкою (зокрема, використанням частки *ta* жінками та *wa* чоловіками) [86, с. 124-125].

Семантико-функційний аналіз висловлювань, що передають подив, можна розвинути, додавши до нього елементи гендерних досліджень. Зокрема, дізнатися, для якої статі ця емоція є більш характерною, проаналізувати семантичні особливості одиниць, що передають подив у мовленні жіночих і чоловічих персонажів.

Висновки до розділу 1

Підбиваючи підсумки виконаного у Розділі дослідження, можна зробити наступні висновки:

1. У західноєвропейській філософії подив розглядається як основа інтелектуального пошуку, як поштовх до пізнання (за Платоном, Арістотелем, Ф. Беконом, М. Кузанським, А. Конт-Спонвілем). За Е. Гуссерлем, подив є вторгненням «нового» в реальність, що може спровокувати як розчарування, як і стати ключем до «нових можливостей». У межах теорії еволюції подив розуміється як базовий механізм, необхідний для виживання. Психологи різних напрямків підхоплюють та розвивають цю ідею (в межах диференційної теорії емоцій – К. Ізард; згідно з психоаналітичною теорією – З. Фройд). Раптовість, короткочасність, неочікуваність – компоненти подиву, які є спільними для різних філософських та психологічних теорій.

2. У межах лінгвістики подив досліджували А. Вежбицька (інтерпретація подиву за допомогою семантичних примітивів), К. Годдард (послідовник А. Вежбицької, який дослідив синонімічний ряд *surprised* – *amazed* – *astonished* – *shocked* за допомогою натуральної семантичної метамови), У. Стейдж (аналіз вигуків які передають подив у дитячому й дорослому мовленні), К. Феллбаум (шкала інтенсивності дієслів, що передають подив), Б. В. Шиприкевич

(дослідження синонімічного ряду *дивування* – *здивування* – *подив* на матеріалі української мови), Н. В. Дорофєєва (інтердисциплінарний аналіз концепту *ПОДИВ*), О. П. Єршова (виявила особливості функціонування висловлювань, що передають подив на матеріалі англійської та української мов).

3. З точки зору лінгвістичних досліджень варто розмежовувати терміни «емоція» та «емотив», розглядаючи перший як суто психічний або психологічний феномен, другий – як лінгвістичну категорію, за допомогою якою психологічні стани та емоції маніфестуються в мові та мовленні.

4. Висловлювання – найбільш релевантна смислова одиниця для дослідження репрезентації подиву. Вона не обмежена граматичними або синтаксичними рамками, але водночас виконує семантичну, прагматичну та комунікативну функції.

5. Сучасна семантика передбачає не лише дослідження словникового складу мови, але й аналіз цілих речень, висловлювань, тексту. Основою лексико-семантичного поля та лексико-семантичної групи є гіперсема (архісема), тематична група формується через позамовні реалії, тому не може виступати об'єктом семантичного аналізу. В межах лексико-семантичного поля виокремлюють наступні парадигматичні відношення між досліджуваними смисловими одиницями: синонімія, антонімія, «несумісність», гіперо-гіпонімія.

6. За допомогою функційного аналізу визначається роль, яку виконують досліджувані смислові одиниці в монологічному або діалогічному мовленні, опосередкованого окремими висловлюваннями. На основі одиниць, що виконують одну функцію та входять до складу одного лексико-семантичного поля, виокремлюють функційно-семантичне поле.

7. Залучення компонентів і методів гендерних досліджень дозволяє проаналізувати емоційний смисловий простір мовної особистості (В. І. Шаховський, З. Р. Хачмафова), дослідити гендерні ідеї та стереотипи. В контексті цієї розвідки мовною особистістю виступають авторки зразків сучасної англійськомовної та українськомовної жіночої прози. Розвідки З. Р. Хачмафової, Е. Л. Александрової, Н. А. Ситіної, М.-Р. Венга, Ш. Чінг-Ю вказують на

співвідношення гендерних стереотипів, соціокультурних тенденцій і трансформацій з мовою та мовленням.

РОЗДІЛ 2

СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВИСЛОВЛЮВАНЬ, ЩО ПЕРЕДАЮТЬ ПОДИВ В АНГЛІЙСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ

2.1 Засоби вираження подиву в англійській та українській мовах

У цьому підрозділі розглядаються засоби репрезентації подиву, зокрема його реалізація у сучасній жіночій прозі.

2.1.1 Фонетичний та морфологічний рівні. Лінгвістичні дослідження підтверджують, що одиниці фонетичного рівня можуть слугувати засобами реалізації емоцій у мові та мовленні. За І. О. Гаценко, вигуки «виражають волевиявлення та емоції» [16, с. 162-163]. А. А. Калита зазначає, що «кожен із традиційно аналізованих елементів фонетичної системи набуває в мовленні певного смислового навантаження» [32]. Вона називає цей процес семантизацією одиниць фонетичного рівня [32]. В. В. Левицький пояснює цей процес як «транспозицію одних видів почуттів у інші» [43, с. 36].

Д. Кристал не погоджується із загальновизнаною теорією, згідно з якою окремі звуки не можуть мати жодного значення, і у своїх працях спирається на звуковий символізм, відомий також як фоносемантика або фоностезія [73, с. 262]. Дослідник видів декілька класів звуків, які можуть містити певне значення. Також варто зазначити, що Д. Кристал не вважає це дослідження вичерпним і погоджується, що розглядаючи кожну категорію звуків треба зважати на контраргументи. Наприклад, консонантний кластер /sl-/ у ряді випадків передає значення руху, напрямку вниз: *to slack* (ослаблювати, відпускати), *to slide* (ковзати, рухатися плавно), *to slouch* (сугулитися, опускатися); /sn-/ передбачає неприємні почуття: *snake* (змія), *snare* (западня, пастка), *sniff* (шморгати носом); боковий приголосний /-з:(r)l/ виражає ідею «кулястості, округлості»: *curl* (локон, кучер), *pearl* (перлина), *swirl* (вихор) [73, с. 269]. Д. Кристал не виокремлює звуків, які передають подив або здивування.

Загалом, аналіз сучасних досліджень показав, що на матеріалі англійської мови не було виявлено окремих звуків або звукових кластерів, які репрезентують

подив. Лише в експериментальному дослідженні С. Кавахара та К. Шінохара зазначається, що носії англійської мови асоціюють паузи в мовленні з *SURPRISE* (подив) та *SHOCK* (шок). В іншому експерименті дослідники встановили, що візуально кутасті форми (наприклад, трикутники) більше співвідносяться з *SURPRISE* та *SHOCK* ніж з *SAD* і *HAPPY* [82].

У теоретичному розділі цієї розвідки було зазначено, що подив – це амбівалентна емоція, яка часто змішується з іншими почуттями. Так, в текстовому матеріалі було виокремлено кілька висловлювань, в яких подив (або його заперечення) реалізується на лексичному чи синтаксичному рівнях, а фонетичні засоби передають додаткове значення. Наприклад:

(1) англ. *Since Thursday was the slimy garnish on this feast of snakes, I wouldn't be surprised to find myself hard of heart*» [103] ‘Оскільки той Четвер був огидним гарніром на цьому зміїному банкеті, я не здивувалася, що стала такою бездушною’.

Речення (1) є прикладом заперечення подиву з негативною оцінкою (подив – емоція амбівалентна, що може мати як позитивний, так і негативний характер), яке посилено звукосполученнями [sl] (*slimy* – слизький, огидний) та [sn] (*snakes* – змії), що мають негативну конотацію та викликають неприємні асоціації у читача, у такий спосіб посилюючи саме заперечення подиву.

На матеріалі української мови звукосимволізм входить в сферу наукових інтересів О. О. Потебні, для якого звук /a/ асоціюється або з рівномірним почуттям, спогляданням, або з подивом [50]. Наприклад:

(2) укр. — *Та зараз просто взагалі-то не сезон... — більше зі щирим подивом, ніж із радістю від приходу нових клієнтів, знизував плечима закутаний у все можливе хазяїн, пораючись коло прибульців* [101].

У прикладі (2) окрім репрезентації подиву на лексичному рівні – *зі щирим подивом* – присутні також фонетичні засоби, зокрема фонема /a/, і синтаксичні – незакінчене речення, графічно виражено трьома крапками. В. А. Чабаненко дійшов висновку, що в українській мові незакінчені (усічені) речення передають «внутрішнє пульсуюче мовлення» [64, с. 176]. Варто зазначити, що в цьому

випадку лексичний рівень головним чином описує подив (мова йдеться про реакцію співрозмовників). Водночас безпосередня маніфестація подиву в діалогічному мовленні героя роману обумовлена наявністю звукосимволічних компонентів, а усічене речення посилює інтенсивність здивування мовця.

Дослідження у межах надсегментарного рівня фонетичного аналізу говорять про вплив просодичних засобів на зміст висловлювань. Просодика мовлення визначається як «частина фонологічної системи, сукупність просодичних засобів та одиниць супрасегментного рівня, співвіднесених з лінійними мовними одиницями; сукупність фонетичних супрасегментних характеристик мовлення (висота тону, голосність, довгота, частота, інтенсивність тощо) [94 Т. 3, с. 148].

Так, С. Вілкінсон і С. Кітзінгер стверджують, що інтонація може самостійно створювати і змінювати зміст висловлювання, а такі просодичні засоби як висота тону, паузи і темп є основними засобами репрезентації подиву на надсегментарному рівні [87, с. 4]. Дослідники посилаються на Д. Боллінгера, вказуючи на типовий для подиву інтонаційний контур – висхідно-спадний або висхідно-спадний-висхідний, водночас висуваючи аргументи проти таких висновків, тому що на час лінгвістичних досліджень Д. Боллінгера результати базувалися головним чином на інтуїції [87, с. 4]. Однак деякі дослідження підтверджують це лабораторно, а С. Вілкінсон і С. Кітзінгер провели відповідний аналіз на основі дослідження токенів подиву в контексті. А. С. Волков стверджує, що тональні компоненти просодичної структури дозволяють робити висновки щодо того, чи є подив правдивим або удаваним [14]. Результати його розвідки свідчать про те, що збільшення тональних і динамічних показників свідчать про нещирий напускний подив [14].

Наступний приклад демонструє, що навіть при відсутності засобів, що виражають подив на лексичному рівні, просодеми передають незначний ступінь здивування з огляду на контекст та використання темпоральних показників (довжини інтонаційних груп, пауз, середньоскладової тривалості) [14]:

(3) англ. *It took me several attempts at saying the address to the driver of the taxi vehicle before his face lit with recognition. 'I need to be taken to number twenty-one Nevern Street in SW five. Twenty-one Nevern Street. N-e-v-e-r-n S-t-r-e-e-t.' I put on my best accent. An accent that had taken me to the top of the class in Miss Stuart's English pronunciation competition. [...] But still this taxi driver did not understand me* [102] «Лише через кілька спроб водій таксі нарешті зрозумів адресу. «Відвозить мене на Неверн Стріт двадцять один, зюйд-вест п'ять. Двадцять один Неверн Стріт. Н-Е-В-Е-Р-Н С-Т-Р-І-Т'. Я намагалася говорити з бездоганною вимогою. Бо хто ж як не я став зіркою класу у конкурсі Місс Стюарт на найкращу вимову [...] Але водій і досі мене не розумів»).

Крім того, у прикладі (3) подається психологічний портрет героїні яка дивується факту, що її не розуміють попри нібито гарну вимову.

В українській мові довжина інтонаційних груп та пауз також грає значну роль у процесі репрезентації подиву на супрасегментарному рівні мови у межах фонетичного аналізу. Наприклад:

(4) укр. *Ворота з шумом, достойним фільму за романом Кіра Буличова, роз'їхалися в боки. На порозі постав не космонавт у скафандрі, а звичайний лисуватий дядечко в смугастому халаті й золотих домашніх тапочках. — А-а, прінейд заказік* [101].

У прикладі (4) «а-а» може бути інтерпретованим як інструмент лексичного рівня (вигук), але варто зважати на те, що тут також присутні ознаки просодії, а саме – відхилення у темпі мовлення, середньоскладова тривалість і довжина інтонаційних груп та пауз, що вказують на подив мовця. Теж саме стосується і наступного прикладу:

(5) укр. — *Ну як нічого? Сподіваюсь, хоч відчуття сорому в тебе є. Це ж ти на паперовій карті залила це місце ромом у Катманду, а потім підпалила і кричала, що то факел вічної мудрості. — Ш-шо?.. — Редька готова була вліти. — І ми сюди дійшли, а тепер ти про це кажеш?! [101].*

Загалом, аналіз текстового матеріалу показав, що у досліджуваних зразках сучасної жіночої прози виявлено 5 висловлювань, які репрезентують подив на

супрасегментарному рівні фонології на матеріалі англійської та б висловлювань на матеріалі української мов (враховувалися лише такі показники, як довжина інтонаційних груп, пауз репрезентованих графічно та середньоскладова тривалість). Інші ознаки просодії, такі як інтонація і темп, зовсім або майже не знаходять вираження графічно, тому їх неможливо якісно проаналізувати на матеріалі тексту. Питальні, окличні, заперечні конструкції було розглянуто як об'єкти синтаксичного аналізу.

Наразі не було виявлено кореляції між певними морфологічними засобами та вираженням категорії подиву за їх допомогою ні в англійській, ні в українській мовах. Як в англістиці, так і в україністиці, йдеться лише про загальну концепцію емотивності суфіксів, що містять у собі позитивну або негативну конотації (наприклад, суфікси *-ly*, *-ster*, *-ette*) [45]. Можна припустити, що афікси можуть посилювати подив, виражений за допомогою інших мовних засобів.

2.1.2 Лексичні засоби вираження подиву. Лексеми, які входять до лексико-семантичного поля *SURPRISE* (подив), є найпоширенішим засобом репрезентації подиву в англійській мові. Наприклад:

(6) англ. *But surprise and pleasure had Mr Todd's voice squeaking high as a girl's* [102] 'Містер Тодд верещав ніби дівча, його голос був сповнений подивом й втіхою';

Приклад (6) можна вважати ілюстрацією комплексного емоційного стану, який за С. В. Іоновою та А. А. Штебою варто сприймати як нерозривну єдність – «складне емоційне переживання, що формується за допомогою зміщення емоцій різної якості» [31, с. 70-72]. Переживання у прикладі (6) містить і подив, і задоволення, що реалізується комплексом різноманітних засобів (пряма номінація – *surprise* (подив), *pleasure* (задоволення, втіха), опис (зокрема, голосу).

(7) англ. *So much for earning her amazement* [102] 'Стільки всього треба аби вона просто здивувалася';

(8) англ. *Imagine my astonishment when, reaching the bustling street, every Englishwoman I look on is also attired in a dowdy housecoat* [102] 'Уявіть моє

здивування коли я дійшла до метушливої вулиці та побачила, що кожна англійка, яка траплялася мені на очі, була вдягнена у якийсь немодний халат’;

(9) англ. *With the shock her feet make no struggle to stand upright* [102] ‘Приголомшена настільки, що не спромоглася встояти на ногах’;

В українській мові лексичний рівень також є основним засобом репрезентації категорії подиву. В авторському дискурсі присутні наступні лексеми: *подив, дивний, дивно, здивовано, чудасія, чудуватися, раптом, приголомшений*. Наприклад:

(10) укр. *Дивно, як такого запаху не цуралася її ідеальна сестра* [101];

(11) укр. «Половина чого? - здивовано підняв на неї очі Дордже [101];

(12) укр. *Але ще йдеш, підходиш, а по дорозі стільки чудасій: у сусідському тину вирує осине гніздо, а за тином, у новішому будинку, на високих сходах сидять двоє хлопців з пакетом, наповненим водою* [100, с. 103];

(13) укр. — *Та пішов ти! Сноб-усезнайло! Нащо мені здалося тебе терпіти?! Фак. Фак!* — вона аж зупинилася й безпомічно в своєму гніві роззиралася довкола. Дордже, здавалося, стояв приголомшений [101].

Подив в англійській мові та українській мовах також представлено рядом колокацій, сталих виразів, фразеологізмів, які прийнято розглядати в межах лексичних засобів як окремі смислові одиниці. Наприклад:

(14) англ. *But to my surprise I saw that, far from revealing her exposed skin, she was bound around the middle with a length of bandage* [102] ‘Але, на мій подив, я побачила далеко не оголений живіт, а бандаж, зав’язаний навколо нього’;

(15) англ. *Her? You’re joking! Maybe with a bag on her head* [102] ‘Її? Ти шуткуєш! Тільки якщо надіти мішок на голову’;

(16) укр. *Тоді я почала уникати Флори. А вона, на диво, стала ходити за мною хвостиком* [100, с. 206];

(17) укр. *Машка завмер від подиву, гадав, що таке буває лише в книжках про піратів — дідові на плече так і просився великий балакучий папуга, що хрипувато лається іспанською* [100, с. 113].

За В. І. Шаховським систему лексичних емотивних засобів складає як лексика, що номінує емоції (*surprise* – подив, *astonishment* – здивування), так і лексика, що репрезентує емоційні стани [66]. Так, дослідник зазначає, що «емоційний стан та емоційне ставлення може бути репрезентоване у мові різноманітними засобами» [66] та виділяє наступні категорії:

1. Пряма номінація: цей засіб представлений переважно лексемами, що складають лексико-семантичне поле подиву, мають спільну сему та передають уявлення людини про поняття «подиву» або його варіації. В. І. Шаховський називає лексику, що номінує емоції нейтральною [68, с. 6].

Прикладами лексики, що номінує подив є лексеми *surprise*, *wonder*, *amazement*, *astonishment* в англійській мові та *подив*, *здивування*, *диво*, *приголомшення* в українській:

(18) англ. *Most carried a look of astonishment* [102] ‘Більшість виглядала приголомшеною’;

(19) укр. *Свій цирий подив менеджер компенсував ціною: захланність місцевих людей деколи мотивувалась нічим іншим, як дитячою наївністю: — Ван рум хандред долар* [101];

(20) укр. *В її яточці продавалися друзі людства — розчинні макарони, мило, якісь крупи в мішках, місцевий шик — ультратонкий (не набереш багато шарів, підло продереться під пальцями в найвідповідальніший момент), зате білий туалетний папір і — о, диво — знайомий Редьці ще з українських аптек біло-фіолетовий крем* [101].

У прикладі (20) лексичний рівень – не єдиний компонент репрезентації подиву; присутні також і синтаксичні засоби, зокрема перерваність структури речення).

2. Безпосереднє вираження емоцій (вигуки, інвективна лексика) [68, с. 6]. У своїй семантичній структурі вигуки або інвективна лексика, що репрезентують подив, також мають спільну сему.

У праці, присвяченій емотивним вигукам в британському варіанті англійської мови, У. Стейндж приділяє значну увагу наступним вигукам, що

передають подив: *Wow!* (Бау!), *Whoops!* (Ой!, Йой!), *Whoopsdaisy!* (Йой) [83, с. 61-66].

Аналіз показав, що вигуки складають вагому частку емотивних засобів, що виражають категорію подиву в англійській мові: *Wow!* (Бау!, Треба ж!), *Gee!* (Оце так!), *Gosh!* (Чорт!), *Huh?* (А?), (Що?), *Whoa!* (Агов!), *Oh!* (Ох!). Наприклад:

(21) англ. 'Wow! I tell him. 'Calm yourself, man. Who you talking of?' [102] '«Треба ж!», - сказав я йому, «Заспокойся там. Про що ти говориш?»»);

(22) англ. Gee, Dad! Kevin exclaimed [103] 'Оце так, тато! вигукнув Кевін';

(23) англ. Gosh, she went to all those scary countries all by herself! [103] 'Чорт! Це ж треба! Вона побувала сама у всіх тих моторошних країнах!');

(24) англ. Whoa! Our son has been sexually abused, and your answer is to banish him to boot camp? [103] 'Агов! Наш син зазнав сексуального насилля, а ти пропонуєш відправити його у тренувальний табір?';

(25) англ. 'No, it's just when I was sleeping . . . ' Oh, you were sleeping, then.' [102] '«Ні, просто я спав в той час . . . » «А, то ти спав»»);

Афективи *Ax!*, *Ox!*, *Oй!*, *Овва!*, *O!*, *Га?* становлять групу емотивних засобів, що виражають категорію подиву в українській мові. Наприклад:

(26) укр. — *Та це і є те місце... Або я їбанувся, або таки впізнаю ці гори. — О! Ти вмієш матюкатися!* [101];

(27) укр. — О! А тут що за рани на печері? — Раптом оторопіла вона [101];

(28) укр. — *Ой-ой, почекай!* — замахала на нього руками Редька. — *Ти що — на філософському вчишся? На політології, небось?* — Га? З чого взяла? [101].

3. Опис (постава, особливості мовлення і голосу, погляду, рухів [68, с. 6]. В той час як вигуки та інвективна лексика є засобом спонтанної репрезентації емоцій, опис можна розглядати як свідоме та продумане вираження емоційного стану або ставлення до нього. Цей засіб передбачає опис зовнішньої експресії, наприклад, зображення міміки, жестів, особливостей голосу й інтонації. Тобто, мова йдеться про засоби кінесики, що визначаються як «рухи, що сприймаються комунікантами за допомогою зору: жести, міміка, постави тіла, оформлення зовнішності, почерк тощо; рухи частин тіла учасників спілкування, що

супроводжують вербальне спілкування і сприймаються зором, постаючи носіями різноманітних комунікативних смислів» [94 Т. 2, с. 35]. Варто зазначити, що засоби кінесики у багатьох випадках є універсальними, їх можна декодувати завдяки спільному смисловому компоненту, що уможливлює експресію.

У розвідці О. С. Шурупової і Б. Д. Ходжагельдієва, об'єктом якої є кінетико-соматичні фразеологізми, виокремлені наступні фразеологізми, які передають подив: *to raise one's eyebrows* (підняти брови), *to narrow one's eyes* (прищурити очі) [71, с. 349-352]. Аналізуючи репрезентацію зовнішнього прояву внутрішнього стану здивування, Ю. Н. Куличенко виділяє наступні смислові одиниці: пов'язані з поглядом – *to gaze* (вступити очі в когось), *to stare* (вступити очі, дивитися здивовано), *to make big eyes* (витріщити очі), *cannot believe one's eyes* (не вірити своїм очам); пов'язані з бровами – *to lift one's eyebrows* (підняти брови); пов'язані з ротом – *to gape* (роззявити рота), *jaw dropped* (щелепа відвисла) [40].

Аналіз словникових дефініцій дозволяє стверджувати, що для опису подиву в англійській мові найчастіше використовуються висловлювання, що включають наступні компоненти: *mouth* (рот) – *mouth agape*, *open-mouthed* (відкривши, роззявивши рота), *mouth was opening with surprise* (роззявити рота від подиву), *mouths gape* (відкривши рота); *eyes* (очі) – *to bulge eyes* (витріщити очі), *open eyes (widely)* (широко розкрити очі), *eyes blinking* (очі блимають); *lids* (повіки) – *lids widened* (розширилися повіки); та *eyebrows* (брови) – *raise one's eyebrows* (підняти брови), *one's eyebrows jumped* (брови підскочили), *eyebrows lifted* (піднялися брови) [93]. Наприклад:

(29) англ. *And she is back looking round the room, her mouth gaping like a simpleton's* [102] 'І ось вона стоїть у кімнаті, дивиться навколо, роззявивши рота як дурень';

(30) англ. *My mouth could do nothing but gape. I had never seen an Englishwoman so dark before* [102] 'Я тільки й могла, що стояти роззявивши рота від подиву. Ніколи до цього я не бачила настільки темної англійки';

(31) англ. *So the first time my insides twisted as if rung like a wet sheet, my eyes bulged slightly, the lids widening in surprise; my lips compressed* [103] ‘Спочатку всередині все стиснулося, нібито нутрощі огорнули вологим ганчір’ям; і я витріщив очі від подиву, стиснув губи’;

(32) англ. *His mouth open, eyes blinking, dumbfounded, he was left with no good reason why he could not* [102] ‘Роззявивши рота й блимаючи очима, він був приголомшений, бо хоч ти трісни не розумів, чому це не було можливим’;

(33) укр. *Arthur was so amazed that I asked his permission, his face went blank as white bread. Then one ponderous eyebrow lifted before he nodded, yes* [102] ‘Артур був настільки вражений тим, що я запитала дозволу, що він аж побілів. А далі здійнявши свої величезні брови догори, кивнув на знак згоди’.

У прикладі (33) вислів «*his face went blank as white bread*» (беземоційний вираз обличчя, дослідно – ніби білий хліб) у більшості випадків використовується для позначення переляку, але у даному контексті опис кінем брів та обличчя сигналізує читачеві про значний ступінь здивування, який не може приховати цей персонаж.

Хоча семантичний аналіз фраземи *to raise one's eyebrows* (підняти брови) свідчить про беззаперечне вираження подиву, А. Вежбицька ставить під сумнів таку гіпотезу пропонуючи наступний фрейм: коли людина піднімає брови, то для неї це означає наступне – «*I want to see more (above me)* (Я хочу бачити більше (над собою))», що перетворюється на абстрактний сигнал «*I want to know more* (Я хочу знати більше)» [88, с. 201-206]. За А. Вежбицькою такий сигнал може вказувати і на сумнів, і на здивування, і на недовіру, і на збентеження, і на зацікавленість і т.д. [88, с. 204]. Все ж значну роль відіграють компоненти «новизни», «неочікуваності», «спостережності» [88, с. 205].

Кінеми, що передають подив в українській мові, складають наступну лексико-семантичну групу: *витріщити очі (баньки), вилупити очі, витріщитися, (широко) роззявити рота, витріщитися мов баран на нові ворота, (широко) відкрити рота, вилупитися, бути не в змозі відкрити рота (від подиву)*. Наприклад:

(34) укр. *Художніх поривів автомобіліста тут ніхто не стримував — малюй собі, скільки завгодно, тільки на власному транспортному засобі. Редька роздивлялася пересувні твори мистецтва, широко відкривши рота* [101];

(35) укр. *Редьці в голові давно вже зріло голосне «Ти що це виробляєш, припух?!», але наче щось заціпило: ї рота не могла відкрити* [101];

(36) укр. *Дордже перевів погляд із пляшок у барі й витріщився на Редьку* [101];

(37) укр. — *Га?.. — тепер уже Редька витріщилася на нього, як баран на своє відображення в блискучому бампері новенького пікапа* [101].

Щоб дізнатися яка група засобів, що репрезентують подив, превалює у сучасній жіночій прозі були зроблені наступні підрахунки. У романі «Маленький острів» Андреа Леві з 382 висловлювань, що передають подив, 284 містять лексичні засоби, з них 93, що номінують подив або стан подиву (з них 24 – у поєднанні з іншими засобами), 98 – що безпосередньо репрезентують подив (вигуки, інвективна лексика) (з них 9 – у поєднанні з іншими засобами) та 83 висловлювання, в яких подив описується за допомогою кінем (з них 23 – у поєднанні з іншими засобами) (рис. 2.1).

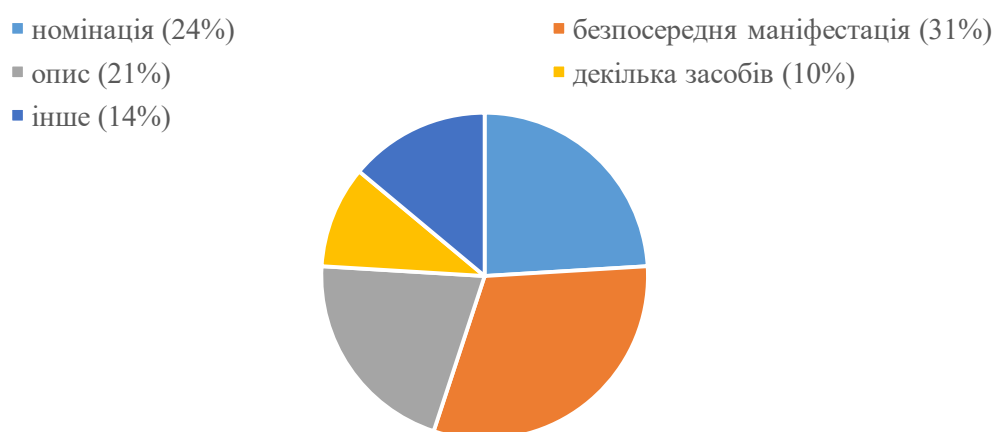

Рис. 2.1 Лексичні засоби, які репрезентують подив в романі "Маленький острів" Андреа Леві

29 висловлювань поєднують кілька засобів репрезентації подиву одночасно (вигук і опис, номінація і опис). Наприклад:

(38) англ. *In that moment, standing tall on Kingston harbour, I was shocked by the awful realisation that, man, we Jamaicans are all small islanders too!* [102] ‘В той час коли я стояв з широко розправленими плечима біля гавані Кінгстону, мене шокувало жахаюче усвідомлення того, що, чорт, виявляється, що наша Ямайка – також маленький острів’.

(39) англ. *Dumbstruck, he gaped like an idiot before a smile turned one corner of his mouth. ‘Your mother never tell you, neither a lender nor a borrower be?’* [102] ‘Він був настільки ошелешений, що аж, як пень, роззявив рота; згодом трохи посміхнувшись сказав. «А мама не казала тобі, що не треба ні позичати, ні давати гроші?»’.

Також було виявлено 40 висловлювань, які містять лексеми, що репрезентують подив, але їх не можна віднести до жодної з вищезазначених категорій, зокрема ті, що містять сему подиву, але прямо не номінують це явище – *even* (навіть), *suddenly* (раптом); авторські фразеологізми, сталі вирази – *with no warning* (неочікувано, без попередження). Наприклад:

(40) англ. *Yet still this Gable star – even with him face six foot high and luminous – could not light up the room enough to guide us as we walked* [102] ‘Попри те, що цей Гейбл був зіркою – навіть з його величезним сяючим обличчям – він все одно не випромінював стільки світла, щоб ми спокійно дійшли до свого місця’.

У романі «Що не так з Кевіном?» Лайонел Шрайвер з 39 висловлювань, що передають подив, 28 містять лексичні засоби, з них 23, що номінують подив або стан подиву, 1 – що безпосередньо репрезентують подив (вигуки, інвективна лексика) та 1 висловлювання, в яких подив описується за допомогою кінем (рис. 2.2). 3 висловлювання містять лексеми та вирази, що прямо не номінують подив, але містять сему раптовості, неочікуваності. Наприклад:

(41) англ. *So now I’m home—what passes for it. Of course you’ve never been here, so allow me to describe it for you. You’d be taken aback.* [103] ‘Отже, я вдома – певніше, це місце схоже на дім. Звісно, ти тут ніколи не був, то я розкажу тобі про нього. Ти будеш приголомшений’.

■ номінація (81 %) ■ безпосередня маніфестація (4 %) ■ опис (4 %) ■ інше (11 %)

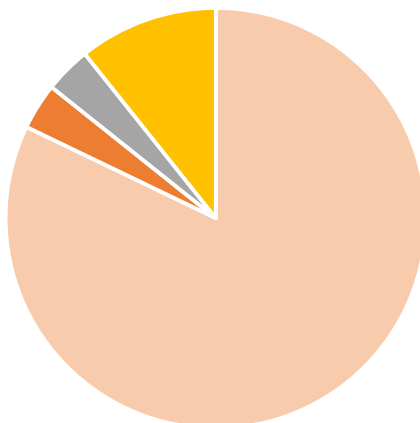

Рис. 2.2 Лексичні засоби, які репрезентують подив в романі "Що не так з Кевіном?" Лайонел Шрайвер

У романі Ірени Карпи «Піца 'Гімалаї'» з 251 висловлювань, що передають подив, 201 містить лексичні засоби, з них 143, що номінують подив або стан подиву (з них 3 – у поєднанні з іншими засобами), 16 – що безпосередньо репрезентують подив (вигуки, інвективна лексика) (з них 1 – у поєднанні з іншими засобами) та 24 висловлювання, в яких подив описується за допомогою кінем (з них 3 – у поєднанні з іншими засобами) (рис. 2.3).

■ номінація (68 %) ■ безпосередня маніфестація (7 %) ■ опис (10 %) ■ декілька засобів (4 %) ■ інше (11 %)

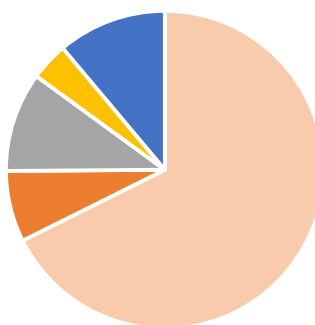

Рис. 2.3 Лексичні засоби, які репрезентують подив в романі "Піца 'Гімалаї'" Ірени Карпи

Також було виявлено 24 висловлювання, які містять лексеми, що репрезентують подив, але їх не можна віднести до жодної з вищезазначених

категорій, зокрема ті, що містять сему подиву, але прямо не номінують це явище – *раптом, зненацька, несподівано*; сталі вирази – *без попередження*. Наприклад:

(42) укр. *І якби раптом у Редьки завелися гроші, вона би витратила їх аж ніяк не на сеанси психоаналітика* [101];

(43) укр. *Редька раптом стала, як вкопана. Поєднання форм, кольорів і світла зненацька видалось їй ідеальним* [101].

(44) укр. *Потім несподівано спитала: — Ну а воно там хоч варте чогось?* [101]

Приклад (40) поєднує кілька засобів репрезентації подиву (інше й опис), приклад (42) – інше та вигук.

У романі Катерини Калитко «Земля загублених або маленькі страшні казки» з 125 висловлювань, що передають подив, 104 містять лексичні засоби, з них 72, що номінують подив або стан подиву (з них 1 – у поєднанні з іншими засобами), 1 – що безпосередньо репрезентують подив (вигук) та 8 висловлювань, в яких подив описується за допомогою кінем (з них 1 – у поєднанні з іншими засобами) (рис. 2.4).

З-поміж лексичних засобів репрезентації подиву, в цьому роману є 22 висловлювання, що містять лексеми, що містять сему подиву, але прямо його не номінують. Наприклад: *раптом, несподівано*. Також було виявлено кілька

фразеологізмів, які доволі нечасто використовуються у мові для позначення подиву (зокрема, *вилити відро окропу на голову*). Наприклад:

(45) укр. *Мені наче вилили відро окропу на голову. Латіф у місті, а я дізнаюся про це останнім, від якогось нещасного ремісника!* [100, с. 59];

(46) укр. *А потім Ліка зникла, так само несподівано, як з'явилися була у його шлюбному житті* [100, с. 89].

Порівняння результатів, представлених у чотирьох діаграмах, які демонструють відсоткове відношення використання у тексті різних лексичних засобів, вказує на значну розбіжність не лише між англійськомовною та українськомовною сучасною жіночою прозою, але й на неоднорідність використання лексичних засобів репрезентації подиву в межах кожної мови. Так, на матеріалі роману «Маленький острів» Андреа Леві домінантними лексичними засобами є безпосередня маніфестація подиву та вигуки (разом – 52%), на матеріалі зразків українськомовної прози та роману «Що не так з Кевіном» Лайонел Шрайвер – номінація (68%, 69% та 81% відповідно).

Варто зазначити, що С. В. Іонова пропонує схожу класифікацію і поділяє засоби вираження емоцій на власне «мову емоцій (слова, що називають емоції); поведінкові дані (вираження емоцій); фізіологічні дані (симптоматичні прояви)» [27, с. 172-174].

У дослідженні В. І. Шаховського зазначається, що подив переважно знаходить своє відображення у вигуках, інвективній лексиці (тобто, безпосередній маніфестації) або описі (через кінеми). У переважній більшості зразків англійськомовної та українськомовної сучасної жіночої прози, що аналізувалися, домінуючим засобом передачі подиву є номінація. Можна припустити, що вигуки та інвективна лексика є більш характерними для мовлення (реального спілкування), тоді як в художній літературі автор(ка) може використовувати в тексті численну кількість лексем та фразем, що номінують подив з естетичною метою. До того ж за С. В. Іоновою «використання одночасно декілька каналів отримання інформації про внутрішні переживання може підвищити ступінь її достовірності» [27, с. 172].

2.1.3 Репрезентація подиву на синтаксичному рівні. Як і в англійсько-, так і в українськомовній прозі синтаксичні засоби репрезентації подиву містяться переважно в діалогічному мовленні. За С. Я. Єрмоленко, синтаксичні форми та зв'язки, які формують структуру речення, впливають на вираження змісту, а отже можна припустити, що це призводить і до трансформацій емоційного навантаження надфразної єдності або висловлювання [22].

Т. А. Мезенцева вказує, що на синтаксичному рівні подив може бути виражений окличними реченнями (які часто містять вигуки, сталі вирази з використанням релігійної лексики, звертання до співрозмовника, повтор репліки співрозмовника або безпосередньо лексику, що номінує подив), питальними реченнями (перепитування репліки співрозмовника, уточнення) та розповідні речення (які містять переважно інші засоби репрезентації подиву або повтори репліки співрозмовника) [46].

Л. А. Піотровська пропонує теорію «фразеологізованих синтаксичних моделей», які відрізняються як семантичною цілісністю, так і уособлюють певну сталу синтаксичну модель [48]. Дослідниця наводить наступні приклади: *Тоже мне, художник / герой / помощник* (укр. Теж мені, художник / герой/ помічник) [48].

Аналіз англійськомовного текстового матеріалу показав, що подив часто знаходить відображення на семантичному рівні (дезорганізація структури речення, питальні конструкції, повтори), часто – у поєднанні з лексичними або фонетичними засобами. І. В. Щербакова зазначає, що «інтенсивність емоції «подив» актуалізується синтаксично за допомогою окличних речень» [70, с. 54]. Наприклад:

(47) англ. *Then she moaned at Emily in front of the crowd, who strained to look past my mother and her blushing outside girl, everyone muttering, 'Butter really? Butter? Never.'* [102] 'Потім вона гаркнула на Емілі посеред натовпу, якому байдуже було і маму, і на збентежену дівчинку, кожен лише бурмотав, «Справді масло? Масло? Не може бути!»';

(48) англ. *'Your brother still there?' he asked. 'My brother?'* [102] 'Твій брат досі там? – спитав він. «Мій брат?»»'.

У прикладах (44), (1) подив виражений лише на синтаксичному рівні через повтори та питально-заперечні конструкції.

(49) англ. *'Just this?' I had to sit on the bed. My legs gave way. There was no bounce underneath me as I fell. 'Just this? This is where you are living? Just this?'* [102] '«Оце і все?» Я був вимушений сісти на ліжко. Ноги підкошувались. Нічого не відчував під собою. «Оце і все? Ти живеш саме тут? Оце і все?»»'.

У прикладі (45) використані численні повтори, щоб висловити подив героїні роману.

Оскільки матеріалом цієї розвідки слугують висловлювання, отримані методом суцільної вибірки з сучасної прози, доцільним буде звернутися до досліджень стилістичного синтаксису української постмодерністської прози. Так, І. О. Дегтярьова зазначає, що «естетична функція синтактичних конструкцій і стилістичних фігур полягає у розкритті внутрішнього світу людини, вираженні ідейно-емоційної глибини авторської свідомості, людино- та світовідчуття» [18]. Зокрема, в обраних творах використання протагоністами певних синтаксичних структур розкриває їхній характер і світосприйняття.

Такі ознаки як дезорганізація синтаксичної структури (зокрема, перерваність і повтори) та використання питальних та питально-заперечних речень свідчать про вираження категорії подиву в українській мові. Наприклад:

(50) укр. *Спочатку говорила, мовляв, хотіли захистити. Мене? Від кого? Та й чи справді захистили?* [100, с. 14];

(51) укр. *Я сказала, що знаю, як їм взяти місто. Змієву Шию? Взяти? Так, взяти, так, Змієву Шию* [100, с. 24].

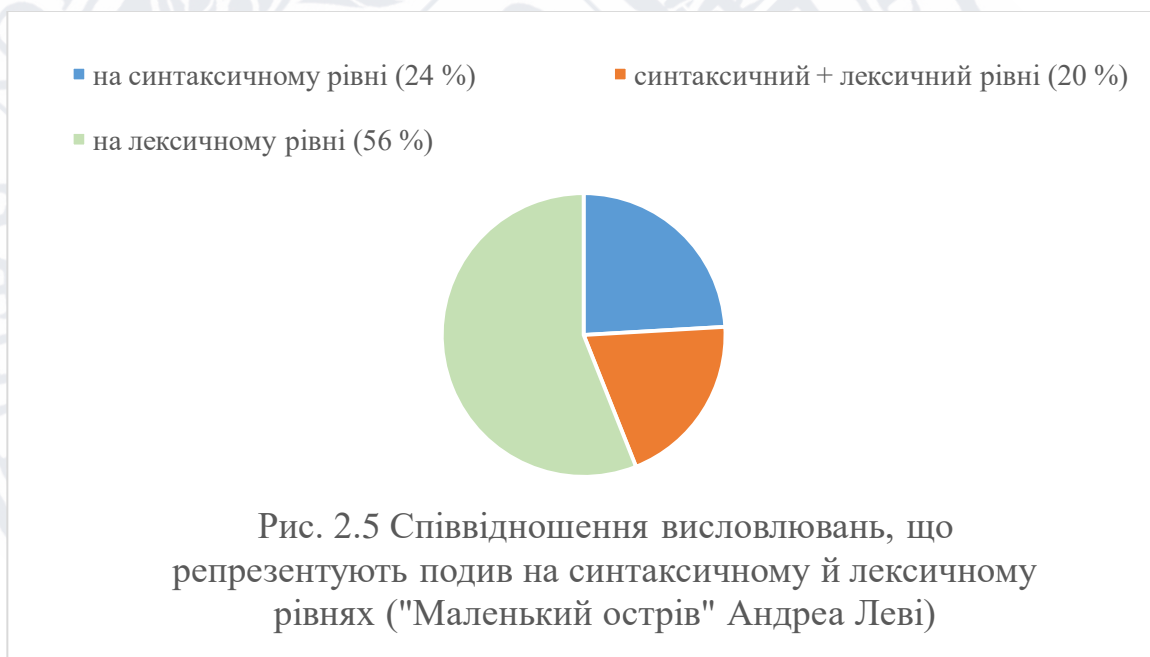
Приклад (47) демонструє використання повторів, питальних речень, уточнювальних конструкцій.

(52) укр. *Проте гонікам і серйозним дядькам вона все ж називалась як Рада, і навіть це не захищало дядьків від миттєвого перевтілення в гонників: — Рада? І чому же ти рада? Га-га-га!!!* [101];

(53) укр. — *А хто за ними гляне, коли й ти поїдеш?* — Котячий бог. — Котячий бог? — *Котячий бог. І соціальні служби* [101].

У прикладах (45), (46) питальні речення у вигляді повторів слугують єдиним засобом репрезентація подиву. Тобто, тут використано лише синтаксис без залучення лексичних засобів, що підтверджує гіпотезу Д. Крістала про доречність використання цілого речення (або в цьому випадку – висловлювання) як об'єкт семантичного аналізу [73, с. 104].

На матеріалі роману «Маленький острів» Андреа Леві з 382 висловлювань виявлено 168 висловлювань, що передають подив на синтаксичному рівні (з них 92 – лише через синтаксичні структури, 76 – у комбінації з лексичними засобами) (рис. 2.5).

У романі «Що не так з Кевіном» Лайонел Шрайвер з 39 висловлювань виявлено 13 висловлювань, що передають подив на синтаксичному рівні (з них 11 – лише через синтаксичні структури, 2 – у комбінації з лексичними засобами) (рис. 2.6).

■ на синтаксичному рівні (27 %) ■ синтаксичний + лексичний рівні (5 %)
 ■ на лексичному рівні (68 %)

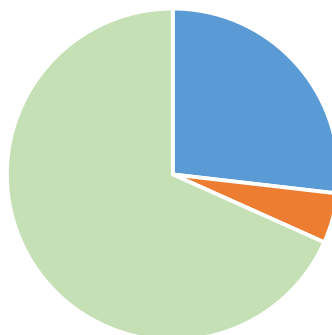

Рис. 2.6 Співвідношення висловлювань, що репрезентують подив на синтаксичному й лексичному рівнях ("Що не так з Кевіном?" Лайонел Шрайвер)

На матеріалі роману «Піща Гімалаї» Ірени Карпи з 251 висловлювань, що передають подив, 82 висловлювання репрезентують подив на синтаксичному рівні (з них 49 – лише через синтаксичні структури, 33 – у комбінації з лексичними засобами) (рис. 2.7).

■ на синтаксичному рівні (20 %) ■ синтаксичний + лексичний рівні (13 %)
 ■ на лексичному рівні (67 %)

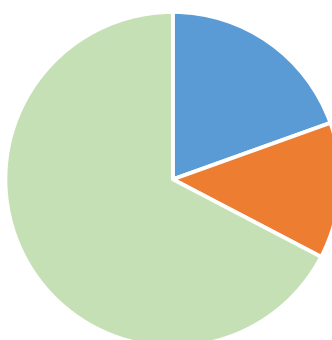

Рис. 2.7 Співвідношення висловлювань, що репрезентують подив на синтаксичному й лексичному рівнях (на матеріалі роману "Піща Гімалаї" Ірени Карпи)

У романі Катерини Калитко «Земля загублених або маленькі страшні казки» з 125 висловлювань, що передають подив, у 22 висловлюваннях подив представлено на синтаксичному рівні (з них 21 – лише через синтаксичні структури, 1 – у комбінації з лексичними засобами) (рис. 2.8).

Загалом, в українськомовній жіночій прозі 18% висловлювань, що передають подив, представлено суто на синтаксичному рівні; в англійськомовній прозі ця цифра складає 24%. І там, і там превалує вираження подиву за допомогою лексичних засобів (75% – на матеріалі українськомовної прози та 62% – на матеріалі зразків англійськомовної літератури відповідно).

2.2 Лексико-семантичне поле подиву

У цьому підрозділі виокремлено лексико-семантичне поле подиву в англійській та українській мовах, підраховано яка частка лексем та фразем наявна в сучасній англійськомовній та українськомовній жіночій прозі, виявлено особливості цих смислових одиниць, проаналізовано характерні особливості авторської мови та стилю.

2.2.1 Лексико-семантичне поле подиву в англійській мові. Як було визначено у теоретичній частині роботи, лексичні одиниці поєднані у лексико-семантичному полі парадигмально (тобто, за спільністю чи протилежністю значення), тому найважливішим кроком у формуванні будь-якого лексико-семантичного поля є виявлення спільного інтегрального компонента, який лінгвісти називають також гіпер- або архісемою.

Для виокремлення лексико-семантичного поля категорії подиву був використаний метод лексико-семантичного аналізу для виявлення та опису польової структури всього комплексу лінгвістичних засобів репрезентації подиву.

На основі результатів аналізу словникових дефініцій було виявлено ряд прототипових ознак, елементів поняття *surprise* «подив». Отриманий матеріал було структуровано за польовою ознакою. Критерієм формування польової структури стала регулярність вжитку гіперсеми в дефініції до лексеми-репрезентанту поняття.

Спільний інтегральний компонент або ж архісема для *surprise* «подив» – елемент, що передає значення «неочікуваного характеру» причини емоції здивування; середньопериферійна частина представлена елементами, що передають значення «дії» та емоційного стану того, хто відчуває емоцію подиву як результат дії «каузатора» подиву [41]. За А. А. Лепенишевою, чие дослідження присвячене мовній репрезентації емоції подиву в англійській мові, причина подиву може варіюватися в залежності від характеру джерела та може бути представлена: людиною, його мовною або немовною поведінкою, а також об'єктами оточуючого її світ;. за аксіологічним забарвленням каузатор може бути позитивно маркованим, негативно маркованим або аксіологічно нейтральним [41]. Периферія концепту представлена елементами «тривалості» протікання емоції та її «інтенсивністю».

Розглянемо більш детально лексико-семантичне поле категорії подиву в англійській мові. *Surprise* «подив» – *an expected or astonishing event, fact, etc.* «несподівана або дивовижна подія, факт і т.д.» [93]. Згідно з дефініцією, спільним інтегральним компонентом (архісемою) для лексико-семантичного поля *surprise* «подив» є компонент «*unexpected*» («неочікуваний»).

Лексико-семантичне поле подиву в англійській мові представлено наступними лексемами та висловлюваннями: *surprise* «несподіванка, *shock* «шок, потрясіння», *a bolt from (or out of) the blue* «як грім серед чистого неба», *thunderbolt* «як грім серед чистого неба», *bombshell* «несподівана неприємність»,

revelation «викриття, сенсація», *amazement* «здивування», *rude awakening* «наче обухом по голові», *eye-opener* «сенсаційна новина», *start* «несподіванка», *astonishment* «здивування, потрясіння», *wonder* «щось несподіване, дивовижне», *consternation* «приголомшення», *startle* «приголомшити», *turn-up for the book(s)* «диво дивне», «диво не решето», *shocker* «щось вражаюче», *astonish* «вражати», *amaze* «вражати», *nonplus* «викликати замішання», *astound* «вражати», *stop someone in their tracks* «приголомшити», *stupefy* «приголомшити», *open-mouthed* «з відкритим ротом», *take one's breath away* «приголомшити», *dumbfound* «приголомшити», *confound* «збентежити», *take someone aback* «приголомшити», *jolt* «приголомшити», *dumbstruck* «приголомшити», *astonished* «вражений», *amazed* «вражений», *nonplussed* «приголомшений», *flabbergast* «приголомшити», *agape* «розкрив рота», *surprised* «здивований», *shocked* «шокований, вражений», *surprising* «дивовижний, неочікуваний», *surprisingly* «неочікувано», *shocking* «шокуючий, приголомшливий», *amazing* «вражаючий», *amazingly* «дивно, дивовижно», *astonishingly* «дивовижно, приголомшливо», *astonishing* «вражаючий», *to surprise* «дивувати», *astonished* «вражений», *to wonder* «дивуватися», *wonder* «щось несподіване, дивовижне», *wow!* «вау!», *gee!* «оце так!», *gosh!* «чорт!», *huh?* «а?», «що?», *whoa!* «гей!», «ого!», *man!* «чорт!», *boy!* «правда?», «чорт!», *oh!* «ох!», *raise one's eyebrows (or an eyebrow)* «зробити великі очі», «підняти брови», *thunderstruck* «як громом прибитий, приголомшений», *marvel* «дивуватися».

Лексико-семантичне поле подиву представлене в сучасній англomовній жіночій прозі дещо вужче. В романах «Маленький острів» Андреа Леві та «Що не так з Кевіном» Лайонел Шрайвер було виявлено наступні лексеми та вирази, що передають подив: *even* «навіть», *ooh* «ой, йой», *in heaven's name (in God's name)* «заради всього святого», *strange* «дивний», *as big as a world* «величезний», *it's the size of the Isle of Wight* «та воно ж як цілий острів (Вайт)», *wonder* «диво», *to wonder* «дивуватися», *surprise* «несподіванка», *surprised* «здивований», *man!* «чорт!», *cha!* «чорт!», *get a shock* «бути шокованим», *to surprise* «дивувати», *shocked* «шокований, вражений», *shocking* «шокуючий, приголомшливий», *wow!*

«*waу!*», *oh* «ого», *to gape* «роззявити рота», *to one's surprise* «на чийсь подив», *open-mouthed* «із роззявленим ротом», *agape* «роззявивши рота», *shock* «шок, потрясіння», *stupefied* «остовпілий», *suddenly* «несподівано, раптово», *boy!* «правда?», *unexpectedly* «неочікувано», *dumbstruck* «приголомшити», *astonished* «вражений», *blinking heck* «чорт», *to take by surprise* «приголомшити», *thunderstruck* «як громом прибитий, приголомшений», *cor blimey* «чорт», *popping (of eyes)* «витріщити (очі), *bloody hell* «чорт», *raise one's eyebrows* «зробити великі очі, підняти брови», *amazed* «вражений», *surprising* «дивовижний, неочікуваний», *surprisingly* «неочікувано», *amazing* «вражаючий», *amazingly* «дивно, дивовижно», *astonishingly* «дивовижно, приголомшливо», *astonishing* «вражаючий», *amaze* «вражати», *amazement* «здивування», *astonished* «вражений», *astonishment* «здивування, потрясіння», *gee!* «оце так!», *gosh!* «чорт!», *huh?* «а?», «що?», *whoa!* «гей!», «ого!», «чорт!», , *marvel* «дивуватися», *take someone aback* «приголомшити».

У романі «Маленький острів» Андреа Леві змінює деякі сталі вирази (модифікуючи їхню форму, але зберігаючи семантичне значення». Наприклад, вираз *as big as a world* «величезний як світ» є варіацією ідіоми *as big as life* «великий як життя». Схоже значення мають фраза *it's the size of the Isle of Wight* «та воно ж як цілий острів» та висловлювання *what you have in that trunk – your mother?* «ти що, маму в цій валізі привезла?». Усі чотири вирази використовуються, щоб передати подив, який пов'язаний з величиною чогось, об'ємом, розміром; зокрема, порівняння зі світом, життям, цілим островом або мамою дружини, свекрухою (у цьому випадку – іронічне порівняння з мамою дружини одного з героїв роману «Маленький острів»). Наприклад:

(54) англ. *Then he ran through the door, saying, 'Hortense, what you have in that trunk – your mother?'* [102] 'А далі він вибіг крізь двері, промовивши, «Хортензі, ти що, і маму в своїй валізі привезла».

(55) англ. *It would one day be I who would sail on a ship as big as a world and feel the sun's heat on my face gradually change from roasting to caressing* [102] 'Це

я одного дня буду плисти на величезному-величезному кораблі і нестерпні промені сонця ставатимуть промінням, що буде пестити мою шкіру’.

Вигук *cha!* «чорт!» є характерною ознакою роману «Маленький острів» Андреа Леві оскільки він репрезентує англійську Ямайців (зокрема, тих, що мігрували до Сполученого Королівства під час або після Другої світової війни). Наприклад:

(56) англ. *Cha! Would you believe the gas choose that moment to run out?* [102] ‘Чорт! Ти повіриш, що саме в той момент в балоні закінчився газ?’.

(57) англ. *Cha, me thought you say she your friend. So why the woman act like bakkra?* Kenneth wanted to know [102] ‘Дідько, ти ж мені казав, що це твоя подруга. А поводитьсь ніби вона тут пан’.

Також у романі зустрічають висловлювання, характерні лише для його героїв з огляду на їхній психологічний і соціальний портрет. Наприклад:

(58) англ. *I tell him the Englishwoman downstairs assure me this is a chip. His eye is wide awake now. ‘You been talking to Queenie?’* [102] ‘Я сказала йому, що жіночка знизу запевнила мене, що це – чіпси. А він так витріщився. «Ти що, говорила з Квіні?»’.

Із дієсловом *to gape* «роззявити рота» авторка часто робить порівняння з негативною конотацією: *to gape like a simpleton* «роззявити рота немов дурень», *to gape as an idiot* «як ідіот роззявити рота». Наприклад:

(59) англ. *And she is back looking round the room, her mouth gaping like a simpleton’s* [102] ‘І вона повернулася, почала роздивлятися кімнату, роззявивши рота як дурень’.

Вираз *to raise one’s eyebrows* «підняти брови» трансформується в авторське порівняння *his eyebrows jumped like two caterpillars in a polka* «його брови здійнялися так, ніби дві гусені, що збиралося танцювати польку». Наприклад:

(60) англ. *‘Why would you leave a nice sunny place to come here if you didn’t have to?’ When I said, ‘To fight for my country, sir,’ his eyebrows jumped like two caterpillars in a polka. ‘Humph. Your country?’ he asked without need of an answer* [102] ‘«Навіщо ви залишили свою прекрасну сонячну країну і приїхали сюди

якщо це не було обов'язково? ». Коли я відповів, «Щоб захищати свою країну, сер», його брови здійнялися так, ніби дві гусені почали танцювати гопак, «Хммм. Свою країну?», його питання було радше риторичним'.

(61) англ. *Man, when she doubted the truth her eyebrows would raise so high on her forehead they looked to be blown there by the wind. How did this woman learn to sneer so?* [102] 'Послухай, коли вона засумнівалася в правдивості цієї історії, то настільки високо здійняла брови, що здавалося, ніби їх знесло вітром. І де ця жінка навчилася так глузливо посміхатися?'.

Таким чином, лексико-семантичне поле категорії подиву в англomовній жіночій прозі початку XXI століття (а саме, в романах Лайонел Шрайвер «Що не так з Кевіном» та Андреа Леві «Маленький острів») складається із 35 лексем і висловлювань та становить 38 відсотків від лексико-семантичного поля категорії подиву в англійській мові (58 лексем та висловлювань).

Подана нижче діаграма відображає відсоткове співвідношення смислових одиниць, виявлених у досліджуваних зразках сучасної жіночої прози до лексико-семантичного поля *surprise* «подив» (рис. 2.9).

Варто наголосити на тому, що, звісно, лексико-семантично поле обраних романів складають лише деяку частину лексико-семантичного поля *surprise* «подив», але водночас воно є стилістично багатим, наповненим авторськими метафорами і фразеологізмами, які не є загальновживаними.

2.2.2 Лексико-семантичне поле подиву в українській мові. Як зазначається у Академічному тлумачному словнику української мови, «подив – це почуття або стан, викликані сильним враженням від чого-небудь незвичайного, несподіваного, незрозумілого і т. ін.» [91]. Отже, можна зробити висновок, що для лексико-семантичного поля категорії подиву в українській мові спільним інтегральним компонентом (архісемою) також є компонент «несподіваного», «неочікуваного».

Наступні лексеми та фраземи складають лексико-семантичне поле категорії подиву в українській мові: *подив, подивляти, подивування, подивувати, подивуватися, здивування; здивовання, здивований, здивованість, здивовано, здивовижений, здивувати, здивуватися, здивовання, зчудування, зчудований, зчудовано, зчудуватися, отетеріти, дивування, дивувати, дивуватися, дивакуватий, дивак, дивний, дивненький, дивниця, диво, дивно, дивнуватий, дивнувати, дивовина, зачудовання, зачудування, дивовижа, здуміння, здумітися, сюрприз, сюрпризець, раптовий, раптовість, раптово, вражати, вразити, вражений, приголомшувати, приголомшуючий, приголомшення, приголомшений, чудо, чудуватися, чудувати, зачудовано, чудасія, що за чудасія!, ах!, ох!, ой!, овва!, о!, га?, витріщити очі (вилупити очі, баньки), витріщитися мов баран на нові ворота, витріщитися, роззявити рота, ба, раптом, підняти брови.*

Проаналізувавши загальне лексико-семантичне поле категорії подиву в українській мові, було виокремлено лексико-семантичне поле зразків сучасної україномовної жіночої прози (зокрема, романів «Піца Гімалаї» Ірени Карпи та «Земля загублених або маленькі страшні казки» Катерини Калитко). Лексико-семантичне поле вищезазначених романів складають наступні лексеми та фраземи: *подив, подивуватися, дивувати, здивований, дивуватися, диво, дивно, дивний, дивина, дивовижно, чудо, чудуватися, зачудовано, чудасія, раптом, приголомшений, приголомшити, ах!, ой!, витріщити очі, вилупити баньки, витріщитися, роззявити рота, о!, витріщитися на когось, витріщитися як баран на своє відображення в блискучому бампері новенького пікапа, ба,*

ахуїндер, отетеріти, оторопіти, сторонілій, ошелешений, ошелешити, підняти брови, круглі очі, завмерти від подиву. Наприклад:

(62) укр. «А все-таки дивно, — міркувала Редька, сунучи за клерком із темряви на світло, — як то може бути, щоб один ключ до різних замків підходив [101].

(63) укр. Дивина! Стільки могутніх і страшних богів стережуть всі чотири сторони священної Меру, а без людських рук все одно не обійтись [101].

(64) укр. Машка завмер від подиву, гадав, що таке буває лише в книжках про піратів — дідові на плече так і просився великий балакучий папуга, що хрипувато лається іспанською [100, с. 113].

(65) укр. Він стояв на мокрих дошках причалу і роззирався довкола з подивом [100, с. 188].

Отже, лексико-семантичне поле категорії подиву в романах «Піца Гімалаї» Ірени Карпи та «Земля загублених або маленькі страшні казки» Катерини Калитко складається із 35 лексем і фразем та становить 34 відсотків від загального лексико-семантичного поля категорії подиву в українській мові (68 лексем та висловлювань) (рис. 2.10).

Варто зазначити, що лексико-семантичне поле категорії подиву представлене у романі «Піца Гімалаї» Ірени Карпи містить фразеологізми, які не є типовим для лексико-семантичного поля категорії подиву в українській мові: *витріщитися як баран на своє відображення в блискучому бампері новенького*

пікапа. Натомість, цю фразу можна вважати авторською інтерпретацією загальноновживаного фразеологізму «*витріщитися (вилупитися) мов баран на нові ворота*». Така варіація є цілком доцільною у контексті вищезазначеного роману, зважаючи на реалії, що там описані. Наприклад:

(66) укр. — *Га?.. — тепер уже Редька витріщилася на нього, як баран на своє відображення в блискучому бампері новенького пікапа* [101].

У прикладі (1) окрім зазначеного фразеологізму (що входить до підкласу висловлювань, що описують подив), наявний вигук *га?* (який безпосередньо маніфестує подив героїні роману), а також синтаксичні (питальне речення) та графічні (багато крапок) засоби репрезентації подиву в тексті.

У лексико-семантичному полі категорії подиву в українській мові простежується значно більша кількість однокореневих слів на відміну від складу лексико-семантичного поля в англійській мові. Наприклад, *подив, здивування, дивування* в українській мові та *surprise, wonder, astonishment, shock, amazement* (подив, здивування, приголомшення) в англійській мові.

Висновки до розділу 2

Підбиваючи підсумки виконаного у Розділі дослідження, можна зробити наступні висновки:

1. Дослідники фоносемантики не виявили жодних засобів, які б вказували на подив в англійській мові. О. О. Потебня вважає, що в українській мові фонема */a/* асоціюється з подивом. На супрасегментарному рівні фонетики подив репрезентовано через просодеми, а саме через середньоскладову тривалість, довжину інтонаційних пауз і груп, оформлених перш за все графічно. Тобто, в межах аналізу текстового матеріалу можна говорити лише про фонетико-графічне вираження подиву. Кількість висловлювань, де подив репрезентовано на супрасегментарному рівні не є чисельною.

2. Останні дослідження показують, що на морфологічному рівні засобів репрезентації подиву не було виявлено, мова йдеться лише про загальну емотивність афіксів.

3. Найбільш поширеними як в англійській, так і в українській мовах є лексичні засоби репрезентації подиву. В романі «Маленький острів» Андреа Леві використання суто лексичних засобів виявлено в 56% висловлювань, в романі «Що не так з Кевіном?» Лайонел Шрайвер – 68%, в романі «Піца Гімалаї» Ірени Карпи – 67%, в романі «Земля загублених» Катерини Калитко – 83%.

4. Смислові одиниці, що репрезентують подив було поділено на наступні групи: номінація, опис, безпосередня маніфестація (вигуки, інвективна лексика), поєднання декількох засобів, інше (лексми, що містять сему подиву, але прямо його не номінують).

Аналіз відсоткового співвідношення використання різних лексичних засобів вказує на значну розбіжність не лиш між англійськомовною та українськомовною сучасною жіночою прозою, але й на неоднорідність їхнього використання в межах кожної мови в залежності від обраного роману.

4.1. Так, смислові одиниці, що номінують подив, містяться в 24% висловлювань в романі «Маленький острів», 81% – «Що не так з Кевіном», 68% – «Піца Гімалаї», 69% – «Земля загублених».

4.2. Смислові одиниці, що описують подив, наявні в 21% висловлювань в романі «Маленький острів», 4% – «Що не так з Кевіном», 10% – «Піца Гімалаї», 7% – «Земля загублених».

4.3. Безпосередня маніфестація подиву (використання вигуків або інвективної лексики) характерна для 31% висловлювань в романі «Маленький острів», 4% – «Що не так з Кевіном», 7% – «Піца Гімалаї», 1% – «Земля загублених».

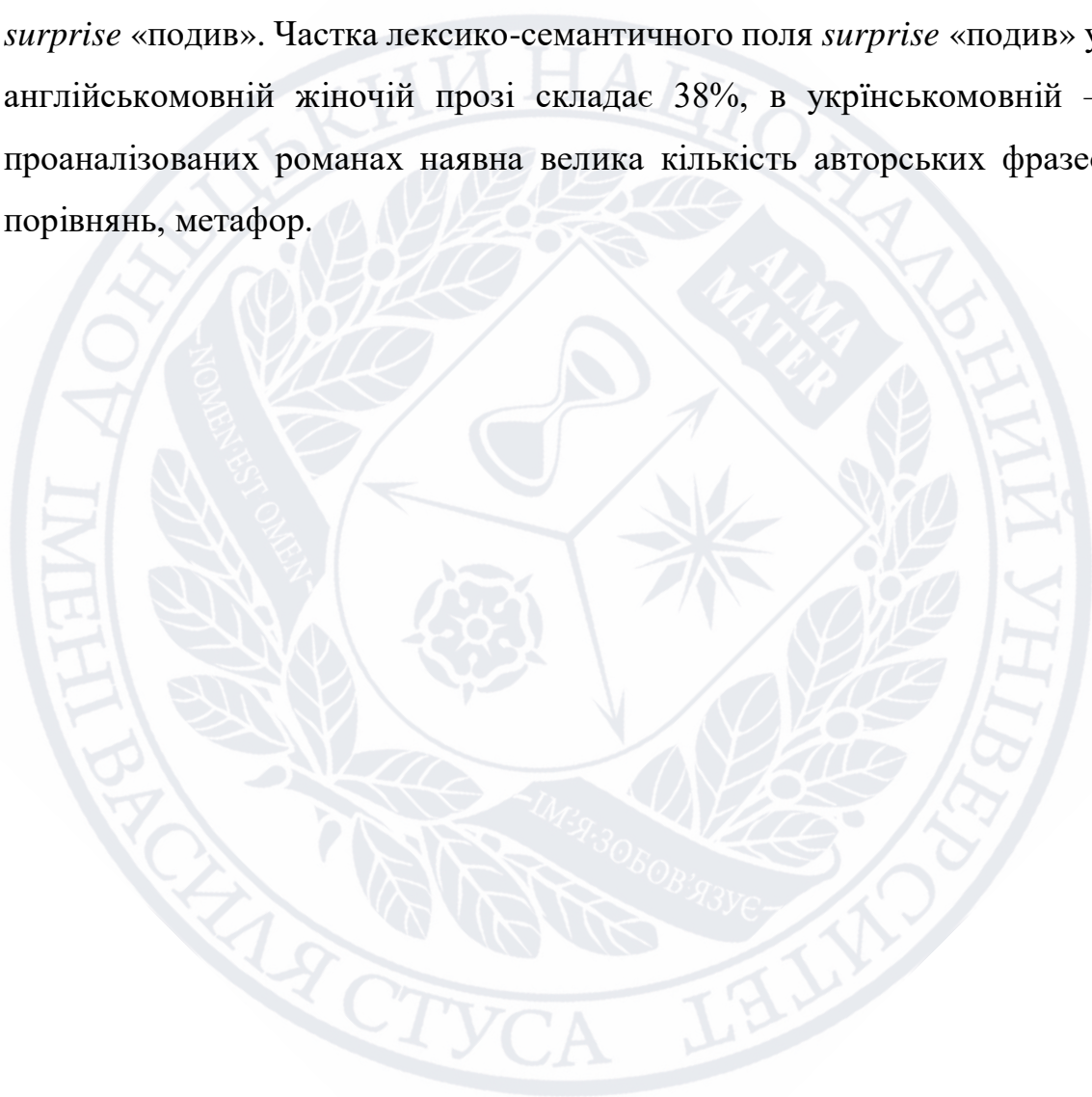
4.4. Категорія «інше» складає 14% висловлювань в романі «Маленький острів», 11% – «Що не так з Кевіном», 11% – «Піца Гімалаї», 22% – «Земля загублених».

4.5. Відомо, що пряма маніфестація і опис є основними засобами вираження емотивності. Натомість у досліджуваних романах превалює номінація. Можна припустити, що вигуки та інвективна лексика є більш характерними для

спілкування в реальному житті, тоді як в художній літературі автор(ка) використовують смислові одиниці, що номінують подив.

5. В англійськомовній сучасній жіночій прозі подив репрезентовано на синтаксичному рівні у 18% висловлювань, в українськомовній ця цифра складає 24%.

6. Неочікуваність, раптовість – гіперсема лексико-семантичного поля *surprise* «подив». Частка лексико-семантичного поля *surprise* «подив» у сучасній англійськомовній жіночій прозі складає 38%, в українськомовній – 34%. В проаналізованих романах наявна велика кількість авторських фразеологізмів, порівнянь, метафор.

РОЗДІЛ 3

СЕМАНТИКО-ФУНКЦІЙНІ ОСОБЛИВОСТІ ВИСЛОВЛЮВАНЬ, ЩО ПЕРЕДАЮТЬ ПОДИВ

3.1 Семантико-функційні особливості висловлювань, що передають подив: гендерний аспект

У цьому підрозділі висловлювання, що передають подив проаналізовано з точки зору гендерної лінгвістики. Методологія цього дослідження базується на принципах семантичних та функційних досліджень (текстовий матеріал було сформовано за семантичною ознакою (гіперсемою), розділено на групи та підгрупи – зважаючи на функцію, яку виконує те чи інше висловлювання у тексті.

3.1.1 На матеріалі англійськомовної сучасної жіночої прози. Базуючись на виокремленому лексико-семантичному полі *surprise* «подив», було укладено текстовий матеріал цієї розвідки. Він складається з висловлювань, що передають подив. Далі на основні класифікації з підрозділу 2.1.2 «Лексичні засоби вираження подиву» та попередньої розвідки щодо гендерних особливостей репрезентації подиву ці висловлювання було поділено за гендерним принципом на наступні підгрупи [26]:

1. Пряма мова (маніфестація подиву в мовленні):
 - 1.1. Чоловік висловлює своє здивування жінці;
 - 1.2. Чоловік висловлює своє здивування чоловікові;
 - 1.3. Жінка висловлює свій подив чоловікові;
 - 1.4. Жінка висловлює свій подив жінці.
2. Опис чийогось здивування:
 - 2.1. Жінка описує подив чоловіка;
 - 2.2. Жінка описує подив жінки;
 - 2.3. Жінка описує власний подив;
 - 2.4. Чоловік описує подив жінки;
 - 2.5. Чоловік описує подив чоловіка;

2.6. Чоловік описує власний подив.

3. Здивування героїв романів (висловленого авторкою або у монологічному мовленні):

3.1. Чоловік здивований;

3.2. Жінка здивована.

У кожній із підгруп також можна виділити підгрупу «інше» (де подив стосується, наприклад, обох статей, суспільства в цілому або немає натяку на гендерне розмежування).

Також аналізуючи подив у діалогічному мовленні варто згадати працю Е. Вейцман, яка досліджуючи інтерпретацію емоцій в літературному діалозі, акцентує увагу на тому, що герой може виказувати певні емоції у мовленні не відчуючи їх. Тому, вона наголошує на важливості концепту «умови щирості» або «взаємодії або залучення» мовця в емоційний процес через аргументаційні паттерни – *because* (тому що), фактуальний стиль подання інформації, експлікації [89, с. 252-253].

Для дослідження гендерного аспекту семантико-функційних висловлювань, що передають подив в англійській мові було обрано роман «Маленький острів» Андреа Леві, так як у ньому розповідь ведеться від різних героїв (як чоловіків, так і жінок), що дозволяє проаналізувати висловлювання в межах цієї класифікації. Варто зазначити, що наявність тих чи інших груп цієї класифікації в обраних романах залежить від особливостей оповіді (чи художній твір написано від першої, чи від третьої особи; кількість героїв, від імені яких ведеться розповідь, їхня стать).

У романі «Маленький острів» Андреа Леві виявлено 116 висловлювань, де подив маніфестується у мовленні (з них 28 висловлювань – коли жінка висловлює свій подив чоловікові, 15 висловлювань – жінка жінці, 22 висловлювання – чоловік жінці, 45 висловлювань – чоловік чоловікові, 6 висловлювань – інше) (рис. 3.1).

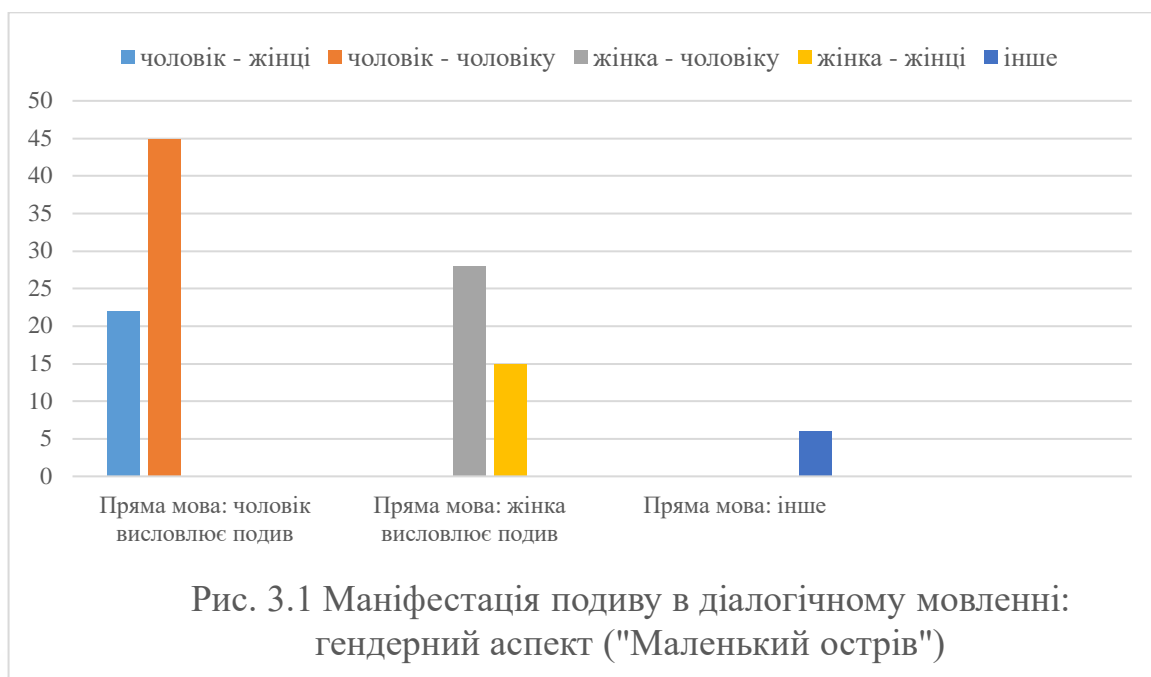

Рис. 3.1 свідчить про те, що у діалогічному мовленні в романі «Маленький острів» Андреа Леві превалюють висловлювання подиву одним чоловіком іншому (45 висловлювань) і однією жінкою іншій (28). Можна зробити висновок, що герої роману в більшості випадків маніфестують свій подив, розмовляючи з людиною однієї статі. У діалогах, де беруть участь обидві статі, скоріше чоловік висловить своє здивування жінці (22 висловлювання), ніж жінка чоловікові (15 висловлювань). Наприклад:

(67) англ. *'Oh, woe!' he shouted. 'Just say that again because I think me ears playing a trick on me there.' 'You can send for me when you are settled.'* [102] «Ой-ой!», крикнув він. «Просто скажи це ще раз, бо я не вірю своїм вухам» «Можеш покликати мене коли влаштуєшся сам» (чоловік висловлює своє здивування жінці);

За Е. Вейзман подив у прикладі (67) можна вважати істинним (або «щирим») через наявність експлікації [89, с. 251-252].

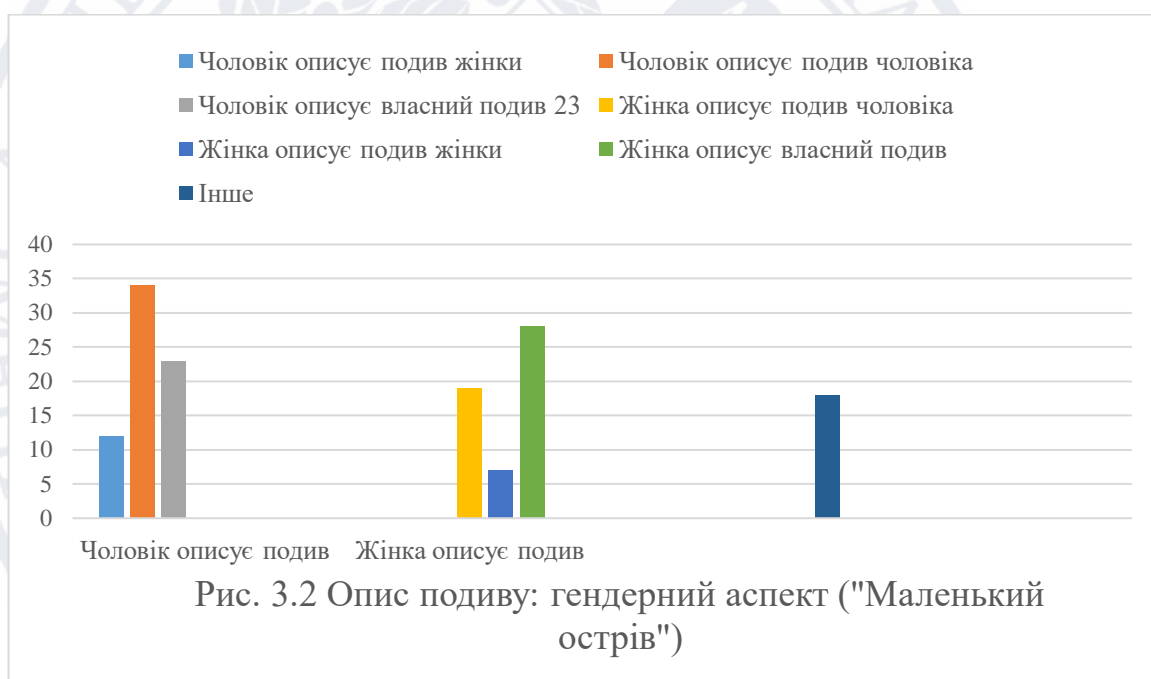
(68) англ. *'Perhaps they got out a back way,' I say. 'What back way, Pop?'* [102] «Можливо, вони все-таки вибралися через запасний вихід», сказав я «Який ще запасний вихід, Поп?» (чоловік висловлює своє здивування чоловікові);

(69) англ. *'Thought I might start a rabbit farm.' I hadn't heard him right, I was sure of it. 'A what?'* [102] «Думав, що можна відкрити свою кролячу ферму». Я

була певна, що мені почулося. «Вибач, що?» (жінка висловлює свій подив чоловікові);

(70) англ. *'Has he asked you yet?' she teased me, like a best chum at school. 'Asked me what?' 'You'll soon find out.' And I did* [102] «Хіба він тебе ще не кликав», дразнилась вона як надокучливіший задирака школи. «Куди не кликав?» «Скоро дізнаєшся». Так і сталося (жінка висловлює свій подив жінці).

Щодо опису чийогось здивування, то з 141 висловлювань, у 19 – жінка описує подив чоловіка, 7 – жінка описує подив жінки, 28 – жінка описує власний подив, 12 – чоловік описує подив жінки, 34 – чоловік описує подив чоловіка, 23 – чоловік описує власний подив (рис. 3.2), інше – 18 висловлювань.

У романі «Маленький острів» найчастіше чоловік описує подив іншого чоловіка (або групи людей, яка складається лише з чоловіків) (34 висловлювання), далі йде описання власного подиву жінкою (28 висловлювань) та описання власного подиву чоловіком (23 висловлювання). Жінки частіше описують подив чоловіків (19 висловлювань проти 12), але вкрай рідко розказують про подив іншої жінки (7 висловлювань) на противагу чоловікам (34 висловлювання). Наприклад:

(71) англ. *It was not long after I'd shouted at my dumbstruck father that Aunt Dorothy came to visit* [102] 'Це сталося невдовзі після того як я кричала своєму оторопілому батьку, що приїде тітка Дороті' (жінка описує подив чоловіка);

(72) англ. *Hortense flinched. She looked up at me so quickly she startled the baby. He began to whimper. 'Oh, careful,' I said. Her wide eyes were still on me.* [102] 'Хортензі здригнулася. І так різко здійняла на мене очі, що налякала дитину і та почала хлипати. «Оообережно», сказала я. А вона досі витріщалася на мене.' (жінка описує подив жінки);

(73) англ. *I was astounded when, closing the door behind her, she said, 'What? What are you talking about? I'm ready.'* [102] 'Я була приголомшена коли зачиняючи за нею двері почула «Що? Про що ти говориш? Я готова»' (жінка описує власний подив);

(74) англ. *Reverent as the devout before an altar, she gasped, astonished at Buckingham Palace. 'It is magnificent,' she said* [102] 'Вона була схожа на побожну людину перед віттарем – аж роззявила рота, бо була вражена Букінгемським палацом' (чоловік описує подив жінки);

(75) англ. *'... the Taj Mahal was built before the British came. "Who by?" he is asking me. "Indians," I am telling him. And he is looking surprised* [102] '... Тадж Махал побудували до приходу британців. «Хто?» спитався він. «Індійці», сказав я йому. І, здається, він здивувався (чоловік описує подив чоловіка);

(76) англ. *You will see – we will make it nice.' All words froze on my tongue. For before me I suddenly saw quite the most wonderful woman* [102] '«Ось побачиш – зробимо з цього щось гарненьке». Мене аж заціпило. Раптом я побачив перед собою найпрекраснішу жінку на планеті' (чоловік описує власний подив).

Якщо здивування героїв роману виражено в монологічному мовленні (за допомогою різноманітних лексичних засобів, особливо у випадку коли розповідь ведеться від першої особи) або авторкою роману, то в 26 висловлюваннях репрезентовано подив жінки, в 37 – подив чоловіка. Наприклад:

(77) англ. *I heard her call. Man, this woman's hearing so good she must catch the sound of the stitching rustling in my socks* [102] 'Я почув як вона мене покликала.

Чорт! У цієї жінки такий добрий слух, що вона й шурхіт кожної ниточки моїх шкарпеток вловить' (оповідь від першої особи, чоловіка; монологічне мовлення);

(78) англ. *They no longer trusted me. Why not? What the blinking heck had changed all that?* [102] 'Вони мені більше не довіряли. Але чому? Що, чорт забери, сталося?' (оповідь від першої особи, жінки; монологічне мовлення).

Загалом, чоловіки частіше маніфестують подив у діалогічному мовленні (67 висловлювань) ніж жінки (43 висловлювання). Що стосується опису здивування, то описання подиву чоловіком виявлено у 69 висловлюваннях, жінкою – в 54.

3.1.2 На матеріалі українськомовної сучасної жіночої прози. Для дослідження гендерного аспекту в українській мові було обрано романи «Піца Гімалаї» Ірени Карпи (розповідь від третьої особи, головна героїня – жінка) та «Земля загублених або маленькі страшні казки» Катерини Калитко (низка концептуально пов'язаних між собою оповідань, що ведуться як від третьої, так і від першої особи – оповідачами яких є як жінки, так і чоловіки).

В романі «Піца Гімалаї» Ірени Карпи виявлено 78 висловлювань, де подив маніфестується у діалогічному мовленні (з них 43 – коли жінка висловлює свій подив чоловікові, 5 – жінка жінці, 26 – чоловік жінці, 0 – чоловік чоловікові, 3 – інше) (рис. 3.3).

Отже, в романі «Піца Гімалаї», що ведеться від третьої особи, у якому протагоністкою є жінка (а ще одним основним і майже єдиним героєм – чоловік; спілкування в основному відбувається між цими двома героями) спостерігається наступна ситуація: у діалогічному мовленні превалює висловлення подиву жінкою чоловіку (43 висловлювання), на другому місці – чоловіком жінці (26 висловлювань). Так як усі діалоги в романі сконцентровані головним чином на цих двох персонажах, то частка висловлювань, де чоловік висловлює свій подив чоловіку або жінка висловлює свій подив жінці вкрай мала (1 та 5 висловлювань відповідно) (рис. 3.3). Наприклад:

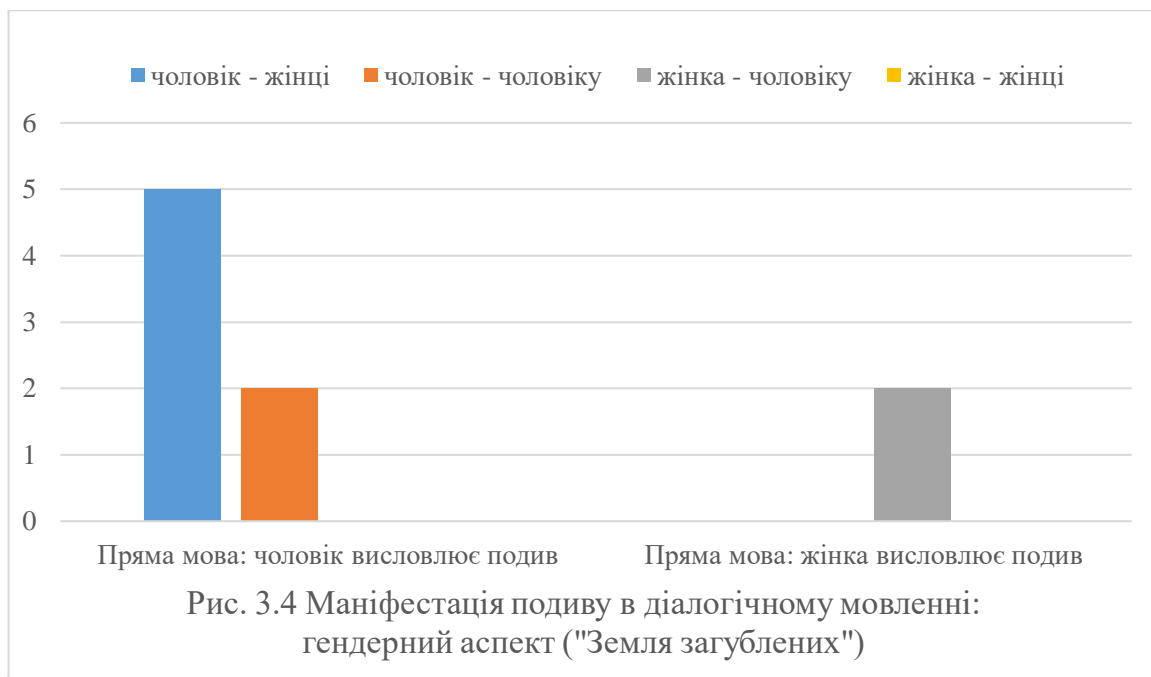
(79) укр. — *Дуже сексуально. — Дордже заходився складати свої речі. — Можє, ти би вже встала? Я нам, кажись, попутку намутив. — Яку таку попутку?* [101] (жінка висловлює подив чоловіку);

(80) укр. *Ти ба. Я думала, всі хіпі давно вимерли від ЛСД, деь у часи зеленої молодості нашого тата. А тут — такий релікт* [101] (жінка висловлює подив жінці);

(81) укр. — *Ой-ой, почекай! — замахала на нього руками Редька. — Ти шо — на філософському вчишся? На політології, небось? — Га? З чого взяла?* [101] (чоловік висловлює подив жінці);

У романі «Земля загублених або маленькі страшні казки» Катерини Калитко виявлено 9 висловлювань, де подив маніфестується у діалогах (з них 2 висловлювання — коли жінка висловлює свій подив чоловікові, жодного висловлювання коли жінка висловлює своє здивування жінці, 5 висловлювань — чоловік жінці, 2 висловлювання — чоловік чоловіку) (рис. 3.4).

У романі, де розповідь ведеться від різних головних героїв (як чоловіків, так і жінок) картина інша: частіше чоловіки висловлюють подив (жінці — 5 висловлювань, чоловіку — 2 висловлювання), натомість знайдено лише 2 висловлювання, де жінка висловлює подив чоловікові і жодного, де жінка висловлювала б подив жінці) (рис. 3.4).

Щодо опису чийогось здивування, то у романі «Піца Гімалаї» наявні лише висловлювання, де жінка описує подив чоловіка (3) та чоловік описує подив жінки (2), чоловік описує подив чоловіка (1). Інші підгрупи з описом здивування відсутні (рис. 3.5).

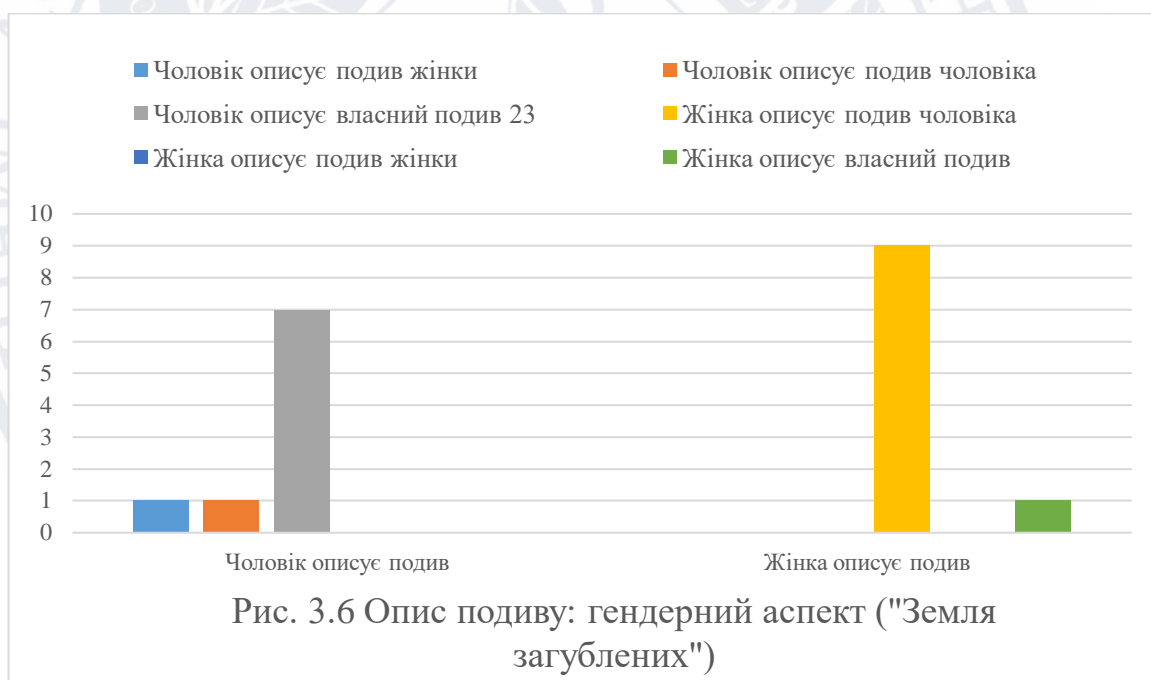
Відсутність інших підгруп можна пояснити специфікою роману, де головними героями є жінка й чоловік, інші – другорядні та майже відсутні. Оскільки розповідь ведеться від третьої особи, відсутні підгрупи висловлювань, в яких жінка й чоловік описують власний подив. Наприклад:

(82) укр. — *Тебе дивує акцент, репертуар чи порушення монастирського уставу?* — *засміявся він* [101] (чоловік описує здивування жінки);

(83) укр. — *Ага, до речі, той мужик щиро здивувався, взявши, що в твоїй країні собак не їдять і тримають у хаті. Він так і перепитав — що — всіх-усіх собак?* [101] (чоловік описує здивування чоловіка);

(84) укр. *Хоча... — Редька злостиво покосилася на Дордже. — Не такий він чогось і здивований назагал. Падлюка дика* [101] (жінка описує здивування чоловіка).

У романі «Земля загублених» з 19 висловлювань, у 9 – жінка описує подив чоловіка, 0 – жінка описує подив жінки, 1 – жінка описує власний подив, 1 – чоловік описує подив жінки, 1 – чоловік описує подив чоловіка, 7 – чоловік описує власний подив (рис. 3.6).

Наприклад:

(85) укр. *Але вона вийшла з під'їзду пружним кроком, практично вибігла, у своїй блакитній маєчці на тонких бретельках, зі здивованими очима й розгубленою усмішкою* [100, с. 80] (чоловік описує подив жінки);

(86) укр. *У ті нетривалі періоди, що він бував удома, завжди найперше чудувався з того, як ростуть дівчатка. Потім — як невловимо, але незворотно змінюється дружина* [100, с. 88] (чоловік описує подив чоловіка);

(87) укр. *Його служба у війську одразу була успішною, невдовзі йому вже дозволили командувати, а я зі своєї писарської лави у військовій канцелярії тільки захоплено чудувався* [100, с. 56] (чоловік описує власний подив);

(88) укр. *Він зачудовано глянув на мене. Дивувався дуже гарно, але, як я згодом дізналася, вкрай рідко. Однак за той час, що я була в його шатрі, дивувався вже вдруге* [100, с. 24] (жінка описує подив чоловіка);

(89) укр. *Я втішала її, як дитину, обіймала, гладила по голові. Здивувалася, що її великі груди такі тверді* [100, с. 207] (жінка описує власний подив).

Якщо розповідь ведеться від третьої особи (оповідачкою є авторка), як у випадку з «Піцою Гімалаї», то в цьому романі наявно 48 висловлювань, у яких репрезентовано подив жінки, 17 – подив чоловіка. Варто ще раз зазначити, що протагоністкою тут є жінка. Наприклад:

(90) укр. *Редька роздивлялася пересувні твори мистецтва, широко відкривши рота* [101] (жінка здивована, розповідь від третьої особи);

(91) укр. *Дорджє їв рівно стільки, скільки було треба, і з їжею не бавився. Не дивувала його ні сира картопля під виглядом смаженої, ні м'ясо невідомого походження під чесним курячим іменем* [101] (чоловік здивований, розповідь від третьої особи).

Якщо ж розповідь ведеться від першою (герой чи героїня виражають свій подив у монологічному мовленні або під час оповіді) або від третьої особи, як у «Землі загублених», то в цьому романі виявлено 4 висловлювання, в яких репрезентовано подив жінки, 13 – подив чоловіка. Наприклад:

(92) укр. *Осип ошелешено глянув на нього. І кивнув, аніскільки не вагаючись* [100, с. 145] (чоловік здивований, розповідь від третьої особи);

(93) укр. *Настя поглянула на нього здивовано: — Ти ж наче казав, що вона була чорна?* [100, с. 155] (жінка здивована, розповідь від третьої особи);

Загалом, аналіз сучасної українськомовної жіночої прози показав, що відсоткове відношення кількості тих чи інших висловлювань у тексті залежить, перш за все, від форми розповіді (перша або третя особа), кількості оповідачів у романі, їхньої статі, статі головних героїв. Наприклад, у романі «Піца Гімалаї»

маніфестація подиву в діалогах в цілому зводиться до двох підгруп (чоловік до жінки, жінка до чоловіка) через обмежену кількість головних героїв. Те ж саме стосується і опису здивування: оскільки головною героїнею є жінка, то кількість висловлювань, де вона описує подив чоловіків превалює над часткою висловлювань, де чоловіки описують подив жінок. «Земля загублених або маленькі страшні казки» є більш різноманітним стосовно форми викладу, бо в цьому романі наявна велика кількість оповідачів (перша особа (жінки, чоловіки), третя особа). Дивно, що при цьому деякі групи вираження подиву відсутні взагалі – наприклад, маніфестація подиву в мовленні (є групи, в яких чоловік висловлює подив жінці, чоловік – чоловіку, жінка чоловіку; група «жінка – жінці» відсутня). Щодо опису чийогось здивування, то в цьому романі превалює опис подиву чоловіка жінкою (група, де жінка описує подив жінки відсутня). «Земля загублених» сконцентована радше на ідейній основі тексту, історії кожного окремого героя або героїні, але не на інших персонажах.

До того ж такі висновки не лише не суперечать попереднім розвідкам, але й доповнюють їх. Наприклад, С. В. Іонова та І. В. Огорелков досліджуючи корпус текстів політичного дискурсу дійшли висновку, що квантитативні показники залежать від «універсальних (соціокультурних параметрів учасників дискурсу, універсальності норм письмової мови й побудови тексту) та диференційних ознак» [29, с. 120-121]. Й. Санг-Юл аналізує зв'язок емоцій, мови та соціальних трансформацій [84, с. 100-112]. Оскільки гендер тісно пов'язаний з соціальними змінами, то висновки Й. Санг-Юла можна застосувати і до об'єкту гендерних досліджень: культурні (зокрема, соціальні й гендерні) трансформації впливають на зміни в мовному дискурсі; в той же час мова впливає на сприйняття особистості своєї ролі та становища у суспільстві [84, с. 110]. Наприклад, результати цієї розвідки свідчать про неоднорідність вираження подиву з огляду на гендер або стать героїв обраних романів (і в межах контрастивного аналізу, і в межах однієї мови). Це свідчить про соціальні та культурні зміни, які неоднорідно відбуваються в різних культурах, і знаходять своє відображення в художніх текстах.

3.2 Функційний аналіз висловлювань, що передають подив

У цілій низці висловлювань подив проаналізовано з точки зору функцій, які він виконує у тексті. Як основу було використано класифікацію О. П. Єршовою з деякими змінами та уточненнями.

О. П. Єршова поділяє висловлювання, що передають подив в англійській мові на емотивні реактивні та емотивні міркування і стверджує, що доля емотивності в семантиці емотивних реактивів вища у порівнянні з емотивними міркуваннями [23].

Дослідниця пояснює, що емотивні реактивні міркування передають подив у формі емотивної реакції та не тривають довго (зазвичай кілька секунд). Щодо емотивних міркувань, то у таких висловлювань подив репрезентовано у формі переживань, які зазвичай тривають деякий час і які можна вважати емоційним станом [23]. В розвідці О. П. Єршової зазначено, що «ступінь емоційної насиченості в емотивних міркуваннях вищий, ніж у емотивних реактивів» [23]. Наприклад:

(94) англ. *'I have not seen Gilbert,' I told her, then went on to ask, 'but this is perchance where he is aboding?' At which this Englishwoman said, 'What?'* [102] «Я не бачила Гільберта», відповіла я їй, а потім запиталася, «Але ж це його місце проживання?». На що англійка сказала, «Що?» (емотивний реактив);

(95) англ. *'Just this? Just this? You bring me all this way for just this?' The man sucked his teeth and flashed angry eyes in my face. 'What you expect, woman? Yes, just this! What you expect? Everyone live like this. There has been a war. Houses bombed. I know plenty people live worse than this. What you want? You should stay with your mamma if you want it nice. There been a war here. Everyone live like this.'* [102] «Оце і все? Оце і все? Ти привіз мене за тисячі кілометрів заради цього?» Чоловік стиснув зуби, його очі палали від злості. «Жінко, а чого ти очікувала? Так, це все! Чого ти очікувала? Усі так живуть. Тут була війна. Будинки розбомбили. Я знаю купу людей, які живуть в ще гірше. Чого ти хочеш? Зіставалася б зі своєю матусею якщо хотіла аби все було гарно. Тут була війна. Усі так живуть»).

Загалом, на противагу творам англомовних письменників другої половини 20 сторіччя, фрагменти яких стали матеріалом дослідження О. П. Єршової, проаналізовані у цій розвідці зразки сучасної літератури містять більшу кількість емотивних міркувань ніж емотивних реактивів. Зокрема, у романі «Маленький острів» Андреа Леві 38% проаналізованих прикладів складають емотивні реактиви (42 висловлювання), а 62% – емотивні міркування (67 висловлювань) (рис. 3.7).

Схоже відношення емотивних реактивів й емотивних міркувань спостерігається і в українськомовній сучасній жіночій прозі. Так, на матеріалі обраних романів виявлено 27 висловлювань, що містять емотивні реактиви (41% від загальної кількості) й 39 висловлювань, що містять емотивні міркування (59 відсотків від загальної кількості) (рис. 3.8).

Емотивні реактивні висловлювання можна назвати окремою смисловою одиницею оскільки найчастіше їх не можна розділити на окремі частини, вони вирізняються так званою клішованістю. О. П. Єршова зазначає, що з огляду на їхню структуру, емотивні реактиви можуть бути як однослівними, так і багатослівними [23]. Також до цієї категорії вона відносить речення з застиглими предикативними зв'язками, або відносно усталеними утвореннями з рухливим лексичним складом [23].

О. П. Єршова поділяє емотивні реактивні висловлювання на узуальні реактиви ідіоматичної зони, узуальні реактиви неідіоматичної зони, okazionalni реактивні висловлювання [23].

Дослідниця зазначає, що «до узуальних емотивних реактивів ідіоматичної зони належать висловлювання, що передають подив, які реалізують значення подиву однозначними первинними вигуками, або фразеологізованими сполученнями, що є реченнями, або не є ними: *Boy! My word! By ginger! Hey presto! Horrors! Never! Man!* » [23]. У проаналізованих прикладах сучасної англійськомовної літератури такі первинні вигуки та фразеологізовані сполучення поєднуються із подальшим емотивним міркуванням питального, аргументуючого або оцінювального характеру. Наприклад:

(96) англ. *Man, good idea! Jamaica will need this – publishing and printing our own books* [102] ‘Гей, гарна ідея! Видавництво власних книжок – те, що потрібно Ямайці!’.

Загалом, у романах «Що не так з Кевіном» Лайонел Шрайвер та «Маленький острів» Андреа Леві міститься 38 прикладів емотивних міркувань з ідіоматичним вигуком *man* (ей) як компонентом реактивного характеру.

В розвідці О. П. Єршової зазначено, що фразеологізовані структури-речення можуть співпадати за формою зі спонукальними реченнями (*ho and behold! Bless me! Blow me down!*), розповідними реченнями (*Every barber knows that. You must be joking/kidding*), запитальними реченнями (*How crazy can you get? Who would/could have thought it?, You are joking (kidding)!*), окличними реченнями (*Can you imagine! Did you ever! Well, I never did! You can't be serious!*) [23].

Проведений аналіз сучасної англійськомовної прози показав, що фразеологізованих структури-речень також поєднуються із подальшими емотивними міркуваннями мовця. Наприклад:

(97) *Her? You're joking! Maybe with a bag on her head* [102] 'Її? Ти шуткуєш! Тільки з мішком на голові'.

У романах «Що не так з Кевіном» Лайонел Шрайвер та «Маленький острів» Андреа Леві було знайдено лише 3 приклади емотивних міркувань поєднаних із фразеологізованими реченнями-структурами.

До узуальних емотивних реактивів неїдіоматичної зони О. П. Єршова відносить висловлювання, що передають подив, які реалізують значення подиву первинними багатозначними вигуками: *Oh! Eh! Ah! Hi! Hey!*; вторинними вигуками: *Jesus! God! Christ! What! Why! Impossible! Really! Marvelous!*; структурами-реченням: *Is it? Isn't it? Do you? Have you? Aren't you? What do you mean? What's that? What is it? Can it lie true!* [23].

В романах «Що не так з Кевіном?» Лайонел Шрайвер та «Маленький острів» Андреа Леві поширеними є наступні варіанти: *Wow!* (7 прикладів), *Gee!* (2 приклади), *Gosh!* (6 прикладів), *Whoa!* (1 приклад), *Huh!* (3 приклади), *Oh!* (41 приклад). Знову ж таки, їх не можна вважати самостійними емотивними реактивами, тому що вони є компонентом емотивних міркувань питального, аргументуючого або оцінювального характеру.

Емотивні міркування відрізняються від емотивних реактивів тим, що окрім безпосередньої реакції містять подальшу аргументацію або міркування. О. П. Єршова поділяє емотивні міркування на наступні підгрупи: представляючі, активізуючі, аргументуючі, оцінювальні емотивні міркування [23]. Основна роль емотивних міркувань – репрезентація подиву, що реалізується однієї частиною висловлювання, інша ж частина слугує засобом передачі фактичної інформації – «повідомлення, аргументації, оцінювання, або активізації розумової діяльності» [23].

Таке розуміння структури емотивних міркувань підтверджує доцільним зроблений висновок про те, що у зразках сучасної англійськомовної жіночої

прози емотивні реактиви інтегруються з емотивними міркуваннями та не дуже часто виступають самостійними елементами діалогів. Теж саме стосується і висловлювань, що передають подив в сучасній українськомовній жіночій прозі. Наприклад:

(98) укр. — Е, ти шо! — Редька запротестувала, коли Дордже заходився обв'язувати її талію й причинні місця амуніцією, нашивдкоруч змайстрованою з витягнутих наплічникових строп, кілець, шнурівки і «підсрачника» — відрізаного для сидіння на холодному шматка карімату [101] (реактивний емотив);

(99) укр. — О! — раптом промінь його ліхтаря вперся у лист паперу на стіні. — Хвала богам спелеології. В печерах не буває вогко [101] (емотивне міркування із компонентом узулального емотивного реактиву неідіоматичної природи);

(100) укр. — Та ну ладно! — Редьці важко було повірити у свою геніальність, втім, вона вкотре це зробила: лист від користувача Tryam Vakam — того самого, хто дізнавався в чаті, чи вдома вона, щоби підкинути посилку, — мав заголовок «Bahuta Garabara Bank» [101] (емотивне міркування питального характеру із компонентом емотивного реактиву);

(101) укр. — Ой-ой, почекай! — замахала на нього руками Редька. — Ти шо — на філософському вчишся? На політології, небось? — Га? З чого взяла? [101] (емотивне міркування питального характеру із компонентом емотивного реактиву).

Попри те, що подив трактується багатьма дослідниками як вкрай коротка і недовготривала емоція, О. П. Єршова також зазначає, що семантична структура висловлювань, що передають подив пов'язана із певним етапом процесу здивування [23]. В залежності від кроку процесу, який відображається в семантичній структурі висловлювань, висловлювання, що передають подив поділяються на семантико-структурні типи висловлювань, що передають подив: «подив-поштовх, подив-пошук, подив-усвідомлення-незнання-причин, що викликали подив, подив-усвідомлення причин, подив-представлення причин, подив-оцінювання» [23].

Дослідниця пояснює, що okazіональні емотивні реактивні висловлювання, що передають подив, репрезентують подив-поштовх [23]. Такі висловлювання утворюються за допомогою дослідного повтору попередньої репліки співрозмовника. О. П. Єршова наголошує, що цей тип містить щось на кшталт паузи в ході розмови та дозволяють більш чітко й глибоко усвідомити зміст репліки співрозмовника [23]. В проаналізованих зразках сучасної англійськомовної та українськомовної прози вони часто переплітаються з емотивними міркуваннями. Варто зазначити, що на матеріалі українськомовної жіночої прози виявлено значно більшу кількість прикладів подиву-поштовху. Наприклад:

(102) англ. *'They wanted to get you off the charge. They had a meeting in the basha. It got burned down with them in it.'* *'What charge?' 'That business.'* *'What business?' [102]* «Вони хотіли, щоб з тебе зняли звинувачення. Організували зустріч у баші, а вона згоріла дотла разом із ними» «Яке звинувачення?» «Та справа» «Яка справа?»»;

(103) англ. *'Look, Pop. They were your unit, I know. You're upset. Who wouldn't be? But it's got nothing to do with me.'* *'Nothing to do with you? It's got everything to do with you and your sort.'* [102] «Дивись, Поп. Ви були в одному підрозділі. Звісно, ти засмучений. А хто б не був? Але мене це не стосується» «Тебе це не стосується? Насамперед це стосується тебе та таких як ти»»;

(104) англ. *'Two years,' I said. He stopped. Turned slowly to face me again. 'Two years?' [102]* «Два роки,» – сказав я. Він зупинився. Трохи розвернувся щоб подивитися на мене. «Два роки?»»;

(105) укр. — *Та нічо. Наш чєлавєк, — Рєдьцї стало весело. — То, може, хоч даси мені глянути на книжку з магічними кодами? — Якими ще магічними кодами? [101];*

(106) укр. — *Але шось ти гєть якийсь не жовтик... — вчєргове прискїпливо глинула Рєдька. — Чи просто генномодифікований якийсь жовтик. — Хто такий «жовтик»? — поцікавився Дордже [101];*

(107) укр. — *У гори, — сказав туманно. — У які такі гори? [101];*

(108) укр. — Котячий бог. — Котячий бог? — Котячий бог. *І соціальні служби.* [101];

(109) укр. — Ти царевич? — *спитала я врешті, не відводячи погляду від його схиленої шиї, і виявилось — таки перервала його. Завжди легко перервати чужу молитву, коли сам не знаєш законів її тривання. Але він не сердився, сміявся. — Царевич? Ні. Я лише воїн* [100, с. 27];

(110) укр. — *Мааам... — несподівано для себе і зовсім не в тему видихає Машика. — Я тут подумав... може, мені піти екскурсоводом у фортецю? ... І цікаво ж воно... — Екскурсія?! Фортеця?! А працювати хто буде?! Продавати хто буде?! Коли я встигну? Вночі пиріжки печи, а вдень продавай?! Тільки й роботи, поки канікули, потім школа твоя, а заробляти як?! Придумав мені він — фортеця, екскурсія!* [100, с. 104];

Висловлювання, мета яких — передати значення подиву-усвідомлення-незнання містять компонент «незнання», котрий в більшості випадків виражається через компонент «незнання», представленим через елементарну синтаксичну конструкцію [23]. Наприклад:

(111) англ. *And I don't know why I jumped – I knew he was there* [102] ‘Але я не знаю чому я підстрибнула – я знала, що він був там’;

(112) англ. *I don't know why I threatened him with departure, lacking any evidence that he wanted to stay* [103] ‘Я не знаю чому я страхала його тим, що ми підемо, не маючи жодних підстав, що він хоче залишитись’;

(113) англ. *Enormous on his scrawny body, it gave him the appearance of a voodoo doll in diapers. I don't know what I was thinking when I bought it* [103] ‘Маска виглядала величезною на його худорлявому тілі, він виглядав ніби лялька вуду у підгузнику. Навіть не знаю чим я думала коли купляла її’;

За О. П. Єршовою висловлювання, що репрезентують подив-пошук причин, можуть бути виражені такими засобами: активізуючими емотивними міркуваннями, які часто представлені через запитання; оказіональними реактивними висловлюваннями, чия структура формується через модифікований повтор [23]. Цей же крок процесу здивування зафіксований в таких питальних

реченнях: «*What is it?* (Що це? Що сталося?) *What do you mean?* (Що ти маєш на увазі?) *How do you know?* (Як ти дізнався?) *What are you doing?* (Що ти робиш?) та інших» [23]. Наприклад:

(114) англ. *But with Arthur waking me so urgently it did occur to me that perhaps I was wrong – that there was still a woolly-haired black head or a foot with five nigger toes where my buttoned-up, pyjamaed husband should have been. ‘What is it, Arthur?’ I asked* [102] ‘Але коли Артур так квапливо розбудив мене, здавалося, що я помилялася – що я і досі відчувала, що десь поблизу – голова темношкірого чоловіка із кучерявим волоссям або нога з його п’ятьма чорними пальцями, що він досі був тут – у моєму ліжку на тому місці де мав би бути мій чоловік у піжамах з усіма застібнутими гудзиками. “Що сталося, Артур?” спитала я’;

(115) англ. *‘I was just wondering . . .’ ‘Yes, what . . . what? What is it, Bernard?’ I was trying not to shout* [102] «Я просто питав себе...» «Так, що... що? Що сталося, Бернард? я намагалася не кричати»’;

(116) англ. *“... All those intangibles of life, the really good but really elusive stuff that makes life worth living ...” “What do you mean, intangibles,” said Kevin.* [103] ‘«... Усі ті ефемерності життя, насправді гарні, але невловимі речі, що додають життю сенс ...» «Що ти маєш на увазі під ефемерностями», сказав Кевін»’);

(117) англ. *Зоя лежала на землі, спиною спершись об великий камінь, вигнувшись неприродно, наче підставивши сонцю великий живіт. ... — Що сталося? — Тео підбіг до неї, накульгуючи* [100, с. 180].

«Подив представлення причин відображається в поверхневій семантичній структурі представляючих емотивних міркувань з одним компонентом (диктумом), або двома» [23]. Наприклад:

(118) англ. *The shilling must have drop out the pocket of me pants into the bed. So now, she is watching me having to look under the bedclothes for the money. ‘You keep your money in the bed?’ Cha, I knew she would say that. I just knew it! ‘No, it’s just when I was sleeping . . .’ ‘Oh, you were sleeping, then.’ ‘I just lie for a minute and I must have—’* [102] ‘Мабуть, шилінг випав з карману у ліжку. І зараз вона дивиться як я шукаю у простирадлах гроші. «Ти тримаєш гроші у ліжку?» Блін,

я знав, що вона не могла цього не запитати. Я знав це! «Ні, просто коли я спав...» «А, ти спав тоді» «Я просто приліг на хвилинку і мабуть» »);

Висловлювання, що передають подив-усвідомлення причин «відображаються в поверхневій семантичній структурі аргументуючих одночастинних емотивних міркувань з експліцитним диктумом, або активізуючих висловлювань, що передають подив, які є актуалізацією загальномодальних питань. Такий крок зафіксований також в узуальних емотивних реактивах неідіоматичної зони, представлених стаціонарними реченнями-запитаннями: *Did you? Isn't it? Are you? Can you? Have you? Will you?* та інших» [23]. Наприклад:

(119) англ. *I know I wrote only yesterday, but I now depend on this correspondence to debrief from Chatham. Kevin was in a particularly combative humor. Right off the bat he charged, "You never wanted to have me, did you?"* [103]
 ‘Я знаю, що писала тобі лише вчора, але сьогодні я хочу розповісти тобі про поїздку в Чатем. Кевін був налаштований агресивно. Він одразу ж звинуватив мене: «Ти ніколи мене не хотіла, правда ж?»’).

Висновки до розділу 3

Підводячи підсумки виконаного у Розділі дослідження, можна зробити наступні висновки:

1. Висловлювання, що передають подив було поділено на наступні групи враховуючи гендерний аспект: маніфестація подиву в діалогічному мовленні, опис чийогось подиву, інші прояви здивування (опис від третьої особи або монологічне мовлення від першої). Кожна з цих груп також була поділена на підгрупи (наприклад, жінка описує подив чоловіка, чоловік висловлює своє здивування жінці і т.д.).

2. Аналіз сучасної англійськомовної та українськомовної жіночої прози показав, що відсоткове відношення різних категорій висловлювань у тексті (таких як маніфестація подиву в мовленні жінки, маніфестація подиву в мовленні чоловіка, опис здивування чоловіка жінкою і навпаки, опис здивування жінки чи

чоловіка оповідачем і т.д.) залежить від особливостей обраного роману, перш за все – від форми розповіді (чи розповідь ведеться від першої чи від третьої особи, чи є оповідачем жінка чи чоловік).

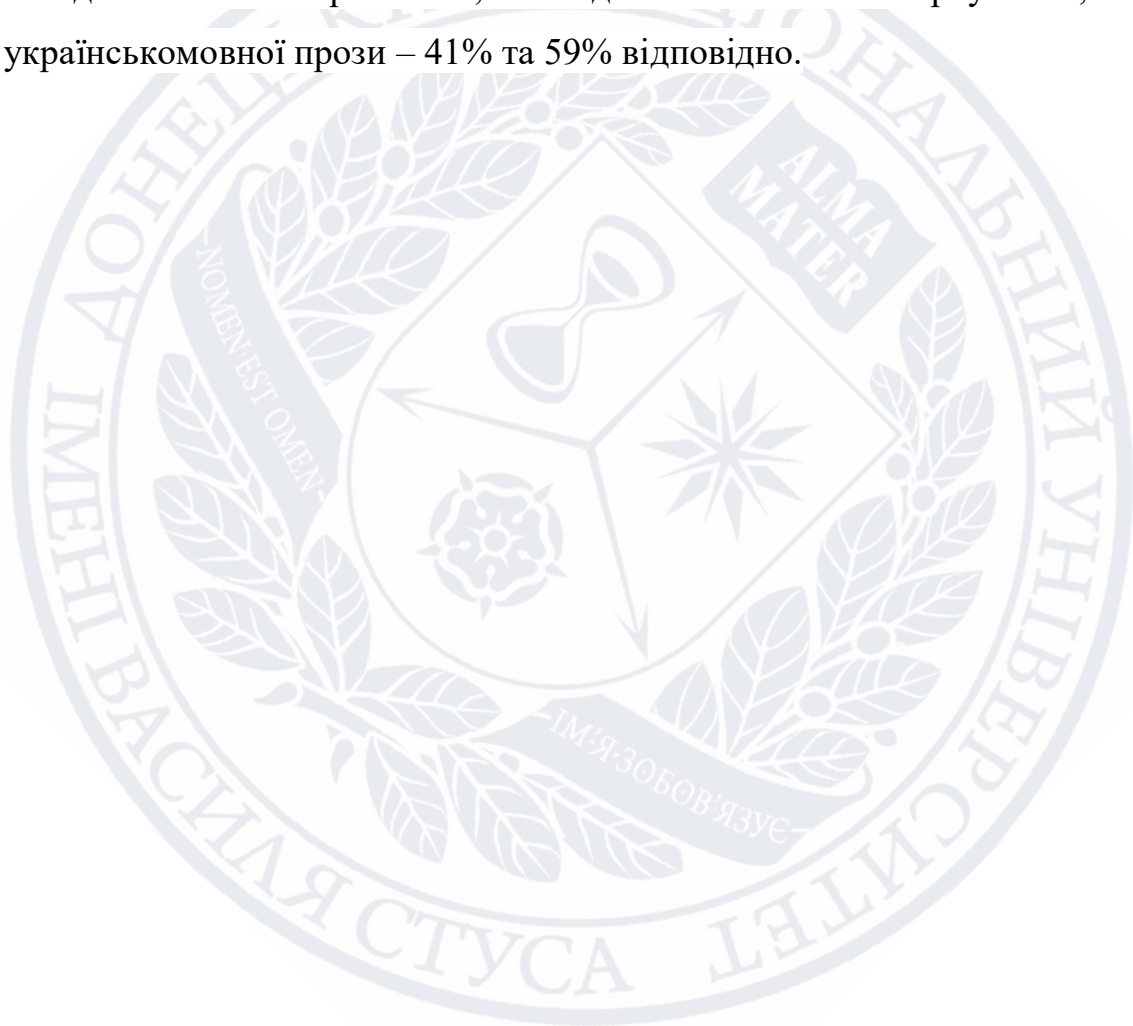
3. Проаналізувавши маніфестацію подиву в діалогічному мовленні, можна дійти таких висновків. В українськомовному романі «Піца Гімалаї» головною героїнею є жінка, тому в цьому випадку превалює маніфестація подиву жінкою чоловіку (43 висловлювання проти 26 висловлювань, коли чоловік висловлює подив жінці). В романі «Земля загублених», де в кожній частині книги з'являється новий протагоніст, ситуація інша – домінує маніфестація подиву чоловіком. Найбільш змістовним для дослідження виявився англійськомовний роман «Маленький острів» Андреа Леві, у якому розповідь ведеться від декількох героїв обох статей (дві жінки й два чоловіки). Там, превалює висловлення подиву одним чоловіком іншому (45 висловлювань) та однією жінкою іншій (28 висловлювань), тобто герої маніфестують подив розмовляючи з людиною одної статі. У діалогах, де беруть участь обидві статі, скоріше чоловік висловить своє здивування жінці (22 висловлювання), ніж жінка чоловікові (15 висловлювань).

4. Що стосується опису здивування, то в англійськомовних романах превалюють висловлювання, де чоловік описує подив іншого чоловіка (34), жінка описує власний подив (28), чоловік описує власний подив (23). У романі «Піца Гімалаї» наявні лише висловлювання, де жінка описує подив чоловіка, чоловік описує подив жінки, чоловік описує подив чоловіка. Інші підгрупи з описом здивування відсутні. У романі «Земля загублених» виявлено висловлювання, у яких жінка описує подив чоловіка, жінка описує власний подив, чоловік описує подив жінки, чоловік описує подив чоловіка, чоловік описує власний подив.

5. Було виявлено, що на репрезентацію подиву жінкою або чоловіком також впливають культурні та соціальні зміни в певному суспільному середовищі. В усіх проаналізованих романах спостерігається різний соціокультурний

бекграунд. Притаманна всім обраним романам риса – тенденція до антропоцетричності та зміни жіночої ролі в суспільстві.

6. В проаналізованих прикладах сучасної літератури («Маленький острів» Андреа Леві, «Що не так з Кевіном» Лайонел Шрайвер, «Земля загублених або маленькі страшні казки» Катерини Калитко та «Піца Гімалаї» Ірени Карпи) було виявлено більшу кількість емотивних міркувань ніж емотивних емотивів. У романі «Маленький острів» Андреа Леві 38 відсотки проаналізованих прикладів складають емотивні реактиви, а 62 відсотків – емотивні міркування, на матеріалі українськомовної прози – 41% та 59% відповідно.

ВИСНОВКИ

1. Проаналізувавши поняття «подив» у загальнонауковому аспекті та конкретизувавши його як лінгвістичний концепт, було встановлено, що представники античної та західноєвропейської філософії розглядають подив як основу інтелектуального пошуку, як поштовх до пізнання; в межах феноменології подив трактується як вторгнення «нового» в реальність, а згідно теорії еволюції подив розуміється як базовий механізм, необхідний для виживання.

2. В межах лінгвістики подив досліджували А. Вежбицька (інтерпретація подиву за допомогою семантичних примітивів), К. Годдард (семантична метамова), К. Фелбаум (шкала інтенсивності дієслів), У. Стейндж (аналіз вигуків, що передають подив; їхній контрастивний аналіз в дитячому й дорослому мовленні), Б. В. Шиприкевич (дослідження синонімічних рядів на матеріалі української мови), Н. В. Дорофєєва (інтердисциплінарний аналіз концепту *ПОДИВ*), О. П. Єршова (особливості функціонування висловлювань, що передають подив на матеріалі англійської та української мов).

3. Далі було розкрито сутність категорії емотивності й поняття «висловлювання». Було з'ясовано, що в межах лінгвістичних досліджень варто розмежовувати терміни «емоція» та «емотив», розглядаючи перший як суто психічний або психологічний феномен, другий – як лінгвістичну категорію, за допомогою якої психологічні стани та емоції маніфестуються в мові та мовленні.

Висловлювання розуміється як найбільш релевантна смислова одиниця для дослідження репрезентації подиву. Вона не обмежена граматичними або синтаксичними рамками, але водночас виконує семантичну, прагматичну та комунікативну функції.

5. Далі було розмежовано поняття «лексико-семантичне поле», «лексико-семантична група», «тематична група». Основою лексико-семантичного поля та лексико-семантичної групи є гіперсема (архісема), тематична група формується через позамовні реалії, тому не може виступати об'єктом семантичного аналізу.

6. Потім було окреслено основні положення функційного аналізу та гендерних досліджень. За допомогою функційного аналізу визначається роль, яку виконують досліджувані смислові одиниці в монологічному або діалогічному мовленні, опосередкованого окремими висловлюваннями. Залучення компонентів і методів гендерних досліджень дозволяє проаналізувати емоційний смисловий простір мовної особистості (в контексті цієї розвідки – авторок обраних романів). Аналіз розвідок, об'єктом яких є соціокультурні трансформації, свідчить про те, що вони впливають на формування гендерних стереотипів і певних тенденцій у розвитку мови (З. Р. Хачмафова, М.-Р. Венг, Ш. Чінг-Ю, Д. Вілс).

7. Практичне завдання цього дослідження полягало в аналізі засобів вираження категорії подиву в англійській та українській мовах на фонетичному, морфологічному, лексичному та синтаксичному рівнях.

7.1. Дослідники фоносемантики не виявили жодних засобів, які б вказували на подив в англійській мові, в українській мові такою є фонема /a/. На супрасегментарному рівні фонетики подив репрезентовано через просодеми. Натомість в межах аналізу текстового матеріалу можна говорити лише про фонетико-графічне вираження подиву. На морфологічному рівні засобів репрезентації подиву не було знайдено.

7.2. Найбільш поширеними як в англійській, так і в українській мовах є лексичні засоби репрезентації подиву.

7.2.1. В романі «Маленький острів» Андреа Леві використання суто лексичних засобів виявлено в 56% висловлювань, в романі «Що не так з Кевіном?» Лайонел Шрайвер – 68%, в романі «Піца Гімалаї» Ірени Карпи – 67%, в романі «Земля загублених» Катерини Калитко – 83%.

7.2.2. Смислові одиниці, що репрезентують подив було поділено на наступні групи: номінація, опис, безпосередня маніфестація (вигуки, інвективна лексика), поєднання декількох засобів, інше (лексеми, що містять сему подиву, але прямо його не номінують). Аналіз відсоткового співвідношення використання різних лексичних засобів вказує на значну розбіжність не лиш між англійськомовною

та українськомовною сучасною жіночою прозою, але й на неоднорідність їхнього використання в межах кожної мови в залежності від обраного роману.

7.2.3. Відомо, що пряма маніфестація і опис є основними засобами вираження емотивності. Натомість у досліджуваних романах превалює номінація. Можна припустити, що вигуки та інвективна лексика є більш характерними для спілкування в реальному житті, тоді як в художній літературі автор(ка) покладається на смислові одиниці, що номінують подив, для досягнення певного естетичного й художнього ефекту.

7.3. В англійськомовній сучасній жіночій прозі подив репрезентовано на синтаксичному рівні у 18% висловлювань, в українськомовній ця цифра складає 24%.

8. Далі було виокремлено лексико-семантичного поля категорії подиву в англійській та українській мовах, проведено їх порівняльний аналіз, визначено частку смислових одиниць, наявних в зразках сучасної жіночої прози. Неочікуваність, раптовість – гіперсема лексико-семантичного поля *surprise* «подив». Частка лексико-семантичного поля *surprise* «подив» у сучасній англійськомовній жіночій прозі складає 38%, в українськомовній – 34%. В проаналізованих романах наявна велика кількість авторських фразеологізмів, порівнянь, метафор, що помітно збагачує лексико-семантичне поле в межах окремих сучасних літературних творів.

9. Далі було окреслено семантико-функційні особливості висловлювань, що передають подив у гендерному аспекті, здійснено їхню класифікацію. Висловлювання, що передають подив було поділено на наступні групи: маніфестація подиву в діалогічному мовленні, опис чийогось подиву, інші прояви здивування (опис від третьої особи або монологічне мовлення від першої).

Аналіз сучасної англійськомовної та українськомовної жіночої прози показав, що відсоткове відношення різних категорій висловлювань у тексті (таких як маніфестація подиву в мовленні жінки, маніфестація подиву в мовленні чоловіка, опис здивування чоловіка жінкою і навпаки, опис здивування жінки чи

чоловіка оповідачем і т.д.) залежить від особливостей обраного роману, перш за все – від форми розповіді (розповідь ведеться від першої або від третьої особи, оповідачем є жінка або чоловік). Наприклад, в романі «Маленький острів» в діалогічному мовленні герої частіше висловлюють свій подив героям тієї ж статі.

Ще один важливий результат дослідження полягає у виявленні кореляції між соціальними та культурними змінами у суспільстві та їхнім відображенням у художніх текстах, зокрема, під час опису або маніфестації подиву.

10. Останнє завдання – проведення дослідження в межах сучасної жіночої прози на основі функційної класифікації О. П. Єршової. В проаналізованих прикладах сучасної літератури («Маленький острів» Андреа Леві, «Що не так з Кевіном» Лайонел Шрайвер, «Піца Гімалаї» Ірени Карпи, «Земля загублених або маленькі страшні казки» Катерини Калитко) було виявлено більшу кількість емотивних міркувань ніж емотивних емотивів. У романі «Маленький острів» Андреа Леві 38 відсотки проаналізованих прикладів складають емотивні реактиви, а 62 відсотки – емотивні міркування, на матеріалі українськомовної прози – 41 відсоток та 59 відсотків відповідно.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Адмони В. Г. Структура предложения и словосочетания в индоевропейских языках. Л. : Наука, 1979. С. 6–36.
2. Александрова Е. С., Сытина Н. А. Гендерные особенности актуализации речевых стратегий и тактик в диалогах с ожиданием ответной реплики инициатором диалога (на материале художественных произведений). *Филологические науки. Вопросы теории и практики*. 2018. Вып. 9–1 (87). С. 49–52.
3. Арнольд И. В. Стилистика. Современный английский язык : Учебник для вузов. М. : Флинта, 2004. 384 с.
4. Ахметжанова Р. Н., Ахметжанов Б. Н. *Проблема функционально-семантических полей*. Теория поля в современном языкознании. Уфа, 1991. 101 с.
5. Бахтин М. М. Проблема речевых жанров. *Собрание сочинений*. М. : Русские словари, 1997. Т. 5. С. 159–206.
6. Бовуар де С. Друга стать. К. : Основи, 2017. Т. 1. 368 с.
7. Бондарко А. В. Теория морфологических категорий и аспектологические исследования. М. : Языки славянских культур, 2005. 624 с.
8. Бондарко А. В. Функциональная грамматика. Л. : Наука, 1984. 136 с.
9. Бочкарев А. Е. Об удивлении как лингвоспецифичном концепте русского языка. *Вестник НГУ. Серия: Лингвистика и межкультурная коммуникация*. 2018. Вып. 2. С. 90–100.
10. Васильев Л. М. Современная лингвистическая семантика. М. : Высшая школа, 1990. 176 с.
11. Вежбицкая А. Семантика, культура и познание: общечеловеческие понятия в культуроспецифичных контекстах. *Thesis: Теория и история экономических и социальных систем*. 1993. Т. 1. Вып. 3. С. 185–206.

12. Вежбицкая А. Универсальные семантические примитивы как ключ к лексической семантике (сфера эмоций). *Жанры речи*. Саратов : Колледж, 2005. Вып. 4. Жанр и концепт. С. 156–182.
13. Вежбицкая А. Язык. Культура. Познание. М.: Русские словари, 1996. С. 326–370.
14. Волков А. С. Роль тонального компонента просодической структуры высказывания при реализации речевых актов ложного удивления. *Вестник ВятГУ*. 2014. Вып. 9. С. 139–143.
15. Гамзюк М. В. Емотивність фразеологічної системи німецької мови : автореф. дис. ... д-ра філол. наук : 10.02.04. К., 2001. 34 с.
16. Гаценко І. О. Типологічне зіставлення ономафій у сучасному мовознавстві. *Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики*. 2009. Вип. 16. С. 129–135.
17. Дарвин Ч. Происхождение видов путем естественного отбора. СПб : Азбука, 2017. 704 с.
18. Дегтярьова І. О. Стилiстичний синтаксис української постмодерністської прози. *Українська мова*. 2009. Вип. 3. С. 27–38.
19. Декарт Р. Сочинения [в 2т.]. М. : Мысль, 1989. Т. 1. С. 481–572.
20. Денисенко В. Н., Перфильева Н. В. Функциональная семантика и лингвосемиотика. *Вестник РУДН*. 2019. Вип. 3. С. 553–556.
21. Дорофеева Н. В. Удивление как эмоциональный концепт (на материале русского и английского языков): автореф. дис. ... канд. филол. наук. Волгоград, 2002. 19 с.
22. Єрмоленко С. Я. Синтаксис і стилістична семантика. К. : Наукова думка, 1982. 210 с.
23. Єршова О. П. Семантико-функціональні особливості висловлювань, що передають подив (на матеріалі англійської мови): автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04. К., 1994. 16 с.
24. Загнітко А. П. Сучасна синтаксична семантика: функційно-структурні прояви. *Studia ukrainica posnaniensia*. 2013. С. 236–243.

25. Звегинцев В. А. Язык и лингвистическая теория. М. : Эдиториал УРСС, 2001. 248 с.

26. Зубрицька М. В. Lexical peculiarities of utterances expressing surprise in English female prose: gender aspect. *Мова у міждисциплінарному контексті безперервної освіти* : збірник матеріалів VIII Міжнародної студентської Інтернет-конференції (1-7 квітня 2020 р.). Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2020. С. 32–38.

27. Ионова С. В. Ощущения и чувства: к проблеме достоверности вербализации. *Языковое бытие человека и этноса*. 2018. Вып. 20. С. 169–178.

28. Ионова С. В. Эмотивность текста как лингвистическая проблема : дис. ... канд. філ. наук : 10. 02. 19. Волгоград, 1998. 197 с.

29. Ионова С. В., Огорелков И. В. Речевая диагностика личности по гендерному признаку в автороведении: квантитативный подход. *Вестник ВолГУ*. 2020. Вып. 1. С. 115–127.

30. Ионова С. В., Шаховский В. И. Проспекция лингвокультурологической теории эмоций Анны Вежбицкой. *Вестник РУДН*. 2018. Вып. 4. С. 966–987.

31. Ионова С. В., Штеба А. А. Смешанные эмоции: к вопросу о лингвистической репрезентации и метаязыке описания. *Вопросы психолингвистики*. 2019. Вып. 2 (40). С. 63–81.

32. Калита А. А. Фонетичні засоби актуалізації смислу англійського емоційного висловлювання. К. : КДЛУ, 2001. С. 24-37.

33. Кобозева И. М. Лингвистическая семантика. М. : Эдиториал УРСС, 2000. 352 с.

34. Кобрина Н. А. Когнитивная лингвистика: истоки становления и перспективы развития. *Когнитивная семантика. Материалы второй международной школы-семинара*. Тамбов : Изд-во Тамбовского гос. ун-та, 2000. 200 с.

35. Конверський А. Є. Логіка : підручник. К. : ВПЦ "Київський університет", 2017. 391 с.

36. Конт-Спонвиль А. Философский словарь: Пер. с фр. Е. В. Головиной. М. : Этерна, 2012. 752 с.
37. Кочерган М. П. Загальне мовознавство : Підручник. 3-тє видання. К. : Видачничий центр «Академія», 2010. 464 с.
38. Кравченко Н. Г. Афективне внутрішнє мовлення в німецькомовній художній прозі ХХ століття : автореф. дис. ... канд. філ. наук : 10.02.04. Запоріжжя, 2016. 20 с.
39. Кузанский Н. Сочинения [в 2 т.]. М. : Мысль, 1980. Т. 1. С. 47–142.
40. Куличенко Ю. Н. Репрезентация внешнего проявления внутреннего состояния удивления в русском и английском языках. *Lingua Mobilis*. 2009. Вып. 5 (19). С. 161–167.
41. Лепеньшева А. А. Языковая репрезентация эмоции удивления в английском языке : автореф. дис. ... канд. філ. наук : 10.02.04. Санкт-Петербург, 2012. 26 с.
42. Левицкий В. В. Статистическое изучение лексической семантики : Учеб. пособие. К. : УМК ВО, 1989. 155 с.
43. Левицкий В. В. Символічні значення українських голосних і приголосних. Мовознавство. 1973. Вып. 2. С. 36–49.
44. Літвінчук І. М. Прагматика емотивного тексту : автореф. дис. ... канд. філолог. наук. Київ, 2000. 231 с.
45. Мац І. І. Різновиди емоцій та способи їх вербалізації (на матеріалі англійської мови). *ВІСНИК Житомирського державного університету імені Івана Франка*. 2003. Вип. 11. С. 181–183.
46. Мезенцева Т. А. Эмотивные языковые средства в художественных текстах в вариантах оригинала и перевода. *Перевод и сопоставительная лингвистика*. 2012. Вып. 8. С. 79–83.
47. Павлов В. М. Полевые структуры в строе языка. СПб. : Изд-во СПбГУЭиФ, 1996. 116 с.

48. Пиотровская Л. А. Эмотивный синтаксис: типология фразеологизированных синтаксических моделей. *Известия ВГПУ*. 2019. Вып. 1 (134). С. 138–143.
49. Платон. Собрание сочинений [в 4 т.]. М. : Мысль, 1990–1994. Т. 2. 626 с.
50. Потебня А. А. Полное собрание трудов: мысль и язык. М. : Лабиринт, 1999. 300 с.
51. Проблемы функциональной грамматики: Полевые структуры / Отв. ред. А. В. Бондарко, С. А. Шубик. СПб. : Наука, 2005. 480 с.
52. Ретунская М. С. Английская аксиологическая лексика. Нижний Новгород: Изд-во Нижегородского гос. ун-та, 1998. 440 с.
53. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: напрями і проблеми: Підручник. Полтава: Довкілля-К, 2008. 712 с.
54. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика : термінологічна енциклопедія. Полтава: Довкілля-К, 2006. 716 с.
55. Семенов А. Л., Ершов В. И., Нелюбова Н. Ю. Перевод: предложение или высказывание? *Вестник РУДН*. 2017. Вып. 3. С. 636–642.
56. Скребцова Т. Г. Американская школа когнитивной лингвистики. СПб: Анатолия, 2000. 204 с.
57. Соколовская Ж. П. Проблемы системного описания лексической семантики. К. : Наукова думка, 1990. 183 с.
58. Теория функциональной грамматики: Введение. Аспектуальность. Временная локализованность. Таксис / Отв. ред. А. В. Бондарко. Л. : Наука, 1987. 348 с.
59. Трунова О. В. Природа и языковой статус категории модальности. Барнаул: Изд-во Барнаульского гос. пед. ин-та, 1991. 203 с.
60. Филимонова О. Е. Категория эмотивности в английском тексте: Когнитивный и коммуникативный аспекты : дис. ... докт. філ. наук : 10.02.04. СПб, 2001. 382 с.
61. Фрейд З. Психопатология обыденной жизни. СПб: Азбука, 2020. 192 с.

62. Хачмафова З. Р. Женская языковая личность в художественном тексте : на материале русского и немецкого языков : дис. ... докт. фíl. наук : 10.02.19. Майкоп, 2011. 398 с.

63. Хачмафова З. Р., Середа Л. М. Гендерная картина мира в дискурсе женской прозы. *Вестник Адыгейского государственного университета*. 2020. Вып. 1 (252). С. 72–77.

64. Чабаненко В. А. Стилiстика експресивних засобiв української мови. Запорiжжя: ЗДУ, 2002. 352 с.

65. Шаховский В. И. В начале была ... эмоция. In the beginning was the emotion. URL : http://tverlingua.ru/archive/011/3_2_11.htm.

66. Шаховський В. І. Лінгвістическа теорія емоцій. М. : Гнозис, 2008. 416 с.

67. Шаховский В. И. Эмотиология в свете когнитивной парадигмы языкознания. *К юбилею Е.С. Кубряковой: Сб. науч. тр.* 1997. С. 130–135.

68. Шаховский В. И. Эмоции как объект исследования в лингвистике. *Вопросы психолингвистики*. 2009. Вып. 9. С. 29–42.

69. Шиприкевич В. В. Дивування - здивування – подив. *Культура слова*. 1981. Вип. 21. С. 84–86.

70. Щербакова И. В. Языковая репрезентация эмоции «Удивление» в художественном тексте. *Символ науки*. 2016. С. 53–54

71. Шурупова О. С., Ходжагельдыев Б. Д. Кинетико-соматические фразеологизмы английского и русского языков с компонентами head (голова), ear (ухо), eye (brow) (глаз (бровь)), lips (губы). *Филологические науки. Вопросы теории и практики*. 2019. С. 348–352.

72. Щур Г. С. Теории поля в лингвистике. М. : Издательство ЛКИ, 2007. 264 с.

73. Crystal D. The Cambridge Encyclopedia of the English Language. Cambridge: Cambridge University Press, 2018. 582 с.

74. Fellbaum C. A Corpus-based Construction of Emotion Verb Scales. *Linguistic Approaches to Emotions in Context*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company, 2014. C. 99–113.
75. Goddard C. Interjections and Emotions (with Special Reference to “Surprise” and “Disgust”). *Emotion Review*. 2014. № 6 (1). P. 53–63
76. Goddard C. The Semantics of “Surprise” (and “Interest”). *International Symposium on Describing and Expressing Surprise*, U. Paris–Diderot. 2014.
77. Goleman D. Emotional Intelligence. Why it can matter more than IQ. London: New York: Bantam Books, 1995. 352 c.
78. Izard C. The Psychology of Emotions. Luxembourg: Springer Science & Business Media, 1991. 452 c.
79. Izard C. Emotion Theory and Research: Highlights, Unanswered Questions, and Emerging Issues. *Annu Rev Psychol*. 2009. № 60. P. 1–25.
80. Mowrer H. Psychology of Language and Learning. Springer Science & Business Media: Luxembourg, 2013. 294 c.
81. Serban C. Is Surprise Necessarily Disappointing? *Surprise at the Intersection of Phenomenology and Linguistics*. 2019. Vol. 11. P. 171–180.
82. Shinohara K., Kawahara S. A Cross-linguistic Study of Sound Symbolism: The Images of Size. *Annual Meeting of the Berkeley Linguistics Society*. 2010. P. 396–410.
83. Stange U. Emotive Interjections in British English. A corpus-based study on variation in acquisition, function and usage. Amsterdam / Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 2016. P. 61–66, 136–175.
84. Sung-Yul J. Emotion, Language and Cultural Transformation. *The Routledge Handbook of Language and Emotion*. 2020. P. 110–112.
85. Wang M.-R., Ching-yu S. How Do Men and Women Express Emotion Differently. *Embodiment in Language (II) Food, Emotion and Beyond*. 2016. P. 65–73.
86. Wilce J. Language and Emotion. Cambridge : Cambridge University Press, 2009. P. 109–134.

87. Wilkinson S., Kitinger C. Surprise as an Interactional Achievement: Reaction Tokens in Conversation. *Social Psychology Quarterly*. 2006. №2. p. 150–82.
88. Wierzbicka A. Emotions Across Languages and Cultures: Diversity and Universals. Cambridge: Cambridge University Press, 1999. P. 168–215.
89. Weizman E. Interpreting Emotions in Literary Dialogue. *Emotion in Dialogic Interaction*. 2004. P. 241-255.
90. Yat Mei Lee S. Emotion and Cause. *Linguistic Theory and Computational Implementation*. Singapore : Springer, 2019. P. 1-15.

СПИСОК ЛЕКСИКОГРАФІЧНИХ ДЖЕРЕЛ

91. Академічний тлумачний словник української мови. URL : <http://sum.in.ua/>
92. Булигіна Т. В. *Категория*. Лингвистический энциклопедический словарь. М. : Советская энциклопедия, 1990. 420 с.
93. Жмуров В. А. Большая энциклопедия по психиатрии. М. : Джангар, 2010. 864 с.
94. Загнітко А. Словник сучасної лінгвістики : поняття і терміни [в 4 т.] Донецьк : ДонНУ, 2012. Т. 1. 402 с. Т. 2. 305 с. Т. 3. 426 с. Т. 4. 388 с.
95. Краткий словарь когнитивных терминов / Е. С. Кубрякова, В. З. Демьянков, Ю. Г. Панкрац, Л. Г. Лузина. М. : Филол. ф-т МГУ им. М. В. Ломоносова, 1997. 245 с.
96. Новий українсько-англійський словник / Є. І. Гороть, С. В. Гончарук, Л. К. Малімон, О. О. Рогач. Луцьк : Вежа-Друк, 2016. 700 с.
97. Словник античної міфології / Уклад. І. Я. Козовик, О. Д. Пономарів; вступ. стаття А. О. Бі[лецького; відп. ред. А. О. Білецький. К. : Наук, думка, 1989. 240 с.
98. Glossary of Linguistic Terms. URL : <https://glossary.sil.org/term/utterance>.
99. Oxford Dictionary URL : <https://www.lexico.com/>.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ТЕКСТОВОГО МАТЕРІАЛУ

100. Калитко К. Земля Загублених, або Маленькі страшні казки. Л. : Видавництво Старого Лева, 2017. 224 с.
101. Карпа І. Піца «Гімалаї». Харків: Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2011. 400 с.
102. Levy A. Small Island. London: Headline, 2009. 422 с.
103. Shriver L. We Need to Talk About Kevin. London: Profile, 2010. 414 с.

ДОДАТКИ

Текстовий матеріал з роману «Маленький острів» Андреа Леві [102]

1. Some years nearly everyone from our farm went. The inside girls who helped Mother with the pies. The outside girls who fed the pigs and poultry. Even the stupid boys, who helped Father in the shed, changed out of their splattered aprons and into their ill-fitting, fraying best suits for the trip.

2. The year we went to the Empire Exhibition, the Great War was not long over but nearly forgotten. Even Father agreed that the Empire Exhibition sounded like it was worth a look.

3. Women pointing, old men wanting a seat. 'Over here! No, over here . . . Over here's better.' The Empire in little.

4. She said, 'Maybe later,' to the coffee of Jamaica. 'Ooh, no,' to the sugar of Barbados. 'What for?' to the chocolate of Grenada. And 'Where in heaven's name is that?' to Sarawak.

5. Then she moaned at Emily in front of the crowd, who strained to look past my mother and her blushing outside girl, everyone muttering, 'Butter really? Butter? Never.'

6. Graham then told us all that he was going to live in Australia. 'Australia – you? You daft beggar,' Father laughed.

7. Hong Kong smelt of drains, and India was full of women brightly dressed in strange long colourful fabrics.

8. It would one day be I who would sail on a ship as big as a world and feel the sun's heat on my face gradually change from roasting to caressing.

9. Then she turned to me and said, 'Didn't he come to meet you?'

10. 'It's the size of the Isle of Wight. How did you get it here?' She laughed a little.

11. And I wondered how could a person only five feet six inches tall (five feet seven if I was wearing my wedding-shoe heels), how could such a person get to the top of this tall house?

12. It occurred to me that I had not made myself understood or else this working white man could not have thought me so stupid as to expect him, with only his two-wheeled cart, to take me through the streets of London. What – would I cling to his back with my legs round his waist?

13. It took me several attempts at saying the address to the driver of the taxi vehicle before his face lit with recognition. ‘I need to be taken to number twenty-one Nevern Street in SW five. Twenty-one Nevern Street. N-e-v-e-r-n S-t-r-e-e-t.’ I put on my best accent. An accent that had taken me to the top of the class in Miss Stuart’s English pronunciation competition.

14. ‘Oh, Nevern Street – twenty-one. I’ve got you now.’

15. It was only when I heard, ‘Hortense,’ uttered from its mouth that I realised it was my husband. ‘Hortense. You here! You here at last, Hortense!’

16. His arms slowly rested to his sides as he said, ‘You no pleased to see me, Hortense?’

17. ‘Without your help, Gilbert Joseph, that’s how I find this place. With no help from you. Where were you? Why you no come to meet me? Why you no waving and calling my name with longing in your tone?’

18. ‘So I was just going to go to the dock again. But then here you are. You turn up at the door. Oh, man, what a surprise for me! Hortense! You here at last!’

19. Then he ran through the door, saying, ‘Hortense, what you have in that trunk – your mother?’

20. ‘Just this?’ I had to sit on the bed. My legs gave way. There was no bounce underneath me as I fell. ‘Just this? This is where you are living? Just this?’

21. The man sucked his teeth and flashed angry eyes in my face. ‘What you expect, woman? Yes, just this! What you expect? Everyone live like this. There has been a war. Houses bombed. I know plenty people live worse than this. What you want?’

22. ‘Is this the way the English live?’ How many times she ask me that question? I lose count. ‘This the way the English live?’ That question became a mournful lament, sighed on each and every thing she see. ‘Is this the way the English live?’

23. Soon the honourable man inside me was shaking my ribs and thumping my breast, wanting to know, 'Gilbert, what in God's name have you done? You no realise, man? Cha, you married to this woman!'

24. Cha! Would you believe the gas choose that moment to run out?

25. As I am filling the kettle she is running her hand along the mantelpiece. She then look at her hand. And, man, even I get a shock: her white glove is black.

26. Oh, why the little bit of milk I have gone bad, the cups both dirty and the kettle take so long to boil on the ring? I am wondering what I can say next by way of chit-chat, but then she say, 'Who is that woman downstairs?'

27. Wow! Friendly. Every Jamaican man know that word breathed by a Jamaican woman is a trap that can snap around you.

28. And she is back looking round the room, her mouth gaping like a simpleton's.

29. She looked so quizzical I wonder if I am talking in foreign tones. 'You can cook, can't you?' I asked.

30. Jean, frowning, says, 'What? What? This is not the toilet.'

31. 'Thank you for your help, Kenneth,' I say. 'Oh, you have curtain up here,' Kenneth say. 'Goodbye,' I tell him.

32. 'Sheep? Dem nuh have none ah dat in Jamaica?'

33. The car drew head-turning stares from anyone it passed. So it was to no one's surprise that gossip about the Ryders followed close behind: in shops, under the shade of trees, on street corners, at food tables, busybodies discussed when they last saw Mr Ryder where Mr Ryder should not have been.

34. Was it the suit, the crisp white shirt, the brown-and-green-striped tie held in place by a pin? Was it the hat tipped at an angle on his head? His thin moustache, perhaps, or the crooked smile that lit his face? His eyes, it may have been his black eyes where a mischievous boy could be glimpsed laughing within. Or perhaps it was Miss Ma's breathless exclamation, 'Look at you, son. I send a boy to boarding-school and see what they send me back – a man!'

35. It was only shock that kept Mr Philip mute in this situation.

36. At other times I would find him hiding – pretending he had not come to see me at all. He would feign surprise when I tapped his shoulder or waved at him from a distance.

37. It was no surprise to me when Michael knocked at the door of the schoolhouse.

38. And all the time I wondered, How did Michael know her given name was Stella?

39. On what hour of what day did this married woman tell Michael to call her Stella? Stella, he spoke softly to her. Stella, he calmed her with. Stella, he caressed. In what grocery store did Mrs Ryder give Michael the freedom to speak as familiar as her husband?

40. There was confusion when I finally reached home. Was it the same crowd of people who had been looking on the broken body of Mr Ryder who were now crowding the veranda of our house? Was it the same woman dabbing at her eyes with a white handkerchief? Was it the same tall man? Or were they different people who now jostled around a grave and sombre Mr Philip, waiting to hear what he could do about the fuss in the neighbourhood? And was Miss Jewel sobbing at the death of Mr Ryder? Or did her tears flow because the crowd was whispering, ‘Michael Roberts – have you heard about Michael Roberts?’

41. I could still feel the warmth of her touch long after Miss Ma had stopped staring her open-mouthed surprise at the two of us.

42. Miss Ma did not look in my eye when she said, ‘Michael has gone.’ ‘Gone?’ I said. ‘Yes, Michael has gone.’ ‘Gone?’ I shouted. ‘Hush, child, this is still the table.’ ‘Gone? Gone where?’ I had no reason to talk calmly.

‘England!’ I rose from the table. ‘England?’ I screamed.

43. (and also Eugene, a feeble-minded man who would trek miles from the fields in his bare feet to stand gaping in our yard until the light was turned on).

44. Had they forgotten that my father was Lovell Roberts? A man whose picture had been pinned to parish walls.

45. Sixty nappy-headed, runny-nosed, foul-smelling ragamuffins. Sixty black faces. Some staring on me, gaping as idiots do.

46. Humiliation flowed through every grimace and frown as she started to pull her mother from the man, her mother kicking and batting her away, all the time saying, 'Winston, don't you know me? Is Evelyn.'

47. So devilish I stood stupefied and gaping as my slackened mouth, like a terrified infant's, quivered with the effort of trying not to weep.

48. One single bulb that attracted every buzzing, flying, irritating insect

49. from the district to flutter mesmerised in its timid glow (and also Eugene, a feeble-minded man who would trek miles from the fields in his bare feet to stand gaping in our yard until the light was turned on).

50. And suddenly I was looking at the dirt floor, a crushing weight on my back and a pain at my knee.

51. Calmly I told him, 'That is pawpaw.' For an instant he gazed on me as if I had mislaid my senses. 'Pawpaw?' he asked.

52. In England the houses are placed so close together, I had been told, that it is possible to look on your neighbour in the adjacent and opposite dwelling. Was someone staring through a window to see Michael sipping at a cup filled with hot tea? Was the window open, a breeze caressing his cheek, or was the closed glass almost opaque with rain? What did Michael do when he was cold? Did he shiver, shaking himself like a dog fresh from a stream, or did he stand erect, wrapped warm in a thick coat?

53. For none was so mysterious to me than how, in God's name, a woman such as I found herself residing in the household of people like the Andersons.

54. So shocked was I by their ill-bred behaviour that I invited Celia to their dinner table so she might witness the manners of these vulgar people for herself.

55. 'Well, hello again,' this man said – not to Celia but to me. Celia, confused, almost squeaked, 'You have met before?'

56. But this man just kept on jabbering. 'You step in it? Let me tell you, Celia, about this woman. But wait, this woman is not the friend you tell me of?'

57. 'Celia has told me of her good friend and it is you. Cha, man!' He sucked his teeth, shaking his head. 'You. So you remember me?'

58. So Busta speaking. Suddenly one quarrel break out. Everything that could be pick up is flying through the air. Boy, the confusion, everyone running this way and that.

59. So I rescue her.’ ‘He rescued you?’ Celia asked. ‘You did what to me?’ I shouted to this man. ‘I did not need rescuing.’

60. ‘Oh, so this Michael is your brother?’ And still looking in my face he asked, ‘Celia, you can say something nice about me for your friend?’

61. As we walked through the dappled shade of a tree he bent to pick a discarded leaf from the ground. Holding it in the flat of his palm he became quiet. As he looked thoughtful at it in his hand his voice – unexpectedly gentle, almost melodious – described how in England the trees lose their leaves before the winter months.

62. ‘Married!’ Mrs Anderson yelled. ‘But how long have you two known each other?’

63. There was complete silence at the table – even the old woman ceased sucking her chicken bone to stare on us. Suddenly Mrs Anderson pushed back her chair, leaped from her seat and wrapped her arms round me before moving on to Gilbert whom she hugged so tight his head almost disappeared into the crease of her bust.

64. ‘Your brother still there?’ he asked. ‘My brother?’

65. But this big-ideas man had no money. He had spent all his money, he confided to me, on bees. ‘On bees?’ I asked.

66. Dumbstruck, he gaped like an idiot before a smile turned one corner of his mouth. ‘Your mother never tell you, neither a lender nor a borrower be?’

67. ‘Oh, woe!’ he shouted. ‘Just say that again because I think me ears playing a trick on me there.’ ‘You can send for me when you are settled.’

68. Gilbert cut a surprisingly smart figure at the wedding. We were both astonished to see the other looking so elegant.

69. Gilbert cut a surprisingly smart figure at the wedding. We were both astonished to see the other looking so elegant.

70. He had just one small bag. One small bag for someone travelling so far to start a new life in England. ‘Is this all you have?’

71. I was going nowhere near that thing. ‘What is that?’ ‘What this?’ he said, modelling it for me like it was something to be proud of. ‘This is my manhood.’

72. He was not one for talking about things, I knew that, but blinking heck! It was like it never happened.

73. I smiled. I’d like to have seen that. I knew the type – black as filth with backsides the size of buses. Surprising they could fit on two together.

74. It was matter-of-factness that said, ‘It’s just the rats.’ ‘Rats!’ ‘Well, mice . . .’ ‘You bring me to a house with rats?’

75. How the English built empires when their armies marched on nothing but mush should be one of the wonders of the world.

76. I thought it would be combat that would make me regret having volunteered, not boiled-up potatoes, boiled-up vegetables – grey and limp on the plate like they had been eaten once before. Why the English come to cook everything by this method?

77. This momentarily took the officer by surprise, his back stiffening before carrying on.

78. As a salesman my father supplied shops in the north of the islands with furniture. As a husband he supplied my mother with children – first two sons, my brother Lester and me, then seven girls. Seven sisters!

79. And my brother Lester? How would they know he was a British coloured man with no uniform to distinguish him? By a badge perhaps worn on his coat? But in what shape?

80. All assembled with one mission: to convoy across the ocean. What a sight! Hubert was struck dumb a full ten minutes. When finally he spoke, his voice quivering, he said, ‘So beautiful and so deadly.’

81. Me, I found it interesting. Did you know that the smog in London can be so thick that it is not possible to recognise your own hand in front of your face? I did not know this.

82. Eating, sleeping, breathing in and out! Cor blimey, all the daft things we darkies did.

83. Blackie seeing a gecko is suddenly caught by passionate curiosity. Up with his ears, his eyes popping wide. Fearing the unexpected he moves stealthily round the creature, never – even for a second – taking his gaze from it.

84. That gecko could not even move one of its prehistoric eyes without that dog's awareness.

85. The entire village had come out to play dog with gecko. Staring out from dusty windows, gawping from shop doors, gaping at the edge of the pavement, craning at gates and peering round corners. The villagers kept their distance but held that gaze of curious trepidation firmly on we West Indian RAF volunteers.

86. From every point of the compass eyes were on us. 'You have a megaphone for me, man?' I said.

87. When James replied, 'Certainly, madam, but please tell me what you require me to say,' her husband shouted, 'Bloody hell, Norma, you're right.'

88. 'Why would you leave a nice sunny place to come here if you didn't have to?' When I said, 'To fight for my country, sir,' his eyebrows jumped like two caterpillars in a polka. 'Humph. Your country?' he asked without need of an answer.

89. Small islanders gaped like simpletons at white women who worked hard on the railway swinging their hammers and picks like the strongest man.

90. Ask her what she knows of Jamaica. 'Jam– where? What did you say it was called again. Jam– what?'

91. From the first time Oscar Tulloch from Antigua met the sergeant's order to move at the double with an inane gape – provoking the sergeant to moan, 'What the bloody 'ell have they sent me?' – every action we took confirmed to this man that all West Indian RAF volunteers were thoroughly stupid.

92. 'Yes, that little bird was right.' To watch his amazed features assessing this information, to see him gazing upon the heavens puzzling: 'Could it be that not all darkies are daft?'

93. 'He's coloured, sir.' 'He's what?' 'He's coloured.' 'Ah, shit. Coloured, you say?' 'Black, sir.'

94. A coloured man in their stores. Let me set the scene. Astonished mouths gape like children at their first picture show. Wide surprised eyes flashing from one to another.

95. Or theirs – for the astonishing good fortune that had them chancing upon a coloured man with an empty truck going their way?

96. ‘No, I am from Jamaica but England is my Mother Country.’ Was it the half-light or were their baffled faces really contorting into the shape of two question marks?

97. ‘Yes, sir, British, and so is your mother?’ he mumbled, in a hesitant way that made me wonder whether anything I was saying was going into his head or merely circling around it searching for somewhere solid to land.

98. ‘I am not going as far as Nottingham.’ ‘We appreciate that, Joe.’ ‘Nottingham, why Nottingham?’ I asked.

99. But a long journey in blackout is not something to savour, it is something to share. Whose surprise was greatest? Mine, at seeing coloured men once more – the first since hearty backslapping farewells in Blackpool, prior to the postings that peppered us West Indians around the country? Or theirs – for the astonishing good fortune that had them chancing upon a coloured man with an empty truck going their way?

100. I thought I had turned him to stone he looked so startled. He made no sound, nothing.

101. One inch was all, I swear there was one inch to spare. Man, I could see holes in the side of the fuselage as big as my fist.

102. Once he had handed me the paper this man then jumped – and I make no exaggeration – jumped five feet back away from me. ‘Wow, I will not bite you,’ I told him, which sent the man jumping another two feet further back.

103. I was not ready to leave such a pretty woman yet. ‘So, if not Paul Robeson who him think I was?’ And, oh, boy, she blushed. She blushed so bad I felt the temperature rise around me.

104. At the time I did not worry. Just white American soldiers – GIs out on the town. I might have wondered whether the swagger in their step was drunkenness or just that national arrogance all allies had come to know.

105. 'Hey, you!' 'Me?' 'Yeah, you. Don't you know to salute your superiors?'

106. Oblivious to this intimate display she waved at me like we were old friends. Ugly GIs instantly forgotten. Man, I thought, your luck has just changed!

107. 'What, they all turn bad?' I asked. 'No,' she said, lazily raising her eyebrows. 'They're finished. We haven't got them.'

108. How Clark Gable make every woman swoon so? Gone With the Wind. Queenie was so thrilled she jump in joy, 'Oh, Clark Gable's in it!' How Clark Gable turn every woman's head so?

109. Yet still this Gable star – even with him face six foot high and luminous – could not light up the room enough to guide us as we walked.

110. The ground tremored under their big boots. I found myself envious – man, I was ready to bash someone today!

111. Only when I tried to release Queenie's aching grasp a little did I recognise that this woman was not seeking my protection. No, Queenie Bligh believed herself to be safeguarding me.

112. 'Madam,' I began, but she was gone, rattling through the crowd like a laxative. Man, it was hatred raged in these men's eyes not anger!

113. But, oh, boy, what a strange battle this was. The pavement held women putting on headscarves, pulling at small boys to stay close, looking around for friends calling out, 'Vera, over here, come on, love, let's go.'

114. But then the whistles started. Sharp as needles, an orchestra of whistle, whistle, whistle ripped at the air. Galloping horses, I thought it to be galloping horses so many boots ran on the stony ground as the American Military Police, their white caps bubbling like foam, gushed on to the street. Surprise caught many men open-mouthed – stunned motionless.

115. Only now did I experience the searing pain of this fight – and not from the grazing on my face or the wrench in my shoulder. Arthur Bligh had become another casualty of war – but come, tell me, someone . . . which war?

116. Ejected into the not-quite-dark light of a cold evening, everyone in the street looked to be wondering how in the devil they find themselves outside. I was pushed.

117. With alarm I became aware that the island of Jamaica was no universe: it ran only a few miles before it fell into the sea. In that moment, standing tall on Kingston harbour, I was shocked by the awful realisation that, man, we Jamaicans are all small islanders too!

118. ‘So what, you no study the law yet, man? Me think you come back a judge.’ Despite his words it was obvious Elwood was pleased to have his boyhood friend home.

119. Elwood’s exhilaration dimmed only a little when I eager said, ‘Man, good idea! Jamaica will need this – publishing and printing our own books.’ ‘No, man – tending bees.’

120. ‘Plenty money in honey,’ he told me. Oh, how the words tripped from Elwood’s impassioned mouth.

121. We can find them, bring them back. Mark you, I know we no find all of dem, but enough to start again is what I’m saying to you. ‘You want us go find the bees?’ I asked. ‘You, me and a few of the boys.’ ‘Elwood, you think I am about to run round this island looking for lost bees?’

122. ‘A likkle nail here and there! Elwood, are you mad? Have you lost your mind?’ I stunned him and startled myself with the temper of this shout.

123. ‘Elwood, come, tell me, you know this is a small island?’ ‘What you chattin’, man?’

124. ‘And you a Jamaican. You born a Jamaican. You die a Jamaican. Jamaica mean nothing to ya, man? Why you wan’ leave?’ ‘Why not?’

125. ‘I don’t know – but I mus’ try.’ ‘Why? Why you wan’ the whole world when ya have a likkle piece a hope here? Stay.’

126. If you would listen then we would talk – widen your eyes with stories of war and the Mother Country. Tell you of bombs, planes, bullets and guns.

127. I had no thought of courtship, my only need was her adoration. Entrance her, dazzle her.

128. How come this woman who was inches shorter than I could look down at me from so high a height that I felt like a dwarf?

129. Man, when she doubted the truth her eyebrows would raise so high on her forehead they looked to be blown there by the wind. How did this woman learn to sneer so? Was it through bad odour or was she always smelling her top lip?

130. 'I can lend you the money,' was all she said. She followed it with no explanation. Man, I do not recall that she even smiled.

131. But she just stare on me in so serious a way it led me straight to wondering how I might pay her back.

132. Their feet might have been stepping on London soil for the first time – their shaking sea legs wobbling them on the steadfast land – but it was wonder that lifted their eyes.

133. And, let me tell you, the Mother Country – this thought-I-knew-you place – was bewildering these Jamaican boys. See them pointing at the train that rumbles across a bridge.

134. They looked shocked when billowing black smoke puffed its way round the white washing hung on drying lines – the sheets, the pants, the babies' bonnets.

135. And why everything look so dowdy? Even the sunshine can find no colour but grey. Staring on people who were staring on them. Man, the women look so glum.

136. Traffic turning their head this way and that. Steady there, boy – watch out. Look, you see a white man driving a bus? And over there, can you believe what the eye is telling? A white man sweeping the road.

137. But this old RAF volunteer had seen it all before, during the war. So I was looking down, unlike them big-eyed newcomer boys.

138. I just arrive back in England and there on the pavement before me I spy a brooch. What a piece of good fortune, what a little bit of luck.

139. I was about to bend my knee so I could reach the brooch when hear this . . . it flew away. Black flecks suddenly pitting the air.

140. My eyes no longer believed what they saw. For after the host of flies flew they left me with just the small piece of brown dog's shit they had all gathered on.

141. For one of the big-eyed newcomer boys walk straight along and step right in the muck.

142. So how many gates I swing open? How many houses I knock on? Let me count the doors that opened slow and shut quick without even me breath managing to get inside.

143. Man, these English landlords and ladies could come up with excuses. If I had been in uniform – still a Brylcreem boy in blue – would they have seen me different? Would they have thanked me for the sweet victory, shaken my hand and invited me in for tea? Or would I still see that look of quiet horror pass across their smiling face like a cloud before the sun, while polite as nobility they inform me the room has gone?

144. Man, there was a list of people who would not like it if I came to live – husband, wife, women in the house, neighbours, and hear this, they tell me even little children would be outraged if a coloured man came among them.

145. Then she called my face to mind and said, ‘Well, if it isn’t Airman Gilbert Joseph. Now, what the bloody hell happened to you?’

146. ‘It’s morning,’ he told me. ‘Morning?’ I said. ‘Yes, it is nearly seven o’clock.’

147. But there was no sun – not even a feeblest shadow. How the birds wake in this country and know when to sing? Gilbert rouse them with a cup of tea? ‘It’s too dark,’ I said.

148. ‘Gilbert,’ I heard her call. Man, this woman’s hearing so good she must catch the sound of the stitching rustling in my socks.

149. How? I wanted to ask her. Tell me how, in God’s name, she always knows when I am near?

150. Three pounds a week each for these rundown rooms? Winston and even Kenneth gaped dumbfounded as she assured us she had no choice but to charge that sort of money.

151. ‘Cha, me thought you say she your friend. So why the woman act like bakkra?’ Kenneth wanted to know.

152. Miraculous – it was then I heard a bird sing. Oh, so joyful.

153. ‘A basin to put at the sink.’ ‘A bee – to put what?’ ‘A basin.’ ‘I’m sorry but I don’t understand what you’re saying.’ I thought to say it again slower but then

remembered an alternative that would work as well. ‘A bucket,’ I said. ‘A what?’ she started again.

154. ‘Gilbert and I have been married for nearly six months,’ I said clearly. ‘Six. Six months?’ ‘That is what I said,’ I told her, with vowels as round as my cheeks would allow. ‘What, altogether? You’ve only been married six months?’ I nodded.

155. But Gilbert said you hadn’t known each other long.’ Oh, he did, did he? How typical of that rogue man to spread our business for everyone in England who want to hear.

156. My mother had wanted me to be christened Queenie but the vicar had said, ‘No, Mrs Buxton, I’m afraid Queenie is a common name.’ ‘Common!’ my mother had replied. ‘How can it be common? It’s a queen’s name.’

157. The next year mother gave birth to two more sons – twins. That birth had Father moaning to the midwife, ‘Twins! Bloody hell! They’ll castrate me.’

158. They both stared: Father saying something angry, Harry wide-eyed. It was then that I was sick all over my shoes.

159. After that I became a vegetarian. ‘A what?’ Father thundered at the table, ‘A ruddy what?’ Who’d ever heard of that? A butcher’s girl who won’t eat meat.

160. It was not long after I’d shouted at my dumbstruck father that Aunt Dorothy came to visit.

161. ‘Has he asked you yet?’ she teased me, like a best chum at school. ‘Asked me what?’ ‘You’ll soon find out.’ And I did.

162. Straight out with it like he’d been practising and had to say it in a rush or his tongue would tie. My mouth was just dropping open with the surprise so it wasn’t me who said yes, it was shouted from the back room by Auntie Dorothy.

163. But, crikey, he lived in Earls Court with his father, he was a clerk at Lloyds Bank and he liked fresh air.

164. ‘Did it work?’ Auntie asked. And he laughed all jolly. I just sat with my mouth open. He’d never said anything near half as interesting to me.

165. So I asked her, ‘Do you think we’re courting?’ ‘Of course you’re courting,’ she told me. ‘Is that all courting is?’ And she said, ‘Well, what did you think it was?’

166. 'I was hoping to persuade you that we should get engaged.' Oh, blinking heck, I thought, which is not what you should think when your best boy's just proposed.

167. Bernard would untie his pyjama bottoms, loosen the cord then bunch the fabric into his hand so they didn't drop and spoil the surprise. 'Darling . . .?'

168. Then blow me if the air-raid siren didn't go off! For a good few seconds all three of us stared at each other.

169. Then I heard, 'Schnell, schützen Sie sich!' being yelled. And I thought, the war's on for, what? No more than five minutes, and there's Germans coming down our stairs.

170. And I swear he looked startled, which is odd because he had a gas mask on.

171. Blow me, Arthur had been out there day in day out and he'd not dug us a shelter: he'd burrowed a tunnel. I swear I couldn't see the bottom.

172. Filthy, grimy mudlarks – sootier than any miners ever got. Their hair matted to string and flying this way and that. And they're all staring around, looking up one minute at the houses, mouths gaping enchanted.

173. I picked it up. It was a soggy, wet, filthy little dog or horse made out of someone's old sock with eyes sewn on in black wool. 'What on earth are you doing with that?' Bernard asked me, when I'd washed it and pegged it out on the line by its spindly legs that looked to be cut from an old glove.

174. Mrs Newman, whose house it was, was left uncharacteristically speechless. Shock, the warden said, as someone took her away.

175. What the hell did that house have to do with this war? Was Hitler sleeping easier now he'd turned it into a heap of junk?

176. 'Oh, fucking 'ell!' That's what the Rotherhithe woman said when she came home to see her tiny attic room now open to the sky.

177. 'They live here,' I told him. 'Here? They live here? You sure?' the warden asked...

178. And when I came back to our house later, I walked in to tell a thunderstruck Bernard that I didn't care what he said, I didn't care what he thought – I had got myself a job. So there!

179. Some wrapped in blankets, their clothes having gone flying off with the blast. Blackened, sooty faces, red-rimmed, sunken eyes with whites that suddenly flashed, startled, to look around them agog like they'd stumbled on to another planet.

180. And that's how some saw them – population, not people. Not mothers called Mavis who, stunned speechless, clutched two small children crying for their mum to make the banging stop so they could get to sleep.

181. 'Shall I write that down?' I asked. 'Write what down?' 'What I just said.' 'What was that?' 'About the ration books.'

182. Clear as a silent-movie star, her face ran through an assortment of expressions – roughly corresponding to a baffled how, what and when. Then her eyebrows rose briefly to spring apart with understanding before sinking back down to a confused anxiety, while she said a quiet 'But . . .'

183. 'Where are they going? Who are you giving them too?' 'Mrs Palmer – Dora and her family.' 'Who on earth are they?'

184. 'I'm very well aware of that.' 'Oh, yeah? Well, let me tell you something, let me give you a fact – there's thousands of people having much more of a war than you are.'

185. Arthur was so amazed that I asked his permission, his face went blank as white bread. Then one ponderous eyebrow lifted before he nodded, yes.

186. Arthur didn't even try to hide his surprise, his eyebrows rose so startled they got lost in his hair. I thought I was going to have to shake him as Kip said, 'Michael Roberts – well, well, well, late as usual.'

187. I took the strainer and poured the water out through it – the puddle of leaves collecting. All the time I was thinking, I bet he's wondering what the blinking heck I'm doing

188. 'I didn't know he did that – he's a constant surprise to me,' I said. Michael was still staring, still silent. 'Well, I should be getting to bed,' I said.

189. 'I didn't know he did that – he's a constant surprise to me,' I said. Michael was still staring, still silent. 'Well, I should be getting to bed,' I said.

190. 'I will be gone tomorrow. Why don't you ask me all the questions you have been thinking about sitting quiet there?' 'What questions?'

191. 'Why every English person I meet think Jamaica is in Africa?' 'Is it not?'

192. 'Arthur, you spoke.' His voice, deep like Bernard's, was posh as the BBC. I was as stunned as if the wardrobe had told me it could take no more clothes.

193. The girl at another office look on me with such horror – man, I swear her hair standing straight as stiff fingers – that with no hesitation I walk right back out again.

194. When I first stood before him his gaping mouth had mumbled, 'What's all this?' Looking confused he rifled through pieces of paper from his seniors.

195. I greeted him with a smile. But suddenly his forehead was frowning – two sharp parallel lines dramatically creasing on his head. He pulled the cigarette from his mouth to allow it to open wider. Throwing it down he screwed it into the ground with his foot while looking around him to make sure I was not a joke played on him by his mates. He lifted his finger to point at me and only then did he shout, 'What the bloody hell is going on?'

196. I greeted him with a smile. But suddenly his forehead was frowning – two sharp parallel lines dramatically creasing on his head. He pulled the cigarette from his mouth to allow it to open wider. Throwing it down he screwed it into the ground with his foot while looking around him to make sure I was not a joke played on him by his mates. He lifted his finger to point at me and only then did he shout, 'What the bloody hell is going on?'

197. As I pick up another sack I hear, 'Oh, my God, what's the coon doing, now?'

198. And I said straight into this man's one eye, 'But I just get here, man, and I not fucked your wife yet.' 'What did you say? What did he say?' He turned to his pals but they had not heard. 'Fucking wog. What did you just say?'

199. 'Get up! Get up!' I shout. The anger so loud the force bounce from the wall to slap me back. She is startled. She jump and spill water from a bucket.

200. With the shock her feet make no struggle to stand upright. 'Get up from off your knees,' I tell her.

201. Suddenly she is looking in my face. Fear rounding and watering her eyes.

202. I tell him the Englishwoman downstairs assure me this is a chip. His eye is wide awake now. 'You been talking to Queenie?'

203. 'You can get under my legs,' he tell me. 'What?' This man cannot bear to see his wife washing the floor on her knees but is content to have me limbo back and forth beneath his legs to make his food.

204. A devout Christian, Curtis was asked not to return to his local church for his skin was too dark to worship there. The shock rob him of his voice.

205. Then I heard someone call after me. I took no notice. A shriek of surprise: what coloured man in England would look to stare when they heard that? But it came again this time with words, 'Excuse me, excuse me.'

206. How long did I stare at that sweet in my hand? Fool that I am, I took a handkerchief from my pocket to wrap it.

207. I was astounded when, closing the door behind her, she said, 'What? What are you talking about? I'm ready.'

208. I was astounded when, closing the door behind her, she said, 'What? What are you talking about? I'm ready.'

209. My coat clean, my gloves freshly washed and a hat upon my head. But Mrs Bligh stare on me as if something was wrong with my apparel, before telling me once more, 'I'm not worried about what busybodies say. I don't mind being seen in the street with you.'

210. Imagine my astonishment when, reaching the bustling street, every Englishwoman I look on is also attired in a dowdy housecoat.

211. She held the hand of a small boy with the same dark hair. Seeing me gazing on them, the boy nudged his mother and both of them turned blue eyes to stare back on me.

212. 'Have you got cheese today?' Impeccable English rounded and haughty. My mouth could do nothing but gape. I had never seen an Englishwoman so dark before.

213. Mrs Bligh, seeing my gaping mouth, said, 'In a grocery shop, you can get milk, biscuits, sugar, cornflakes, eggs, that sort of thing

214. Condensed milk, I said, five times, and still he looked on me bewildered. Why no one in this country understand my English? At college my diction was admired by all.

215. The man enclose his big hand over the loaf, his freckled fingers spreading across it. I stared on him. Was I to eat this bread now this man had touch it up?

216. In Jamaica, I told Mrs Bligh, all the cloth is displayed neatly in rows for you to peruse the design, the colour. When you have chosen you point to the bolt that the assistant will then take up for measuring. She understood what I was telling her but still she look surprise on me, saying, 'Oh, do you have drapers where you come from?'

217. In Jamaica, I told Mrs Bligh, all the cloth is displayed neatly in rows for you to peruse the design, the colour. When you have chosen you point to the bolt that the assistant will then take up for measuring. She understood what I was telling her but still she look surprise on me, saying, 'Oh, do you have drapers where you come from?'

218. How can an Englishwoman expect me to wash myself in the same place where I must clean up the vegetables? It was disgusting to me. Surely it was distasteful to this Englishwoman? I stared dumbfounded.

219. So pale was she her blood must be milk. I could not keep my surprise within my breast. 'That woman is so white,' all at once came gushing from me. 'Is she English?' I had to ask Mrs Bligh.

220. The white woman then turned a glassy gaze on me. Who was the most astounded? For we both stared, certain we were viewing an apparition before us.

221. I, as a visitor to this country, should step off the pavement into the road if an English person wishes to pass and there is not sufficient room on the pavement for us both. Not believing what my ear was hearing I asked, 'I, a woman, should step into the busy road?'

222. But the effort of this gesture caused her to fall hard against me. I caught her but this woman was surprisingly heavy. My arms could not hold her.

223. All was grey. But walking through this drab, my eye began to detect colours that did amaze me. The surprising colours in the countenance of all the English people.

224. And I was collapsed, sitting on the pavement because my husband whom I hadn't seen for near five years had just approached me. And I said, 'Bernard. You've been away a long time.' And all he said was, 'Indeed.' Just that. In-bloody-deed.

225. He'd been missing for so long I was ready to have him officially declared dead. But there he stood, hat raised and smiling. I mean, blinking heck.

226. 'Sahib, take – you like? Take, sahib.' Most things were no more than a shape to me. Should I eat it, play it or rub it on my prickly heat?

227. The dirty laugh of an erk. 'Her? You're joking! Maybe with a bag on her head.'

228. 'You have got a blanket, haven't you, Pop?' 'Couldn't see the need.' 'Couldn't see the need? I told you you'd need a blanket up here.' 'Seemed a bit unnecessary . . . ' 'Jesus, Pop, that's typical of you.'

229. 'You have got a blanket, haven't you, Pop?' 'Couldn't see the need.' 'Couldn't see the need? I told you you'd need a blanket up here.' 'Seemed a bit unnecessary . . . ' 'Jesus, Pop, that's typical of you.'

230. 'Granted, I didn't take enough account of evaporation. But next time . . . ' 'Next time! You think anyone's going to let you do that again? We're still finding shit in places it shouldn't be. You just have to know best, don't you?'

231. Suddenly Maxi came back to life. 'Nagas,' he shouted, and jumped up like a jack-in-the-box. Those three brown skinny natives were not surprised at seeing us.

232. The army CO looked surprisingly relieved when we got there. 'Thought I'd have to send someone out to find you. You RAF chaps aren't cut out for combat,' he wanted us to know.

233. Until the CO handed us a beer each. We could hardly believe it. Christmas in May?

234. So the Japs' sudden surrender was a startling shock to all.

235. But his face lit like he'd won the pools. 'Honest, it's God's truth,' he said. Shock had me running straight for a thunderbox, which gave Maxi a laugh.

236. Or discarded rubbish. Others were unmistakable. Caught in a silly pose. An arm up, a leg raised. Most carried a look of astonishment. Mouths agape. But all stiff with sudden death.

237. Most carried a look of astonishment. Mouths agape. But all stiff with sudden death. The chaps looked to one another. 'Fucking hell,' more than one muttered. This was as savage as anything witnessed during the war.

238. 'Why?' Pierpoint said. A few gasps popped in the air. The NCO was as startled as most of the men. 'What, Airman?'

239. 'Why?' Pierpoint said. A few gasps popped in the air. The NCO was as startled as most of the men. 'What, Airman?'

240. But Pierpoint just let it drop to his feet. Then stopped his friend bending down to pick up the fallen cloth. Maxi whispered, 'Jesus, this is trouble.'

241. 'Right. You're on a charge. Both of you,' the NCO said. Pierpoint shrugged. His hapless accomplice was astonished.

242. Suddenly there was gunfire. A police truck came round the corner and fired several rounds of bullets into the air.

243. 'We can't see them on a charge for what happened in Calcutta,' he told me. 'Why, in heaven's name, not? An order is an order, surely.'

244. Miserable creatures. Even other Indians hated them. Several chaps had seen Indian women squirting their own breast milk for a thrown rupee. Shocked even the most worldly.

245. 'You miss London?' 'Of course. Who wouldn't, so far from home?' 'All Englishmen say this. I wonder why you stay in India if your Blighty is so missed?'

246. 'You speak good English,' I told him. 'You are surprised?' I knew lots of them had been educated. 'Taught by missionaries, was it?'

247. Then louder, 'I have to tell him the Taj Mahal was built before the British came. "Who by?" he is asking me. "Indians," I am telling him. And he is looking surprised. "No," I am saying, "not that marvel. But let us think – ah, yes, tax and cricket . . ."'

248. “No,” I am saying, “not that marvel. But let us think – ah, yes, tax and cricket . . .”

249. ‘You have seen what we Indians are like when we are being left to ourselves. The Hindu hate the Muslim, the Muslim hate the Hindu. They are fighting all the time. You were in Calcutta. I know this, Mr Bernard. Shocking, was it not? We must learn to live in peace – like you British when you are not at war with your neighbours.’

250. ‘I am just musing why the British are here in India.’ ‘Are you serious? There was a war on, man!’

251. His brown fingers were tapping the air to show rain. Ashok, wide-eyed, was listening like story-time at school. The penny soon dropped and I knew what he was telling him.

252. ‘Perhaps they got out a back way,’ I say. ‘What back way, Pop?’

253. ‘Are you saying there are extenuating circ-circ-circ—’ Took me by surprise – he was stammering.

254. Knew he was searching. ‘. . . meeting?’ The word had me startled (I admit). Wasn’t expecting that. ‘Meeting, sir?’

255. Only once could I recall turning back to look at land. Paddled out too far at Dymchurch. Startled to realise I’d gone so far. Ma, a little unrecognisable figure on the beach, calling me back.

256. Eh, Pop? Come to get some bint here? See if you can’t learn a few things to show that wife of yours before you get home?’ I was speechless.

257. ‘Maxi’s dead,’ I said. That wiped his smug face clean. ‘Dead!’ ‘Died in a basha fire. Him and seven others.’

258. ‘Died in a basha fire. Him and seven others.’ ‘Jesus. Bad business. Dead. How did that happen?’ ‘It was your fault,’ I told him.

259. ‘It was your fault,’ I told him. He looked at me, dumb as a coolie. Mouth agape. Eyes popping. Who would blink first, me or him? ‘Come again?’ he finally said.

260. What are you going on about now, Pop?’ ‘They wanted to get you off the charge. They had a meeting in the basha. It got burned down with them in it.’ ‘What

charge?’ ‘That business.’ ‘What business?’ ‘Disobeying an order.’ ‘Oh, that! Didn’t you lot hear?’

261. ‘He was a decent man,’ I said. ‘Yeah, but he knew how to enjoy himself.’ He leered again. As ever, commanded to by his loins. ‘Oh, for God’s sake! Have you no decency? Men died trying to save your skin.’

262. ‘Look, Pop. They were your unit, I know. You’re upset. Who wouldn’t be? But it’s got nothing to do with me.’ ‘Nothing to do with you? It’s got everything to do with you and your sort.’

263. He stared at me for some time, wondering how to respond. Looked over my shoulder. Bit his lip. Down to his feet. Back to my face. ‘Fuck off, Pop.’

264. I doubt she’d ever seen a Tommy cry. She put her hand out to touch my cheek. To wipe a tear. The tenderness of it stung. Shocking as a bolt from a current.

265. Would the military now have to drop me off at home by truck? A spectacle in the street (everyone out to stare). A parcel being delivered to number twenty-one. Would two men march me up the steps and knock at the door? Queenie untying her apron, would she smile at her hero’s return? Would they tell her that syphilis had made me lose my mind? Would it now be Pa who hoped that if someone found it they’d bring it home for me? And would they have to give me a little shove to get me inside?

266. I expected Queenie to be shocked. Could hardly blame her. Husband back from the dead.

267. Sitting there clutching her stomach. Speechless. Pale. Shaking. Eyes rimmed red.

268. ‘How’s Pa?’ I asked. Suddenly she was crying. Weeping into her hands. I lifted my arm to caress her head.

269. Got the landlady to leave us before I told him, ‘It’s syphilis.’ ‘Syphilis?’ he repeated. Quite unsettled.

270. Wasn’t even a miracle. I never had that awful disease.

271. Now unexpectedly to have my life back. Laundered fresh by a war. Ready to start again. To be thrown back among them. Suddenly to realise this war-torn England before me was now my welcome home. Good God!

272. Buildings decaying and run down. Rotting sashes. Cracked plaster. Obscene gaps where houses once stood. I came a few more times, each visit less startling than the last.

273. It was the darkie woman I saw first. What a sight! On our street. Never seen that before. I was dumbfounded to see that the white woman she accompanied was Queenie. What was going on?

274. 'Where were you?' 'On the south coast.' 'In England?' 'Brighton.' 'Brighton!' She screamed this. 'Blinking heck. Brighton! What were you doing in ruddy Brighton?'

275. 'Oh,' I said. 'Oh. Is that all you can say? Oh?'

276. I blocked the door. Tried to close it. But he held it open. 'Who the bloody hell are you? This is my house,' I said.

277. 'This is my husband, Gilbert. It's Bernard.' That shut him up. Eyes popping out of his head like a golliwog's. Stared me up and down. Stepped back to get a better look. Scratched his head, saying, 'Well, well . . .' Then the cheeky blighter put his hand out for me to shake.

278. 'Two years,' I said. He stopped. Turned slowly to face me again. 'Two years?'

279. 'He's buried up in Mansfield,' I told him. He nodded. He should have asked, 'Why the bloody hell Mansfield? Why not the Royal Borough of Kensington and Chelsea?' but he didn't. Didn't even ask what we were doing up at the Buxton farm.

280. 'It hasn't been wound . . . not since,' I said, then wished I hadn't. Blow me, if he didn't open the case and start winding it up. Fussing with this and that.

281. 'Yes, yes, of course,' he said, but he didn't move. Stood there studying the room in a sort of wonder – his mouth gaping – like he'd never been in there before.

282. Turned the old key, rusty and stiff, in the lock. Gently, quietly tried the handle to make sure it had worked. When, ruddy hell, that blinking grandfather clock started to chime.

283. Early morning and he was out on the doorstep with Mr Todd. Their voices were muffled by distance – I couldn't make out what they were saying. But surprise and pleasure had Mr Todd's voice squeaking high as a girl's.

284. He slapped his palm on the table, quite startled me, and said, 'A prostitute and coloureds. What were you thinking of, Queenie?'

285. 'Mr Todd is moving, you know,' Bernard went on. 'Is he?' I said. It wasn't a surprise to me and would be no loss either.

286. 'Mr Todd is moving, you know,' Bernard went on. 'Is he?' I said. It wasn't a surprise to me and would be no loss either.

287. He was quite jaunty again. Bold even, bouncing on his chair a little. When suddenly he said the strangest thing: 'Thought I might start a rabbit farm.'

288. 'Thought I might start a rabbit farm.' I hadn't heard him right, I was sure of it. 'A what?'

289. Funny dream. Odd. I'm in bed with Queenie at home. She's lying next to me. Sleeping. Peaceful. Tucked up warm. Suddenly I hear a plane. One plane. Single engine.

290. The noise of the kite suddenly stops. And I'm aware he's coming for me. The bedroom door starts opening slowly.

291. But he's still smiling and I start to think, Oh, well, maybe he's not so bad. Until I see his sword flash. Light cracking off it in a spark. I knew we were in danger. But suddenly Queenie sits up in bed, turns to the door, looks the Jap straight in the eye and says, 'Hello.' Just like that. Hello. Like she's talking to a neighbour.

292. He call me darkie and coon, so I tell him him must show respect. Him say him want respect. His house him shout on me until me ear burn with it.' 'Wow!' I tell him. 'Calm yourself, man. Who you talking of?'

293. Too many things in England surprise me but this news – I fall down hard on a chair with my mouth agape. 'Wait. You tell me someone employ you to look after their stock?'

294. 'Man, you tellin' me you never pay tax before? Kenneth, everyone pay tax.' 'Everyone? White man too?' 'Everyone. Is tax. The government take it.'

295. "You have to leave," he tell me. "Why?" I say. "The house on fire?" He tell me not to be funny with him.

296. I ask him what he need the room for in such a hurry that he must throw me out. His mouth open a little but nothing come through. I tell him goodnight. And, man, him start to glow red.

297. I never see a human face go that colour. You ever see that, Gilbert, a white man go red? It one strange sight. Suddenly him start screaming he is selling the house.

298. I do him a favour – I push him away. But, man, him so skinny him fall over. I swear I just touch him and him fall down.

299. Kenneth, finishing his story, look on me for some response. Oh, boy. I lift me head and think to make a joke when I ask him, ‘Is that all?’

300. I know trouble. When it come through the door, it place a hand round a delicate part and squeeze. Man, I had to uncross me leg to release this tension. ‘Why you do that, Kenneth?’ ‘Is what I do?’

301. ‘Kenneth, I no lick a man for no reason.’ ‘What you chattin’, man? Him call me wog and darkie. Him need lesson in manners.

302. Something so chewy in the food I wonder if it is gum.

303. Gilbert Joseph looked wide-eyed on me to exclaim, ‘Wait, is that your wedding dress you have on there?’

304. ‘You write this down?’ I am not a writing machine. Was it little wonder that when the man finally finish the only note I had written on the paper was the word ‘bus’?

305. ‘You can leave me now,’ I told him. ‘What, you no wan’ me come in?’ The man look on me in that same pained manner.

306. ‘Miss, I’m afraid there really is no point your sitting there arguing with me.’ And she giggled. The untimely chortle made my mouth gape.

307. ‘They tell you you have a job?’ She feigned a deaf ear. And, man, she is walking faster than any Jamaican ever walk except when they run.

308. She was crying. Steady as a rainpipe, the crystal water ran from her eye. She start contorting again to hide her face from me. A woman passing by begin staring on us.

309. I guided her to a seat in a little square, she followed me obedient. So did a little scruffy boy whose wide eye perused us all the way. ... And still the goofy boy was staring on us.

310. An old man was so beguiled by Hortense that, gaping on us, he leaned his stick into a drain and nearly trip over.

311. A curly-haired woman crossed her eyes giddy with the effort of gawping.

312. 'You have the wrong day there,' I told her. Then, oh, boy, she blew her nose into that poor cloth with the force of a hurricane, before telling me quietly, 'I walk into a cupboard.'

313. I thought carefully of what I should say next – for I feared a rogue word might chase away that astonishing vision.

314. Reverent as the devout before an altar, she gasped, astonished at Buckingham Palace. 'It is magnificent,' she said.

315. And hear this – with no warning she start to cry again. Damn – I was losing me touch. Tears were dropping into her tea.

316. 'Can you sew?' 'Good,' I said. 'Then I know where you might find some work.' 'Sewing?' She shout this, all tears outraged away. 'But I am a teacher.'

317. A curious smell of gas. I wondered if they knew how to use it properly.

318. We all looked at each other for a good while – pondering what next. A loss for words on both sides before the darkie fellow asked me what I was doing in the room.

319. Even Hitler only left it a little shabby. Nothing like the slum these people were hell-bent on. His audacity then astounded. Implied he was a friend of my wife.

320. I should watch my mouth or he would make me into mash. I should be careful what I said next. Shocking behaviour.

321. 'Shut up,' Queenie shouted. At me!

322. Except suddenly Queenie gripped her stomach. She was in pain.

323. Managed to take her weight but she was surprisingly heavy. Almost dropped her.

324. 'Hortense, you help me,' Queenie said. 'Don't be ludicrous,' I told her. Dimwitted darkie girl just pointed at herself. Totally baffled. 'Me?'

325. I thought to avert my eye for this woman would soon be naked. But to my surprise I saw that, far from revealing her exposed skin, she was bound around the middle with a length of bandage.

326. Gone With the Wind! I closed my mouth from its gaping determined to show this impertinent woman what it means to be raised in Jamaica in reach of the foremost hands of a Miss Jewel.

327. And this one was conspiring to be the oddest one I had ever met. Suddenly she was smiling again, 'Oh, what's happening, Hortense? Tell me,' and seeming to all the world like she was pleased to be having this baby.

328. Every tissue in my body was tingling with repulsion. But for the sake of this woman's well-being, not even an actor on a stage could have held a gaze of rapt wonder more steadily.

329. This was truly the miracle to behold. Leaning forward she enclosed this baby in two grateful hands. 'Oh, my God, oh, my God.' And luckily my dress had remained clean.

330. 'No, you'll have to do it, Hortense.' As soon as my mouth protested, 'Me?' reluctantly I realised it was only I who could perform this distasteful task

331. 'Good. Now you can cut it,' she finally granted. The scissors cut through the gristle with an ease that startled me. At last, she took the baby into her arms, embracing it against her chest.

332. I looked at the baby. Then my eye went straight to Mrs Bligh, who was cooing with words incomprehensible to the fully grown. I looked back to the baby to make sure what my eye had seen was true. Once more to Mrs Bligh, I perused her face for signs that what I could see she saw also. But her only response was a loving smile as she tenderly wiped at the dark hair on his head. Was it possible this woman had not noticed? 'Your baby is black,' I said to her.

333. As she moved past me to ascend the stairs to return to our room, her nose lifted so far in the air it was a wonder her neck did not break.

334. Not until I was standing behind Mr Bligh, trying not to make too much noise to vex him with my presence, looking on a bed that contained Queenie and a newborn very brown-skinned baby, did things enlighten sufficient for my senseless brain to finally realise that, oh, boy, no, this was bigger trouble than that!

335. The blameless baby wiggled, unaware of the accursed situation it had squeezed itself out into. Her husband, staring on them straight-backed as if on parade, wiped a hand back and forth across his head in the exact spot where his cuckold's horn would rise.

336. For I knew Queenie had put on a bit of weight but what an astonishment to find it was the type you could dress in a bonnet.

337. Cha, I was shrieking like a girl. Not fright but surprise. First time I noticed this man was taller than me. Skinny? This man swelled before me, pumped up fierce with rage.

338. But, like rolling a solid rock, he stood firm before me, while his fist came up to mash my nose. Blood spurted so wild from it, him looked as shocked as me.

339. 'You in there? Come, I am freezing out here. Hurry.' Suddenly the door opened and there was she dressed neatly in her hat, coat and white gloves.

340. Come, I finally get it. She had weighed up the evidence and reached the same conclusion as the fool husband. The brown baby in Queenie's arms must be the child she had for me. Cha! Am I the only black man in this world?

341. I quickened my pace and cursed the odd shoe for slowing me. Suddenly she straightened. She leaped back from the car saying, 'No!'

342. But then he surprisingly bucked up – made me quite jump. Looking up at me his roving eyes started nibbling me all over.

343. 'And he showed me the back of his hand for proof. I look upon nothing there. 'Why you show me this? What am I to look for here?' I ask him.

344. Not once did him look shamefaced to the shine on his shoe or the dirt in his nails. 'Cha, why you no trust me, man?' he ask.

345. It was a fine house, I could tell as soon as I turned the key and pushed open the door. What a size!

346. I had swept up the scattered newspapers into a pile. Man, I had even buried the pigeon.

347. Her chin was high, her nose was in the air as her lips slowly parted and her breath sighed. ‘Just this?’ ... ‘I mean,’ she said, ‘is it just this?’ ‘Just what exactly?’ I asked.

348. You will see – we will make it nice.’ All words froze on my tongue. For before me I suddenly saw quite the most wonderful woman.

349. Her soap, her perfume, cha, even her not so sweet sweat. But that startling headiness was not going to make a fool of me.

350. My eyes followed her as she paced about the room in a silent shock. When she had finished her harsh inspection, she turned her gaze on me.

351. Queenie kept him in a drawer. Odd way to start a life. The bottom drawer.

352. I felt I’d stumbled into someone else’s existence by mistake and was now busy trying to find my part. But how long can a man gape at his own circumstance?

353. Queenie was sitting up in bed, staring at me, her mouth agape with astonishment. The little chap stirred again.

354. Silly thing, but with Queenie listening I suddenly said, ‘I was in prison, you know.’ Her voice unmodulated seemed to shout: ‘What? When?’

355. ‘Bernard, you should have told me this before.’ ‘No, I couldn’t,’ I said. ‘Why ever not?’

356. He thought I’d find his story – of the prison and all that happened to him out east – shocking. But no. I just wanted to laugh.

357. I was in the hallway before they’d shut the front door behind them. They were both startled by me at first but then their smiles faded, leaving their eyes saying, ‘Oh, bother, she’s caught us again.’

358. ‘Would you like a cup of tea?’ I asked. You’d have thought that I’d just bade them come watch me dance naked, they were that stunned.

359. They no longer trusted me. Why not? What the blinking heck had changed all that?

360. And his look said, Why, in heaven's name, would a woman like me want to do that?

361. 'Bernard, could you make a pot of tea, please? And bring us all a slice of cake,' I said. The poor man was too shocked to protest. His mouth open, eyes blinking, dumbfounded, he was left with no good reason why he could not.

362. I was surprised to find myself tongue-tied, staring across the room at them. Desperate to say something right.

363. She took him, though. But, God, she was awkward with him! Held him out like he was a bolt of cloth she was taking for measuring. 'Let me help you,' I said

364. Hortense flinched. She looked up at me so quickly she startled the baby. He began to whimper. 'Oh, careful,' I said. Her wide eyes were still on me. 'You all right?' I asked her. 'Oh, yes.'

365. 'Will you and Gilbert take him with you when you leave?' 'Leave where?' Gilbert said.

366. I'd never seen frowns so deep. Both of them staring at me, trying to find some meaning or joke on my face.

367. There was a moment of stillness in the room before it fizzled like a live squib, once they realized what I meant. Both at once, questioning, 'What you saying? . . . What you mean? . . . What you want?'

368. That was when I heard Bernard. 'Queenie, what in God's name are you doing?' He was on his feet standing over me

369. 'Bernard, what are you saying?' 'We'll bring him up.' 'Oh, yeah? And what will we tell him when he asks? That we left him too long in the sun one day and he went black?'

370. Make me think I could be wrong. Because I wasn't – I knew I wasn't. Crikey, I've never even seen a hummingbird! Not even in a book. Who'll tell Michael what one is like?

371. Because they never thought you were as good as them. Because they thought you and your family were odd.

372. And how all I wanted was to be a good mother to him.' They were just staring at me.

373. I never dreamed England would be like this. Come, in what crazed reverie would a white Englishwoman be kneeling before me yearning for me to take her black child?

374. 'Why, in God's name, would Queenie think to entrust the baby's upbringing to people like you? That poor little half-caste child would be better off begging in a gutter!' he said.

375. Gilbert had hushed the room. It was not only Mr Bligh whose mouth gaped in wonder. Even the baby had fallen silent.

376. The shilling must have drop out the pocket of me pants into the bed. So now, she is watching me having to look under the bedclothes for the money. 'You keep your money in the bed?' Cha, I knew she would say that. I just knew it! 'No, it's just when I was sleeping . . .' 'Oh, you were sleeping, then.' 'I just lie for a minute and I must have—'

377. And I don't know why I jumped – I knew he was there.

378. I don't know why I threatened him with departure, lacking any evidence that he wanted to stay.

379. But with Arthur waking me so urgently it did occur to me that perhaps I was wrong – that there was still a woolly-haired black head or a foot with five nigger toes where my buttoned-up, pyjamaed husband should have been. 'What is it, Arthur?' I asked.

380. 'I was just wondering . . .' 'Yes, what . . . what? What is it, Bernard?' I was trying not to shout.

Текстовий матеріал з роману «Що не так з Кевіном?»

Лайонел Шрайвер [103]

381. Marvels from the mundane helped to ratify your view that all my foreign travel was a kind of cheating.

382. I see now what they mean by “holding your head high,” and I am sometimes surprised by how much interior transformation a ramrod posture can afford.

383. So now I’m home—what passes for it. Of course you’ve never been here, so allow me to describe it for you. You’d be taken aback.

384. The Post, less kindly, depicted my expression throughout as “defiant,” and our local Journal News went even further: “From Eva Khatchadourian’s stony implacability, her son might have done nothing more egregious than dip a pigtail in an inkwell.” (I grant that I stiffened in court, squinting and sucking my cheeks against my molars; I remember grasping at one of your tough-guy mottoes, “Don’t let ’em see you sweat.” But Franklin, “defiant”?)

385. In contrast to the cringing, dirty pain of Kevin, of the paint, the criminal and civil trials, this pain is wholesome. Much belittled in the sixties, wholesomeness is a property I have come to appreciate as surprisingly scarce.

386. You know, I try to be polite. So when my coworkers—that’s right, I work, at a Nyack travel agency, believe it or not, and gratefully, too—when they start foaming at the mouth about the disproportionate number of votes for Pat Buchanan in Palm Beach, I wait so patiently for them to finish that in a way I have become a treasured commodity: I am the only one in the office who will allow them to finish a sentence.

387. What possessed us? We were so happy! Why, then, did we take the stake of all we had and place it all on this outrageous gamble of having a child?

388. Children in that neighborhood were pretty much on a par with the spotted owl and other endangered species, so it’s little wonder that our deliberations were stilted and abstract.

389. We even set ourselves a deadline, for pity’s sake—my thirty-seventh birthday that August—since we didn’t want a child who could still be living at home in our sixties. Our sixties! In those days, an age as bafflingly theoretical as a baby.

390. When I renewed my driver’s license this last January, for example, the functionary at the desk didn’t act surprised I was all of fifty-four, and you remember I was once rather spoiled on this front, accustomed to regular coos over how I looked at least ten years younger.

391. I marveled in the elevator down, “And he used to be such a cokehead.”

392. I disappointed myself by finding our perfectly pleasant lunch with perfectly pleasant people inadequate. Why would I have preferred a fight? Weren’t those two girls captivating as could be, so what did it matter that they were eternally interrupting and I had not for the whole afternoon been able to finish a thought? Wasn’t I married to a man I loved, so why did something wicked in me wish that Brian had slipped his hand up my skirt when I helped him bring in bowls of Häagen-Dazs from the kitchen?

393. “Well,” you conceded, “at least a kid would answer the Big Question.” I could be perverse, too. “What big question?” “You know,” you said lightly, and drew out with an emcee drawl, “the old e-e-existential dilemma.”

394. In fact, now that we’re parted I wish I had overcome my own bashfulness and had told you more often how falling in love with you was the most astonishing thing that ever happened to me. Not just the falling, either, the trite and finite part, but being in love.

395. But after I’d survived for so long on the scraps from my own emotional table, you spoiled me with a daily banquet of complicitous what-an-asshole looks at parties, surprise bouquets for no occasion, and fridge-magnet notes that always signed off “XXXX, Franklin.”

396. For the prospect of such scrutiny clearly appealed to me. Wasn’t Mom pretty? Wasn’t Mom brave? Gosh, she went to all those scary countries all by herself!

397. What strikes me as people in diners rail at each other at the counter when before they ate in silence is not how imperiled they feel, but how safe. Only a country that feels invulnerable can afford political turmoil as entertainment.

398. After all, now that children don’t till your fields or take you in when you’re incontinent, there is no sensible reason to have them, and it’s amazing that with the advent of effective contraception anyone chooses to reproduce at all.

399. As I nestled back to bask in another paean to my amazing adventurousness and courage, you must have sensed my mistake, for you added hastily, “Leave. Leave all the time for so long. Leave me.”

400. Jesus that's ironic, I've heard more times than I can count. With all the places you've been? Other people savor the symmetry of apparent opposites.

401. The commercial main drag sports the traditional lineup of secondhand bookstores (full of those Loren Estleman novels you devoured), bakeries with burnt-edged bran muffins, charity consignment shops, a cinema whose marquee says "theatre" on the parochial presumption that British spelling is more sophisticated, and a liquor store that, along with Taylor magnums for the locals, stocks some surprisingly pricey California zinfandels for out-of-towners.

402. And my lord, Franklin, a Republican. A belief in a strong defense but otherwise small government and low taxes. Physically, too, you were such a surprise—yourself a strong defense.

403. But the biggest surprise of all was that I married an American. Not just any American either, a man who happened to be American.

404. Okay, okay, I protested. Okay. I would visit. So I visited. In those early days, remember your recurrent astonishment? That I had never been to a baseball game.

405. You're astonished. You shouldn't be. He's my son, too, and a mother should visit her child in prison.

406. Kevin himself has been surprised by my dogged appearances, which is not to say, in the beginning at least, pleased.

407. The hours that had elongated into lifetimes suddenly collapse like a fan. So even though the salty terror in my gums tasted familiar, I couldn't recall a specific instance when I had paced our loft before, head swimming with cataclysms: an aneurysm, an aggrieved postal worker with an automatic in Burger King.

408. "Motherhood was harder than I'd expected," I explained. "I'd been used to airports, sea views, museums. Suddenly I was stuck in the same few rooms, with Lego."

409. "I thought that part came for free." "Free!" he jeered. "Waking up every morning isn't free."

410. "Time to turn the tables." "Why turn them on me? Jesus, you'd think American men were pussy-whipped enough."

411. “That wide A, it’s kind of blaring and crass—” “Crass!”

412. When you lifted the needle preemptorily, you scratched a groove, so that forever after the song would skip and keep repeating, Baby what did you expect and never make it to Gonna burst into fla-ame without my depressing the cartridge gently with a forefinger. “Hey!” I said. “What was that about?”

413. In fact, I became convinced that she would find more consolation in having what proved a surprisingly slight parental negligence case dismissed, because then she’d be able to nurture this theoretical alternative universe in which she had successfully unloaded her agony onto a callous, indifferent mother who deserved it.

414. I still wonder at a race grown so anthropocentric that all events from volcanoes to global temperature shift have become matters for which its individual members are answerable.

415. So the first time my insides twisted as if rung like a wet sheet, my eyes bulged slightly, the lids widening in surprise; my lips compressed.

416. I would astound Dr. Rhinestein with my gruff practicality. I knew this was a natural process, and I was not going to make a fuss.

417. It was all a ridiculous and perfectly pointless act. There was no reason to try to amaze Dr. Rhinestein, whom I did not especially like.

418. Dr. Rhinestein said, primly, that I was small, as if to indicate an inadequacy, and after about fifteen hours, she despaired sternly, Eva! You really must make an effort. So much for earning her amazement.

419. In that New School course, they drummed into you that the pain was good, you were supposed to go with it, push into the pain, and only on my back did I contemplate what retarded advice this was. Pain, good?

420. Since Thursday was the slimy garnish on this feast of snakes, I wouldn’t be surprised to find myself hard of heart.

421. Gee, Dad! Kevin exclaimed.

422. Whoa! Our son has been sexually abused, and your answer is to banish him to boot camp?

423. Enormous on his scrawny body, it gave him the appearance of a voodoo doll in diapers. I don't know what I was thinking when I bought it.

424. "... All those intangibles of life, the really good but really elusive stuff that makes life worth living ..." "What do you mean, intangibles," said Kevin.

425. I know I wrote only yesterday, but I now depend on this correspondence to debrief from Chatham. Kevin was in a particularly combative humor. Right off the bat he charged, "You never wanted to have me, did you?"

Текстовий матеріал з роману «Земля загублених або маленькі страшні казки» Катерини Калитко [100]

426. ... малою я любила вибігати назустріч караванам, а потім входити до міста, плутаючись між нав'юченими кіньми й верблюдами і роздивляючись дивно вбраних зайд.

427. Я наче раптом намацала невидиму скіпку, яка стільки років муляла, блукаючи в тілі.

428. Дивне було відчуття: як хлопець, я мав би знайти й собі наречену, але насправді мріяла стати нареченою сама, хоч і не вміла цього висловити.

429. Спочатку говорила, мовляв, хотіли захистити. Мене? Від кого? Та й чи справді захистили?

430. Адже для всіх я продовжував бути хлопцем, хай дивакуватим і відлюдькуватим, але вже дорослим для шлюбу.

431. Старий водовоз, який загубив голос ще по дорозі до колодязя, рвонув мені на горлі комір, розчахнув одяг, щоб полегшити дихання, і заляк з відкритим ротом, вхопившись за мої груди.

432. Потім раптово згадала: чула колись давно, ще в темному будинку, буцімто мою справжню матір згвалтував чужинський солдат.

433. Я сказала, що знаю, як їм взяти місто. Змієву Шию? Взяти? Так, взяти, так, Змієву Шию.

434. Він здивувався, довго мовчав, нервово крутив пальцями срібний гудзик біля горла.

435. Він зачудовано глянув на мене. Дивувався дуже гарно, але, як я згодом дізналася, вкрай рідко. Однак за той час, що я була в його шатрі, дивувався вже вдруге.

436. Сокіл дивився на мене як на раптову небезпеку, пан його — теж.

437. Латіф підійшов до мене впритул, стояв і дивувався, втретє за цю ніч, дивувався дуже. Знадвору пробивалося кволе ранкове світло. Він сіпнув бровою і погладив кінчиками пальців моє стегно.

438. — Ти царевич? — спитала я врешті, ... Але він не сердився, сміявся. — Царевич? Ні. Я лише воїн.

439. ... так, ми дивовижні істоти з цих земель, кого ж, як не нас, показувати царевичам із прегарного міста, ти нас до них відвезеш, авжеж.

440. — Я не маю з ким порівняти тебе, Лале зі Змієвої Шії. І чому Лале? Ти зовсім не схожа на цю квітку. Ти схожа на мого сокола.

441. — Отже, сокіл утілює нас обох, — Латіф знову всміхнувся. — Яка ж ти дивна, Лале. Ніби не вмієш бути тим, ким є.

442. — Ти жінка, Лале, — тамуючи новий подив, повторив Латіф. — Жінка, жінка.

443. Латіф не відмовив мені, навіть, здається, не здивувався цього разу.

444. І ми кохалися там, несподівано для себе, важко, ніби облиті медом, і довго, довго.

445. Із тихим довірливим шелестом розгорталися сувої шовку, глухо падали на землю тюки парчі, являючи здивованим поглядам химерних птахів, вишитих срібними й золотими нитками.

446. І тоді, по багатогодинних молитвах, я раптом побачив, як між каменів каземату сочиться неспіливе світло.

447. А отже, ніхто по мене не повернеться. Ця думка раптом так налякала мене, що я взявся з останніх сил кричати.

448. Я здолав сорок дві сходинки і себе, і вдарив у дзвона. Завмер, зачудовано вслухаючись, як відлуння хвилями перекочується моїм тілом.

449. Іще було два мішки твердих зелених яблук, забутих у кутку. Як не дивно, цього мені вистачило, аби добути літо, прожити осінь і перезимувати.

450. А й справді, як мене звати? І хто ж це, на Бога, вдарив щойно у дзвін?

451. Білий людський череп я вперше побачив іще в дитинстві: довкола нього, як не дивно, крутився весь той мізер, який називаю спогадами.

452. Неподалік від нашого дому (Адже в мене був дім? Ми жили в селі? Чи в передмісті?) перекопали кладовище.

453. Я спитав батька (адже в мене був якийсь батько?), чому кості не заховують в іншому місці.

454. Я завжди дивувався, що Латіф, у якого не залишилося нікого у світі, чудово пам'ятав своє минуле, а я, котрий міг би розшукати свою рідню, нічого не пам'ятав.

455. Одного разу сталося диво: нас із Латіфом просто забули в лазні, тільки нас двох у великій напівтемній залі.

456. Його служба у війську одразу була успішною, невдовзі йому вже дозволили командувати, а я зі своєї писарської лави у військовій канцелярії тільки захоплено чудувався.

457. Атмосфера незникового тихого шалу, що панувала у них удома, дивним чином заспокоювала мене.

458. Мені наче вилляли відро окропу на голову. Латіф у місті, а я дізнаюся про це останнім, від якогось нещасного ремісника!

459. А потім раптовим, різким зміїним рухом повернув голову до вікна й глянув у шибу пронизливими, диявольськи зеленими очима.

460. Чи це трави в тій долині, якими ми приправляли варене м'ясо, чи саме повітря перетворилося на дику затятість, що запікалася слиною на губах, на очі, наліті кров'ю, наповнені силою руки, що невтомно ранили й міцніли з кожним новим ударом?

461. Тамуючи спершу подив, а тоді й переляк, потираючи рукою здушене горло, я прочитав, що правитель нетямиться з гніву від такої кричущої непокори й велить негайно припинити безлад і покарати всіх винних, або усунути причину бійки, або вбити обох командирів, які її розпочали.

462. — Зупиніться! Стійте! І, на диво, зумів перекричати шум бою.

463. — Ти зламав їй шию, виродку! Я впав на спину й упівголоса перепитав: — Їй?

464. Я мився у напівтемній комірці погано прогрітою водою, вимерзле тіло раптом стало дуже чутливим до найменших градацій теплого.

465. Я дивився, як раптово піднімався над протокою туман, як він розшаровувався й клубочився, і в горлі стояв колучий клубок, якого ніяк не можна було проковтнути.

466. Правду кажучи, державний вивідувач із мене завжди був кепський, і коли, замість допитати й віддати на тортури тендітного юнака, що підбурював чернь до заколоту, я підказав йому шлях до втечі, а він наступного дня доніс про це — не здивувався ніхто, окрім мене.

467. Ящірка на камені, на диво, сидить незворушно, не реагуючи на моє пересування. Вона — це теж я.

468. Та й я сам, щиро кажучи, дивувався лише швидкості відплати.

469. Відтоді так і не заспокоївся, постійно приїздить сюди, ніби робить стрибок назад у машині часу, п'є, кляне війну та кордони — і нічого дивного, сказав бармен.

470. Але вона вийшла з під'їзду пружним кроком, практично вибігла, у своїй блакитній маєчці на тонких бретельках, зі здивованими очима й розгубленою усмішкою.

471. Затиснені між барабаном і роздовбаним піаніно, під піонерським горном із брудною плюшевою ганчіркою на держаку, вони довго цілувалися, потім його рука легко лягла на її груди, і тоді сталося диво. Олена, що здавалася готовою на все, відштовхнула його зі словами: «Всі ви, хлопці, однакові!» — встала й вийшла.

472. Натомість раптом озвалася Олена, ображена й забута.

473. Але Ліка того ранку була, на диво, серйозна і сказала, мовляв, усе, що тут сталося, сталося перший і єдиний раз і не повториться ніколи більше, що у нього своє життя, вона не може й не має права нічого у ньому ламати ...

474. У ті нетривалі періоди, що він бував удома, завжди найперше чудувався з того, як ростуть дівчатка. Потім — як невловимо, але незворотно змінюється дружина.

475. А потім Ліка зникла, так само несподівано, як з'явилися була у його шлюбному житті.

476. Вони дивом пережили той обстріл, з воронки Мартин виліз із псом на руках.

477. Дивно, скільки всякого безглуздя можна згадати, поки візок стрімко й невинно летить під три чорти, схилом поміж пініями й пальмами.

478. Але ще йдеш, підходиш, а по дорозі стільки чудасій: у сусідському тину вирує осине гніздо, а за тином, у новішому будинку, на високих сходах сидять двоє хлопців з пакетом, наповненим водою.

479. Машка забрідає на кухню й зупиняється з раптовим запаморочливим відчуттям: йому добре тут, і не страшно батька, що прийде п'яний і захоче поперти обох ломакою.

480. Через ту вітрогонку твою, Софку дядь Сергієву? Правду я кажу, Марлен? — Звідки ти знаєш, мам? — не йме віри Машка.

481. — Мааам... — несподівано для себе і зовсім не в тему видихає Машка. — Я тут подумав... може, мені піти екскурсоводом у фортецю? Ну, не зразу екскурсоводом, а стажером спочатку? Там люди різні бувають, можу з кимось корисним познайомитись. І цікаво ж воно...

482. — Екскурсія?! Фортеця?! А працювати хто буде?! Продавати хто буде?! Коли я встигну? Вночі пиріжки печи, а вдень продавай?! Тільки й роботи, поки канікули, потім школа твоя, а заробляти як?! Придумав мені він — фортеця, екскурсія!

483. У мить, коли відчай підкрався небезпечно близько, голос Софки раптово, ніби підказка з неба, шепнув йому ззаду на вухо.

484. Пару з автостанції вона звідкись знала і бозна-як зуміла вмовити не подавати заяви. Навіть дільничний дядь Льоша здивувався.

485. — Але у мене нема грошей, — прошелестів Машка. — Заплатиш іншим. — Чим іншим?

486. Машці раптом здалося, що в риб'ячому жирі ліхтарного світла з вулиці плаває напис «Чикаго Булз». Таки здалося, подумав він, коли ж постать сказала грубим чоловічим голосом.

487. На суді Машка думав сказати, що в того мужика раптом вирости звірячі ікла, він це побачив, тому й вхопився за ніж.

488. Машка завмер від подиву, гадав, що таке буває лише в книжках про піратів — дідові на плече так і просився великий балакучий папуга, що хрипливато лається іспанською.

489. З подивом, витягаючи шию, коротко оглянула «надзвичайну ситуацію», а тоді заходилася вмошуватися на березі між мертвяком з його сумним почтом та байдужими пляжниками.

490. — Було би що їсти, — зневажливо пирхнув Іво, вбраний у ясно-блакитні шорти, кривий на одне око. — Дивний смак у тебе, Аді.

491. — Звідки вам знати, що це вона? — почав Чера, цілком свідомий своєї місії. — І що вінок узагалі був? Вигадки це все.

492. — Нічого собі вигадки! Ти що, Коштану не знаєш? — докірливо, з гарячою готовністю відгукнувся Аді, найстарший у гурті.

493. І візити вождя інкогніто їх теж не дивували — він же передовсім чоловік, перемовлялися на кухнях господині

494. І тому, коли з'явилася раптом на храмовому святі, щоб разом з усіма містянами вшанувати Діву Марію, люди зацікавили ще гірше від неї.

495. Постоявши так якусь мить, Коштана раптом пірнула й зникла під водою, тільки квітковий вінок загойдався на хвилі.

496. Натовп на березі видихнув «ах!» і повторив це ще раз, коли мокра простоволоса дівчина різко вигулькнула поруч зі статуєю, потягнулася по вінок, який хвиля послужливо принесла просто в руки, вдягла його на схилену шию Діви Марії, а тоді легко підхопила саму статую і понесла її на берег.

497. Без жодного слова поставивши статую на землю перед сторопілим священиком, Коштана розвернулася й пішла так само стрімко, як і з'явилася.

498. Висока мокра жінка, обліплена сукнею, ніби антична скульптура, які він розглядав на картинках у книжках, безмежно вразила малого.

499. Коштана пройшла повз, поспішаючи до свого саду-сховку, Андрей відкрив рота, скочив на рівні, обтер брудні руки об колись білосніжний матроський костюмчик і побіг слідом.

500. ... приїхав якийсь по-новому рішучий, навіть злий, і легко перескочив через паркан у таємничий сад. Так природно. І дивно було, що не зробив цього раніше.

501. Ця схожість і його чудесний порятунок зі слизької ситуації ніби могли підтверджувати теорію про Андрея як сина Владана, але ніхто нічого не знав напевне.

502. Раптом нізвідки зривається вітер, рвучкий і сердитий, змушує мружитися і розбиває застигле скло моря.

503. Ця сповнена життя картина дивовижно гармоніювала і з трагедією, і з незворушним спокоєм на різних полюсах берега; вона ніби врівноважувала дві інші частини триптиха.

504. Людей дивувала тільки Коштана. Або, краще сказати, лякала.

505. Крила ангелів були вкриті зелено-червонястою лускою, що за структурою нагадувала крокодилячу шкіру. Вигляд у всієї групи був здивований і навіть хвацький за певного освітлення.

506. Тоді, якраз на серпневого Іллі, під час особливо бурхливої літньої грози у баню дерев'яної церкви XVII століття влучила блискавка, ніби підтверджуючи безповоротну проклятість хутора, і лише дивом увесь храм не згорів дощенту.

507. Але сумніваюся, що тутешня публіка готова до зустрічі з ними. Естетичний шок гарантований.

508. Осип ошелешено глянув на нього. І кивнув, аніскільки не вагаючись.

509. Лука надійшов від криниці сердитий і звелів, щоб вони переказали своїм, що після нічних подій служби Божої не буде аж до неділі. Жіночки спантеличено зашепотілися.

510. Лука, однак, мав на це власну думку. Стояв перед іконою і хитав головою, дивився круглими очима то на Лалібелу, то на Осипа.

511. Народ, зрозуміло, кинувся на допомогу сусідові, і храмом раптово прокотився зойк. Усі побачили, якою стала Лалібела.

512. Простягнув обома руками. Обома руками. І всохлою теж! Натовпом знову прокотився зойк.

513. Та найбільше диво Лалібели було в тому, що вона зцілювала найстрашнішу тутешню недугу — вбивала чорного черв'яка сумніву в собі, що століттями точив людей на цій землі.

514. Одного дня, фотографуючи звично, крадькома, він побачив у черзі до ікони Настю. Здивувався, що вона так швидко повернулася з Гоа, та підійшов не одразу.

515. І ось тепер вона повернулася, така розчарована в усьому, почула про диво в передмісті й не могла не приїхати.

516. Настя поглянула на нього здивовано: — Ти ж наче казав, що вона була чорна?

517. ... щоправда, не публічно, на людях усе ще продовжував розповідати історію свого дивовижного зцілення.

518. Осипа дуже лякало все це вкупі, він постійно намагався зв'язати воєдино два кінці розірваної нитки, пояснити собі, як люди, що стали дивовижно просвітленими, такими добрими, що аж бриніли на вітрі, ніби у них за спиною були крила з фольги, тієї срібної, що буває на плитках шоколаду, щодня розкопують всередині себе древні поклади люті.

519. Поділити між собою пожертвування паломників і жити, як жили. Наодинці зі своїм дивом.

520. Підходьте, діти мої, хто готовий прийняти від Неї диво зцілення.

521. Такою мама і померла. Тео ще чудувався, чому вона така гарна й світла лежить у домовині.

522. Міркував, що хтось дає Зої гроші на ці срібні дари, отже, хтось у неї є. Але як тоді їй вдалося приховати його від людей?

523. Як же їм тепер поговорити, з чого почати? Зоя стала така дивна.

524. Він би й не ображався, і не дивувався: вона завжди була занадто ніжною для тутешнього каміння квіткою і навряд чи втрималася б на ньому навіть за ідеальних умов.

525. Ось тільки не міг забути, як ховав маму сам, як всі без винятку підходили й запитували: «А що, Мартіна не приїхала? А чому?».

526. Від чоловіків, неодмінно казала в таких випадках мама, жодної користі, взагалі жодної. Продати чотирьохсотлітній родинний дім!

527. Нагорі було темно і запилюжено, але мама натхненно крутила проіржавілі механізми, піднімала ролети на вікнах, притягла кілька відер води й ганчірки, мобілізувала їх із сестрою на велике прибирання, і вони драїли й провітрювали своє помешкання цілісінький день, до вечора — і ніхто не нарікав, аж дивно.

528. Світ зненацька тріснув навпіл, як і тодішнє літо. Того ж вечора вони утрюх збирали речі й плакали.

529. Його страхала ситуація за визначенням, коли хтось, начебто приємний і шанований, раптом без запрошення ламає оті межі приватності, знаючи, що іншу людину від нього верне ...

530. Мама похитала головою, мовляв, такий книжний хлопчик — і в прості рятувальники!

531. Цілком ймовірно, що і його спільником. Згодом змінив прізвище, переховувався. Дивно, що не виїхав у Латинську Америку. Оселився інкогніто на острові.

532. ... але все одно ходив, ніби мертвий, і невпинно думав, як дивно влаштований світ, у якому дітям нацистів подобаються острови у теплому морі й підкоряються різноколірні гортензії в горщиках, а їхнім безіменним онукам відчайдушно хочеться по-справжньому врятувати бодай когось.

533. Дитина лежала в нього на руках, дивовижно маленька, трохи більша за долоню. Хлопчик.

534. Дивно було дивитися, як пором із людьми рухається по воді ривками, схожий на велику водомірку.

535. Важкий Пісок — так називалася моя домівка. Вимовляти цю назву було природно й легко, а писати — тепер, коли вмію робити це добре — дуже дивно.

536. Але вся Земля Загублених дивним чином жила всередині мене, ніби на споді повік намальована.

537. Проголосили мене несповна розуму. Назвали Сиротою. Але яка ж я Сирота? У мене є моє ім'я.

538. Коли Іван тільки оселився у мене, був дивний. Часто я чула, як він уночі нервово крокує кімнатою і надто голосно тупотить при цьому.

539. Величезна, зубата — проковтнула його ногу і не помітила. Нічого дивного, я вже бачила колись такі поранення.

540. Був дивовижно покірний. Мав ніжну шкіру на зап'ястях і такі вуста, ніби злочин.

541. Коли обоє виснажувалися, я вставала й поверталася у свою постіль. Іван спершу дивувався, потім зник.

542. Я заперечила: Флора не могла воювати. У Флори у валізі великі товсті книжки: одні — з мапами поширення рослин, інші — з їхніми портретами та описами характерів. Поки це все прочитаєш, хіба залишиться час на війну?

543. Тоді я почала уникати Флори. А вона, на диво, стала ходити за мною хвостиком.

544. — А знаєш, Веро, це перевертальний камінь. — Перевертальний камінь? — не зрозуміла я.

545. Я втішала її, як дитину, обіймала, гладила по голові. Здивувалася, що її великі груди такі тверді.

546. Але я перебирала руками, пором рухався, дальній берег незворотно наближався, і цього дива з мене було досить.

547. Дивом добрався до берега, тиждень чекав, поки його підбере випадкове судно, а тоді все питав попутників у різних портах, чи ніхто не чув про Веру, яка сто років живе у великому саду над теплим морем, у якої вся земля на руках намальована.

548. Черевики дивно контрастували з її вбранням.

549. Він стояв на мокрих дошках причалу і роззирався довкола з подивом.

Текстовий матеріал з роману «Піца Гімалаї» Ірени Карпи [101]

550. Ти ба. Я думала, всі хіпі давно вимерли від ЛСД, деś у часи зеленої молодості нашого тата. А тут — такий релікт.

551. — Це ж треба, ви — сестри. А я би й не здогадався! — часто міг бовкнути якийсь грайливий кокетун без особливих шансів.

552. Хіба що її дивували місця роботи її колишніх однокурсників, тоді блискучих зірок лінгвістики, а тепер продавців яхт із-грязі-в-князевій еліті, стюардес внутрішніх авіаліній, звукорежисерів і дружин французьких арабів із двома надбаними в придачу дітьми і одним уже власним.

553. А дітей мені ще рано. — Ага, рано! Давно вже замуж думати пора.

554. Проте гопнікам і серйозним дядькам вона все ж називалась як Рада, і навіть це не захищало дядьків від миттєвого перевтілення в гопніків: — Рада? І чому же ти рада? Га-га-га!!!

555. І якби раптом у Редьки завелися гроші, вона би витратила їх аж ніяк не на сеанси психоаналітика.

556. — Купи собі вухо. — Шо? — оторопіла Редька.

557. А Голос тобі хоч щось у снах говорить? — Який, к бісу, голос? Я шо, на планокура схожа?

558. Коли вона вже відійшла було кроків на двадцять, у спину могутнім ударом різко гупнули глухі слова — аж крига приснула Редьці по жилах.

559. Редька взагалі-то рідко чомусь сильно дивувалася. Звикла приймати за даність те, що речі, незбагненні для одних, виявляються життєвою нормою для інших.

560. Редька із сумішшю завороження й огиди ковзала поглядом по відрізаних капловухих головах, аж тут раптом, просто з-під ятки з розкладеними на ній тельбухами випірнула стара, чорна, зморщена бабця з целофановим пакетом у руках.

561. — Добрий день, привезли бляху... — ошелешено вилаялась Редька. — Шо за...

562. Суцільні й пунктирні лінії, мабуть, позначали характер доріг. Тлумачення мапи не було. Які вони там бувають, дороги ті? Асфальтовані й ґрунтові? А що це за відрізок із червоних крапочок?

563. — Ну дуже прекрасно. Ахуїндер. І що тепер із цим всім пособієм робити?

564. «Відкрий двері. Там тобі передачка». Редька ненадовго впала в стан клінічної смерті. Так і сиділа задубілим мертвяком, і дивилася тупо на віконце в моніторі, поки у двері дзеленчали.

565. — Майже штука баксів! Це ж такому чму, як я, вистачить і на квиток!

566. Програмісти ж усі головно навіть закінчили вуз якимось дивом.

567. Дивним чином у сім'ї не збереглося фотографій. За винятком однієї, чорно-білої і якоїсь бракованої.

568. Він чогось параноїдально вимагав від дівчат самотійності. Так, ніби кожна їх помилка була його власною. Що дивно, беручи до уваги їх давним-давно цілком окремі життя.

569. — Дивно. Ми ж, окрім діда з бабою, його єдині родичі. Не схоже, що можна просто так забити... — Та не, — провадила Соня, — я не про нас із тобою, як не дивно.

570. — Ей, падруга, не так бистра! — заверещав він. — Ета шо ти мне привезла такое?! Піцу што лі? Редька отетеріла.

571. В ліфті відчула, як щось тисне й колеться за поясом. Дістала запханий туди файл із рахунком про оплату. Знічев'я глянула на папірець. Що за...? Почекайте хвилиночку. (Редька аж забула вийти з ліфту, від чого він закрився, й довелося чекати, поки стара дротяна коробка прийде до тями).

572. Навіть із Редьчиним небагатим досвідом було ясно, що тут щось явно не так. Що за «разова ліцензія № 9876/2-10» від засмальцьованої дати? При чому тут «зовнішньоекономічні операції» до піци з морським гаддям і грибами, наритими свинями? І чого це ціну за піцу написано з п'ятьма нулями, ще й у заокеанській валюті??? Навпроти підпису голомозого гурмана стояло слово «начальник» і довга назва якоїсь мутної контори. Що за підстава, дороженька Соню?

573. Редька набрала в легені повітря, прожогом кинулася на балкон, перелізла на сусідський, приязно помахавши рукою шокованій бабусі з в'язальними спицями в руках, і вже звідти подерлася вниз металевою драбиною.

574. Дивно, що такі ще є, — зазвичай люди так бояться злодіїв, що плюють на пожежну безпеку.

575. На табло рейси — її до Ляйпціга (ого!) — реєстрація закінчилася.

576. Редька ледь не схопила тіточку за руку, аби та її вела — настільки дивно було, що хтось у нашій країні може отак запросто тобі допомогти. Ще й цілком безкоштовно.

577. Підняла рвучко картонну кришку й похолола: в коробці замість піци лежали акуратні пачки єрових банкнот, на подив Редьки, геть не в жирних піцових плямах.

578. Редька дивом доїхала за п'ятнадцять: швидше почнеш — швидше буде пиво зі смаженою картоплею й печерицями.

579. Та піца, що жлоб у тапочках забрав, ще й пахла так, що серце виверталося. Дивно, що всі інші Редьці не пахли зовсім.

580. Ворота з шумом, достойним фільму за романом Кіра Буличова, роз'їхалися в боки. На порозі постав не космонавт у скафандрі, а звичайний лисуватий дядечко в смугастому халаті й золотих домашніх тапочках. — А-а, пріпейд заказік.

581. Працівниця книгосховища поклацала трохи на своєму комп'ютері й дещо ламаною англійською, пошкодувавши недоробленого філолога, пояснила Редьці, що збірник топографічних карт 76-го року зараз на користуванні в читальному залі. Знову карти?

582. — Ой-ой, почекай! — замахала на нього руками Редька. — Ти шо — на філософському вчишся? На політології, небось? — Га? З чого взяла?

583. Редька раптом сильно, як ніколи, відчула себе самотньою й усіма покинутою.

584. - От де скарб був! Скарб! Раптом Редьку пройняв страхитливий здогад.

585. — Нарешті хоч робиться ясно, куди приблизно мені валити... — Шо значить — тобі? — злякалася Редька.

586. — А. Та так. Ніхто. Просто видок у тебе, ну, наш. — Ваш? — Наш.

587. — Перш ніж я гордо зйду на трап літака, давай домовимося, що я в долі. Половина, скажімо, мені. — Половина чого? — здивовано підняв на неї очі Дордже.

588. — А хто за ними гляне, коли й ти поїдеш? — Котячий бог. — Котячий бог? — Котячий бог. І соціальні служби.

589. — О, видиш. Щось таки й пришло. — Дордже сягнув по конверт у середині купи. — З банку? Дивно. Та ше й тобі.

590. Редька вже нічому тут не дивувалася. Відкрила конверт.

591. — Дивно, — сказала Редька, — мені колись казали, що прізвище Сінг значить Лев і буває лише у найвищих каст.

592. Більше їй нічого не вдалося з нього витягти, та він, здається, й справді не багато більше за неї знав. Ті ж розмиті знаки і дивні послання, ще менше конкретики, ніж надходило їй.

593. Як не дивно, котятини не вчувалося, хіба якийсь щемливий запах тютюну і книг...

594. — Та нічо. Наш чєлавєк, — Рєдьці стало весело. — То, може, хоч даси мені глянути на книжку з магічними кодами? — Якими ще магічними кодами?

595. Рєдька вжє знала, що там, імовірно, є. Тож дозволила подивуватися Дордже.

596. Рєдька аж застигла від такого нахабства. — Ти що, ботан — ващє оборзів?

597. Дордже говорив це все як у трансї, але Рєдька була сама надто невиспаною й змученою, щоби дивуватися.

598. — ...галас, юрби людей, дуже великий натовп, безкінечний потік темних облич. Я дуже сумніваюсь, чи це було зі мною, чи це якесь побачене у морфійному угарі кіно. — Морфій? О, я кіно таке недавно бачила. За автобіографічним Булгаковим.

599. — Та це і є те місце... Або я їбанувся, або таки впізнаю ці гори. — О! Ти вмієш матюкатися!

600. Рєдька не поспішала рухатися з ліжка. Її відображення на стіні навпроти дивилося на світ здивовано й запухло.

601. — Дуже сексуально. — Дордже заходився складати свої речі. — Може, ти би вжє встала? Я нам, кажись, попутку намутив. — Яку таку попутку?

602. — А-а. Ну ладно. Я взагалі без руля, що за місто і куди нам треба. Кинь у мене джинсами. — Рєдька ще раз позіхнула. — Взагалі-то дивно, що ти знаєш, а я нє. Бо то ж я тебе веду кудась, га?

603. — Ти що — зовсім вчора блекаут хапанула? — Дордже майже не здивувався і питав риторично.

604. Рєдька роздивлялася пересувні твори мистецтва, широко відкривши рота.

605. Результатом був звук — щось середнє між істеричним вереском немовляти і гудком невеликого поїзда.

606. — Йоб твою блядь мать сука! — вилаялася Редька йому навздогін. — Гандон! Так перелякав.

607. — Дивно. Я думав, ти захочеш відкрити тут школу для благородних дівиць. — Дордже з присвистом, як то заведено в деяких народів, засмоктав у себе соус і для рівноваги почавкав.

608. Редька приклала чорну шматку, і вже аж потім зрозуміла, що воно таке. — Ти шо — шкарпетку мені дав?!

609. Редька не могла повірити, що Дордже раптом став такий закритий. Які в них можуть бути таємниці?

610. Тут жаба задавила її дійсно по-класичному. Аж самій дивно стало — це типу шо, ревності? Звідки й доки? З іншого боку, з якого це дива молодиця намилилася кудись із ним іти?!

611. Дордже їв рівно стільки, скільки було треба, і з їжею не бавився. Не дивувала його ні сира картопля під виглядом смаженої, ні м'ясо невідомого походження під чесним курячим іменем.

612. Дивувало тільки, як за такий рівень комфорту (на стінах грибок, із ним мішається запах пекучої фарби з вікон, підлогумили за царя Гороха) могли лупити такі наглі гроші.

613. Редька деякий час розглядала козячу голову на одному з прилавків. Та посміхалася, на диво, життєрадісно як для посмертного вишкіру.

614. Редьці на секунду здалося, що це він зараз нагло стане клінтом-іствудом. Замість неї. Ба, який борзий шось.

615. Й, судячи з того, що пасажери заходилися влаштовуватись на повнометражний перегляд дивовижних пригод водія й задимленого двигуна, зламався надовго.

616. Зненацька, годині на другій ходьби, серед розкреслених терасами полів, як міраж після кособоких селянських халуп, постало щось, явно не позбавлене претензії.

617. Свій щирий подив менеджер компенсував ціною: захланність місцевих людей деколи мотивувалась нічим іншим, як дитячою наївністю: — Ван рум хандред долар.

618. — Завжди чудувалася тим, як добре вони організовані.

619. — Та ні. Мені це все тато розказував. Хоча би в чомусь я була краща за мою сестру. Ширше відкривала рота, коли слухала його історії.

620. — Ти диви, який звіринець, — зачудовано проказала Редька, — тут, певно, всі його предки ще з часів потопу.

621. Крім медитативного споглядання своєї колекції і майбутніх пасажирів міжміського автобусу, круглий, задоволений, міцний хазяїн — йому би служити і служити в десанті — займався дивною справою: виносив із глибини хати й розвішував тут і там по балках і мотузках дерев'яні клітки з дивними птахами.

622. І раптом, задерши голову і витягнувши шию, роззява почав монотонно випускувати, додаючи крещендо. А потім так само раптово замовк.

623. — А взагалі я на ці числа мав їхати в Піренеї, дивитися катарські замки. — Шо за катарські замки?

624. Так він пожив усюди потроху в Латинській Америці, аж на вісім років застряг в Австралії, в цих краях теж вештався, здається, але ніде на все життя не залишився, бо в нього не було тьотки, яка б його закорила. Кльово, не? — Вісім років у Австралії? Щось він не дуже поспішав, — Дордже сьорбнув теплого шмурдяка зі своєї пляшки.

625. Вона розвернула свої масні паляниці й безпристрасно заходила жувати й ковтати прямо навпроти дівчинки з пластиковими пакетами. — Слухай, — аж зачудувався Дордже, — а ти сама не ригнеш?

626. — Ага, — знову сказала Редька, й почапала нагору, назустріч грибку на стінах, давно не витираний пилюці, поїденими чимось куцим шторам, автентичним балкам на стелі й подобою кольорового (!) телевізора.

627. — У каві... — передражнила Редька. — Святотатствуєш! Це ж розчинний діабет. Дордже щиро здивувався: — Так? А в мене нормальна. Заварена. Що ж ми — даремно з собою плитку і балон таскаємо?

628. Ще з літака з Ляйпціга Редьці страшенно кортіло випитати щось у Дордже про її тата. І дивним чином на горло наступала якась ображена гордість і друг її ступор.

629. коні теж були пухнастими, тому остання миршава шкапа видавалася вгодованою й чистою, але якщо її погладити, рука залишалася брудною, а сама шкапа, отримавши культурний шок від такого з нею поводження, норвила клацнути тебе жовтими зубами

630. Французи не відрізнялися гастрономічною філантропією, так що вибачай. Їж гауду. Ти її вже їла, до речі, вчора. — Ото? В пластику? Та, то така гауда... Привіт із радянського дєцтва — сир «голландський» в Україні.

631. Зате зненацька відкрилася картинка, достойна сну кінематографічного невдахи, що профітькав родинний масток в азартні ігри, і тепер мучиться, варто чи ні продавати останній килим і бабусин порцеляновий сервіз вісімнадцятого століття, щоби «нарешті відігратися».

632. — Вас іст дас? — оторопіла Редька. — Поняття не маю. Наступної секунди вона не йняла віри своїм очам: спереду була одиничка!

633. На диво, її ввічливість мало зворушила прибульців, подібних на класичну трійцю з Нікулінських комедій.

634. Дивна риса була в неорганізованої й втикальної назагал Редьки: як тільки доходило до чогось справді нагального, серйозного, небезпечного й екстремального, в ній наче просиналася інша особистість.

635. — Слухай, а що буддисти роблять у ситуації, як наша? Чекають із моря погоди, втручання фатуму й дивного порятунку ззовні, чи щось пробують халамандрити?

636. Дивні думки навідують людину, в котрої над головою секунду тому грянув постріл.

637. — Нема ніби. — Дивно. Але вже.

638. Аж той рудий орла застрелити хотів. — Орла?! Мудак!

639. — То бери, — ще більш несподівано випалив Дордже. — Тільки дай-но вирву з нього дещо.

640. «Дива якісь із хлопцем, — подумала собі Редька, — скільки шуму за блокнотик і ніч таку місячну, зоряну, ясну...»

641. — Точно. — Дордже зупинився й оглянув річкову долину. — Дивні скелі тут. На Латинську Америку схоже дуже.

642. — Дивний дядя... — міркувала вона. — Втикав так на тебе. І не казав ні слова. Може, німий?

643. Варто їй було сказати це, як за наступним поворотом постала дивна картина: на невеличкому вимощеному колотим каменем майданчику лежав велетенський, зв'язаний по всіх ногах чорний як.

644. — Сука бля підараси, — плюнула Редька. — Нація хінтаю. — Ти здивована? — дещо байдуже спитав Дордже.

645. — Ти здивуєшся, але згущоночку знайти в нас шанси є. — Дордже позгортав карти.

646. — Та пішов ти! Сноб-усезнайло! Нашо мені здалося тебе терпіти?! Фак.. Фак! — вона аж зупинилася й безпомічно в своєму гніві роззиралася довкола. Дордже, здавалося, стояв приголомшений.

647. Дівчинка здивовано дивилась на Редьку. Відтак інші дорослі теж погладили звірятко, не зводячи з Редьки очей.

648. — Ага, до речі, той мужик щиро здивувався, взнавши, що в твоїй країні собак не їдять і тримають у хаті. Він так і перепитав — що — всіх-усіх собак?

649. — Диви, а он той-во мужик взагалі якийсь дивний. На хача схожий, — ліниво цідила Редька з напівзаплющених повік. — На кого?

650. Баба в засмальцьованому фартусі, брудними нігтями і ковтуном у волоссі дивилась на неї зі злегка прочиненим ротом.

651. — Точно не знаю. Схоже на стару алмазну копальню. — Алмазну?!

652. Завантажені пороною кинуті напризволяще вагонетки, купи робітничого одягу, порвані чийсь прикраси (сюди лазили жінки?)

653. Зовсім тихо дзюрчав у гушавині струмок. Раптом у траві Редька помітила чорні ягоди. — Ура, чорнички! Чорничечки, ням-нямчики!

654. Дордже переклав для Редьки. Редька обурилася: — Це за наш-то навігатор і фотік?! Це ми їх тут що, сто годин заряджали?!

655. Ти б, до речі, здивувалася, в якому різноманітті вони тут існують. І як поетично називаються.

656. А правіше й справді було не так мокро. І були ще якісь корінці й квіточки, що дивним чином додавали Редьці оптимізму.

657. Відтак, якщо піднятих навшпиньки й зазирнути через тин, можна було побачити, як люди кружляли довкола своєї осі й робили дивні рухи в сторону багаття, розведеного на городі. На голові у двох танцюристів красувались помпезного вигляду шапки.

658. ...Нічне вилізання з нагрітого спальника для походу в зимний туалет часом ошелешувало несподіваною нагородою: небо було таке переповнене зірок, що чорноті між ними, здавалось, не так уже й легко було вишкрябати собі місце.

659. — Щось дивне відбувається, — ледь чутно мовила Редька. — Що з цим йобаним компасом?! Що це взагалі за містика-хуїстика?

660. Дивні голоси невидимих істот тим часом затихли. Однак їх присутність Редька все ще відчувала. Від цього її кидало в холодний піт.

661. Потім несподівано спитала: — Ну а воно там хоч варте чогось?

662. Врешті-решт, у нього таки вийшло, і, запивши дивне м'ясо чаєм, вони обережно повкладалися спати, турбуючись не так про вовків і зловісну темряву довкола, як про реакцію незвичних шлунків на новітню дичину.

663. Дордже здивовано глянув на Редьку. Відтак посміхнувся і знизав плечима.

664. Ставало справді холодно, вода у відрах парувала й вистигала, а вони все дивилися і дивилися, як раптом Редька зрозуміла, що нарешті це її. Вона таки мусить піднятися.

665. Але тоді, по ходу, в чаньський. Він чогось дивно приваблює. Плюс, якщо щось не так, тебе луплять бамбуковою палкою по сраці.

666. Дивна ілюстрація для общепіту, подумала Соня.

667. В її яточці продавалися друзі людства — розчинні макарони, мило, якісь крупи в мішках, місцевий шик — ультратонкий (не набереш багато шарів, підло продереться під пальцями в найвідповідальніший момент), зате білий туалетний папір і — о, диво — знайомий Редьці ще з українських аптек біло-фіолетовий крем.

668. — Ой! — перебила його Редька. — Та ти не слабо загорів! Диви який наглий. В мене лице лупиться, як у москальки в Єгипті, а ти собі став шоколадний мулат!

669. — Ага. Ти ж азіат! Ото доперла. Я думаю, з якого це дива локалі, не відаючи про твоє поліглотство, так часто з тобою перші заговорюють.

670. — От тут філолога і видно. — А чо філолога? — не дуже второпала Редька. — Просто бідну голодну Харитю...

671. — Ех, чулен по тобі плаче. — Дордже іронічно, втім, не без ніжності, глянув на Редьку. — Чулен? — перепитала вона. — Чулан, ти хотів сказати?

672. Так непомітно і ніжно, що спершу все скидалося на якусь новітню спа-процедуру. Дивні думки навідали Редьку, перш ніж вона збагнула, чим ця процедура може для неї закінчитися.

673. І тут зненацька перед її очима постало у всій своїй красі Тибетське плоскогір'я.

674. Дордже ще раз озирнувся довкола. Виявляється, поки Редька стриміла тут із відкритим ротом, він уже встиг пройти туди-сюди вздовж перевалу, видивляючись шляхи спуску.

675. Дивно, що Дордже жоден симптом гострої гірської хвороби не чіпав.

676. Чорна кицька заскочила на глиняну лавицю, вмуровану тут по півпериметра, потяглася, погострила кігті об килимок, постелений для тепла, і раптом зашипіла в порожнечу кімнати.

677. Редька спостерігала це все з відкритим ротом. Спати явно перехотілося.

678. Яка, в свою чергу, дивним чином була піднята догори живим деревом, що виросло просто під нею.

679. Поки Редька роззявляла рота, Дордже швидко йшов у бік села, дивним чином не здіймаючи за собою куряви на цій запилюженій широкій дорозі.

680. — Ого. Та тут не село, а цілий форт! — аж присвиснула Редька, підійшовши ближче. — Диви, які укріплення. Від вітру чи від демонів?..

681. Дивне тут селище, наче з кубиків чи сходинок — одні будиночки стоять на інших, ще вище на них приліпилися гомпи, котрі незрозумілим чином ще й виявляються старішими за все інше.

682. Дивну картину являли обоє: повністю голий хлопець і повністю вдягнена, як на підкорення Евересту, дівчина.

683. Тут Редьчине заціпеніння трохи спало, вона схаменулася, що ж це йому, мокрому, зараз дуже холодно, схопила свій марлевий бірюзовий, у сині черепашки, шарф і заходилася витирати його тіло, боязко цілуючи вже сухі й ще мокрі місця.

684. Редьці здалося, він не одразу второпав, що з ним говорять не англійською. А коли второпав, на його ідеально круглому лиці почали з космічною швидкістю чергуватися подив, захоплення і недовіра.

685. Не ясно, що здивувало Редьку більше. Те, що настоятель зненацька заговорив англійською, чи те, з яким спокоєм виголосив він свою аж надто радикальну тираду.

686. «Далай Лама більше політик, ніж духовний діяч» — казали вони. А що тут дивного? Часи такі.

687. — Падмасамбхава. І тертони, — терпляче пояснив Дордже, — це такі хлопці, що терми знаходять. — Терми?

688. — Тебе дивує акцент, репертуар чи порушення монастирського уставу? — засміявся він.

689. Редька наранок почувалася розбитою, але чогось у пам'яті застрягли дивні слова — наче й не зі сну. — Шо таке Єше Цогял? — спитала вона у Дордже, без особливої надії на відповідь. — Звідки ти це взяла? — здивувався трохи він.

690. Редька багато чого хотіла спитати — наприклад, із якого це дива Дордже раптом принц-напівбог — але вирішила за доцільніше промовчати.

691. Хоча... — Редька злостиво покосилася на Дордже. — Не такий він чогось і здивований назагал. Падлюка дика.

692. — Час, час, — невдоволено бурчала вона. — Так, ніби в нас із тобою вічність. — Вічність? — посміхнувся Дордже. — Десять так воно і є.

693. — І що це за длушпалка? — Длушпалка? Це щоби в зубах копирсатися, чи в вусі?

694. — Та яка ж ти бліда? — здивувався Дордже. — Давно, видно, дзеркало бачила.

695. Але тобі личить. Хоч і виглядаєш старшою. — Старшою?! — злякалась Редька.

696. — Дивно, — міркувала далі Редька, аби зійти з рейок своїх неправоздатних ревностів. — Чого монах не передав цей меджік гаджет тоді, коли сталася та біда з королівством?

697. Дордже здивовано глянув на неї, а відтак розсміявся так голосно, що їй зробилось геть незатишно.

698. В наступному сні вона вже була зовсім кволою. Якимось без особливого інтересу й подиву виявила, що ліва сторона Дордже була Падмасамбхавою — треба тільки обійти його і правильно глянути з там-того боку.

699. Дордже мовчки поцілував її довгим поцілунком, і Редьку здивувало, який у нього гарячий рот, і який у неї, мабуть, холодний.

700. Це щось типу дачі, чи що. Зимова резиденція. — Ух ти. — Колись оце також було королівським палацом, — байдуже сказав Дордже. — Та ну. Правда?

701. Редька задумалася. Все-таки дивні передбачення і збіжності. Блаженний із голкою в потороченому одязі, чорний храм і чорний же камінь для здобуття вогню як порятунок від темряви й холоду.

702. — Ну чого зразу глиняних? — Дордже здивовано підняв одну брову. Редька й не знала, що він так може, і спробувала було й собі: не вийшло.

703. — Дивно, як це наші уроди в Києві не додумались до такого «пояснення» нищення міста. Напрягаються там, бідні, чекають, нищать ті кволі пам'ятки

архітектури, щоб тільки руками розводити й казати, а що ж тут, тут уже тільки пад снос...

704. — Ну, тоді чого боятися саперних лопаток? — Боятися? Не знаю.

705. Гнівними звуться мантри, що належать гнівним божествам. І, як не дивно, вони мали б використовуватися для зачистки демонічних сил, що капостять живим істотам і чинять перешкоди Вченню Дхарми.

706. — Ні, тут, звісно, ходили якісь місіонери, і навіть церкви їм дозволяли будувати, але цей ось хрестик — то атрибут тантричного ритуалу до. — До?

707. Дивно, що ти їх ще в місті з глиняним статевим гігантом не розгледіла. На козині черепи дивилась чи на...?

708. Дивним чином місця, куди вони прийшли під обід, не були аж такими безлюдними. Принаймні дивно було Редьці після всіх тих пройдених міст-привидів і неприступних перевалів.

709. Раптом Редька відчула, як дах у неї під ногами затрусився. Вона не одразу второпала, що воно таке, і вже збиралась запитати в Дордже про частоту місцевих землетрусів, як раптом до тряски додався ще й дзвін, а після того — неясні крики ледь не людськими голосами.

710. — Яюсь так все дивно... — Редька висякалась у шматок туалетного паперу. — Вся ця історія з Амі.

711. — Ну, а як же фотографії для бабці і сестри?! — з переграним подивом обернувся до неї Дордже.

712. Вдихала запах старих фресок, вогких тканин, просотаного часом дерева, і раптом в одному з кутів відчула щось настільки дивне, що аж спинилася, оторопівши.

713. Тут ззаду підійшов Дордже. Вона дивно глянула на нього, але нічого не сказала. Він пройшов уперед.

714. В гуцулів у Карпатах теж є громові ножі. Там спеціальна технологія їх виготовлення. — Громові ножі?

715. — Чулен таки тебе не полишає, дивина... Може, врешті забереш з собою, та й поїси в голодну днину?

716. — Ну добре вже, добре. — Дордже ступив обома ногами в потік. — Застрибуй. — Кудя? На тебе? Ти шо — здурів?

717. — Каже, що шорт-кат є. Вгору і вправо від Відьминих Кишок. — Шо? Яких таких Відьминих Кишок?! — Редька уже, здавалося б, нічому не дивувалася, але перепитувати деколи могла.

718. — От вернусь колись на бідні села... — Бідні села? — не второпав Дордже.

719. От Далай Лама, приміром, не знаючи, звідки взяти грошей на чергове озброєння армії, ввів був податок на вуха. — На вуха?.. — Редьку чогось пройняло на швидку згадку про базарну відьму і кульок свинячих тельбухів.

720. Редька злегка отетеріла, втім, простоявши так кілька секунд і не наважившись нічого запитати, сама сіла трохи позаду Дордже.

721. Редька раптом стала, як вкопана. Поєднання форм, кольорів і світла зненацька видалось їй ідеальним.

722. — Не дивно, що Міларепа просидів тут у медитації дванадцять років.

723. — Істині досягнення сиддхі — і вони даються найважче — це, як не дивно, зречення, співстраждання, тверда віра й осягнення безпомилкового погляду. Хіба не так в есенціях всіх цивілізованих релігій?..

724. — Як дивно, що існує така тиша, — сказала Редька, зупиняючись. — Якщо заткнуться наші ноги — в сенсі, якщо ми зупинимося й перестанемо ними гупати, — не буде чути геть нічого.

725. — Га?.. — тепер уже Редька витріщилася на нього, як баран на своє відображення в блискучому бампері новенького пікапа.

726. — То частково. Чим більше соляних слідів наплаче в нашу пляшку від коли, тим ліпше. — Соляних слідів? — Редька вже лізла. Але ще питала.

727. Дордже вже зачерпував дерев'яною саморобною ложечкою. — Місцевих найбільше дивує, як то вона ніколи не переливається через край.

728. При вході в першу горішню печеру Редька стала, як вкопана: якби вона не знала всієї пустельності й холоду цього краю, живі квіти й метелики — вони літали навіть у півтемряві головної печери! — нітрохи б її не здивували.

729. — О! А тут що за рани на печері? — Раптом оторопіла вона. Чорні стіни в кількох місцях білили, ніби на тілі коня чи собаки взялася виразка.

730. — О, диви! — писнула вона. — Знову божественні трахомундії!

731. Дивно було, як то природно могла зникнути зі стіни частина фрески при тому, що все інше лишилось майже недоторканим.

732. — Здається, я знаю, куди нам, — тремтячим голосом промовила Редька. — Правда? — чогось не здивувався Дордже. — Тоді веди мене, сліпого перебендю.

733. Нарешті вони дісталися до перевалу. На диво легко було дихати, як для такої висоти.

734. — Ти що — темряви забоялася раптом? — щиро здивувався Дордже. — Вже ж он майже прийшли. Півгодини якихось.

735. — Я що — дурна? Жувати каменюку! — витріщилася на нього Редька.

736. Бабуся-дівчинка секунду дивилась на це зацікавлено, а потім аж підскочила з пронизливим пташиним криком. За нею все жіноцтво вибухнуло неймовірним реготом. Такої смішної й безглуздої форми вони ще не бачили.

737. Дивно, як то Дордже це анітрішечки не переймає. «Ой спасіть-памагіть...»

738. — Ага. — зітхнула Редька. — Тільки щось згадала я її, як під гіпнозом, слово в слово. Дивна фігня. — І справді дивна. До чого тут сім?

739. Редька дивувалася, як він вмудряється не задихатися, співаючи й лізучи під кутом ледь не 80 градусів одночасно.

740. І чурпі-каменюка зі смаком місцевого пилу й засохлого столовського сирника справді дивним чином помагала спершу йти вниз, а потім — особливо — догори.

741. — А хто тебе просив всю нашу воду видукати, як верблюд у запаси? Хоча дивно, що ти саме про воду з каміння питаєш.

742. Будинки, як і палаци, в цих місцях будували з піску і каміння. Складали одна на одну необпечені сірі цеглини. Дивним чином монастирі й гомпи

виглядали стійкішими — по п'ятсот-сімсот років вистоювали, з деякими майже повністю вцілілими фресками і барельєфами.

743. — Дивні якісь відчуття в цій землі. І людей наче нема, а назагал — ніби хтось услід тобі дивиться.

744. — А ті, хто родився в інші шість років, просто не зможуть ці скарби відкрити. Чи, якщо з якогось дива це їм вдасться, бідолахи зовсім скоро повмирають.

745. Найдивніше те, що справді дуже хочеться лягти й заснути. Не зважаючи на атональні завивання вітру під вухатою шапкою, забувши про те, що кожен крок — це втикання гострого кінця палиці в землю, ніби зібралася прошити кам'яну пустелю своїм проходом.

746. — Та нічого дивного насправді. Ти просто добре все відчуваєш. Тибет — земля язичницька.

747. Саме цією дивною справою і займався на світанку Дордже, а не з'їхав із глузду, як спросоння було вирішила Редька.

748. — Я уявляв собі Калі Гандакі, коли читав про Асангу. Десь зо два роки тому. Дивно, як все по колу ходить, наскакуючи на свої відображення.

749. Кому їх тут шукати? Кого шукати їм? Залишитися б так подовше, може, назавжди. Чому ми так рідко зважуємося на те, чого справді хочемо, відкладаючи все на момент, коли готове буде щось головніше, важливіше, терміновіше?

750. Дивно було уявляти, що десь в одній із реальностей вони могли б собі винаймати помешкання, наприклад, у Берліні чи в тому ж таки непопулярному й дешевому Ляпцігу, пити на траві у парку піно гріджіо, їсти оливки, грати у фрісбі з великим псом-покручем, курити траву, читати книжки й займатися сексом, не знімаючи шкарпеток.

751. Черевики постаріли і побилися. Дивно, що тільки тепер вона це помітила. Не роздивилась, не відчула, а наче внюхала.

752. — Дивина... — мовила Редька чи то до себе, чи до розлогої кам'яної долини навкруг. — Ще ніби недавно я готова була поскоріше звідси дременути, а тепер, здається, легко прожила би тут років зо двісті.

753. Редька хотіла вставити феміністичний коментар на тему «що ж тут дивного: жінка великий вчений, і ще в ті пелехаті часи нікого це не шокувало» — але просто зітхнула й сіла на великий білий камінь, закривши ненадовго очі.

754. «Дивно, — подумалось Редьці, — яким боком мені ця вся худоба зараз в голові...»

755. Редька впізнала мантру Зеленої Тарі, захисниці всіх жінок і покровительці мудрості. Дивно, досі їй здавалося, що процесія була геть чисто чоловічою...

756. Тим часом сили танули з кожним кроком. Особливо тоді, коли раптом, круто звернувши з пересушеного річкового ложа, всі рушили стрімко вниз — дивним, неходженим до того схилу.

757. Але раз — і все для Редьки прояснилося. Зі стрімкого рожевого гранітного виступу, на який вона з передсмертним, як їй вже здавалося, прокльоном ступила, зненацька відкрився краєвид, як із польоту вві сні у дитинстві.

758. Він не почув її, йому і так, очевидно, були трохи незручно зненацька потрапити в цю шангрі-лівську містерію імені фільму-дітям.

759. Дивно, але вітер у ту ж саму мить затих. І натовпи людей, що підходили все ближче, перестали здаватися такою тьмою-тьмущою, як здавалися у кублах чорної пилюки.

760. Ванна! Справжня ванна! Редька не могла у це повірити. Ванна тут була гірською, по-багацунськи традиційною, на гарячих каменях.

761. Дивно, міркувала сонно Редька, звідки в цьому місці таке відчуття фатуму, коли Гаутама — як запам'яталось з нічних розповідей Дордже — казав, що весь поступ у житті людини залежить від неї самої.

762. На превеликий Редьчин подив, ніякого церемоніалу не було.

763. — Дивина! Стільки могутніх і страшних богів стережуть всі чотири сторони священної Меру, а без людських рук все одно не обійтись.

764. — ...але найбільше ми реготали з розповідей Німа. Тут Редька включилася й запитально підняла одну брову.

765. — Амі? Провідник? Редьку раптом, наче током, лупануло параноєю: що й зараз вона на якомусь поліцейському підставному допиті. Що за...?

766. Дивний якийсь міністр, подумалось Редьці. І гумор у нього якийсь... занадто зрозумілий, і англійська ліпша, ніж у неї.

767. — Але хто ж міг знати? — з непідробним жалем зітхнув він. — Ніхто, крім, як не дивно, тебе.

768. Редька зітхнула і випхала ноги з-під теплої ковдри. Щось їй тут вже нічого не дивувало.

769. Редьку в цьому найбільше здивувало те, як дівчинка не затнувшись вимовила «п'ятсот тисяч».

770. Дивний був у неї білий кінь — якщо змудженій Редьці стріляло в голову заспівати йому української пісні, кінь із рисі переходив на галоп.

771. Дивну закономірність побачила Редька: тут, унизу, вікна і двері здебільшого фарбували в земляний, теракотовий, деколи жовтий колір. Тоді як вище в горах у оздобі переважала синява.

772. «Дивні знаки, — подумала Редька, — коли йшли туди, співав чоловік. А тепер — жінка. І пісня її значно складніша. Хоч ніби і знайома. Ех, кого би й собі за хвоста вхопити?»

773. І тут зненацька їй боковий зір вихопив із кам'яно-піщаного тла іншу теракотову пляму, ледь помітну, але симетричну стражеві, з протилежного боку входу.

774. — Ну і якої ж винагороди ти б собі хотіла, Радеша Зюзя Брамбамбурик? Золотої корони? Королівського титулу? Чи запакованого Принца?

775. Редька раптом зрозуміла, що останнє апокаліптичне «так не буває» вона вголос повчальним тоном казала стюардесі, котра тремтячими руками (чи то тремтів просто крихітний літак, після двогодинної затримки таки злетівши у вітряний день?) намагалася налити їй спрайту.

776. А втім, туман подобався їй. Принаймні цей, що дивно уживався з сонцем.

777. Лапаючи в торбинці за телефоном і зарядкою для нього (шарова електрика дивувала після сонячних батарей за інерцією), Редька намацала свій надкушений ключ.

778. Дивно, як то колись омріяне Гоа стало для неї зараз просто поштовою листівкою з пляжем, пальмою й накуреним москалем, запханим у композицію суто з комерційною метою.

779. Між будинками подекуди тулились целофаново-картонні прибудови. Втім, на превеликий подив Редьки, було тут і кафе, що при цьому ще й працювало, не зважаючи на ранню годину.

780. Намагаючись не зирити з відкритим ротом на щойноспечений ключ, що трясся в руці збудженого клерка, Редька вмудрилась таки прочитати дрібне гравіювання, раніше позбавлене сенсу: «*69 bahuta garabara bank».

781. Все чемно і чинно, як книжка (тобто електронний лист) їй пише: обіцяне лежить. Дивно, що Редька якось до останнього чекала якоїсь підстави.

782. «А все-таки дивно, — міркувала Редька, сунучи за клерком із темряви на світло, — як то може бути, щоб один ключ до різних замків підходив.

783. Дивно, як його не вкрали на металолом, подумала Редька, присуваючись поближче й проливаючи свою каву.

784. Поклажу розкинуть на всіх рівномірно, доведеться перти вгору ще зо 20 зайвих кілограмів. Та яка на хрін тут геологорозвідка! На висоті поза 6000! Які на хрін уранові руди! Електростанції!?

785. Дивний тут народ живе, зовсім не схожий на довколишніх монпа. Балакають інакше: більше на хінді, ніж на тибетські мови схоже.

786. Мені зразу здалося, що бригада визирає зовсім не камінці під ногами, а щось інше. Раптом, один з індусів, який забрався найвище, почав гукати і вимахувати руками.

787. Дивно було бачити її такою — без звичної самовпевненості й назагал трохи прибитою.

788. Щоденник знову переїхав по столу до Редьки. Вона запитально підняла брови на старшу сестру. Аж втішити її схотілося.

789. Якраз у той час, як вона у «Момо барі» повідала Соні про делійський банк і те, як дивним чином відкрила іншу скриню, а там була лишень якась неясна шмата, старий інтернетний знайомий Tryam Vakam прислав їй свого, як він обіцяв, останнього листа.

790. — Осьо твій ключ від квартири. — (тато запитально підняв брови). — І від делійського сейфу.

791. — Все-таки, як дивно. Як дивно і приємно, що саме ти, подібна не на мене, а на неї, виявилася моєю сильною дитиною.

792. Поки вони йшли задніми дворами, подалі від центральної вулиці з вічно роззявленими туристами зі спальних районів, Редьчин батько дивився навкруги якось дивно, наче поверх дахів.

793. До того ж буде дуже дивно заявлятися жити в келію Дордже, віддаючи себе на розтерзання фантомам. Не подобається їй ця роль фронтової жони й кураторки музею спогадів.

794. Дивним чином все пішло так, наче вона все життя тільки цим і займалася.

795. Що б там не казала бабця теперішня, вітчизняна популярність Редьку таки не минула — якісь частини її гімалайської історії з принцом дивним чином просочилися в жовту пресу.

796. Дивно, як він при цьому ще й голодним залишався. Редька була втомлена і зла, як дідьча мама.

797. — Та зараз просто взагалі-то не сезон... — більше зі щирим подивом, ніж із радістю від приходу нових клієнтів, знизував плечима закутаний у все можливе хазяїн, пораючись коло прибульців

798. — Ну як нічого? Сподіваюсь, хоч відчуття сорому в тебе є. Це ж ти на паперовій карті залила це місце ромом у Катманду, а потім підпалила і кричала, що то факел вічної мудрості. — Ш-шо?.. — Редька готова була вмлїти. — І ми сюди дійшли, а тепер ти про це кажеш?!

799. Дивно, як такого запаху не цуралася її ідеальна сестра.

800. Редьці в голові давно вже зріло голосне «Ти що це виробляєш, припух?!», але наче щось заціпило: і рота не могла відкрити.

801. Дордже перевів погляд із пляшок у барі й витріщився на Редьку.

802. — Е, ти шо! — Редька запротестувала, коли Дордже заходився обв'язувати її талію й причинні місця амуніцією, нашвидкоруч змайстрованою з витягнутих наплічникових строп, кілець, шнурівки і «підсрачника» — відрізаного для сидіння на холодному шматка карімату.

803. — О! — раптом промінь його ліхтаря вперся у лист паперу на стіні. — Хвала богам спелеології. В печерах не буває вогко.

804. — Та ну ладно! — Редьці важко було повірити у свою геніальність, втім, вона вкотре це зробила: лист від користувача Tryam Vakam — того самого, хто дізнавався в чаті, чи вдома вона, щоби підкинути посилку, — мав заголовок «Bahuta Garabara Bank».

805. — Але шось ти геть якийсь не жовтик... — вчергове прискіпливо глипнула Редька. — Чи просто генномодифікований якийсь жовтик. — Хто такий «жовтик»? — поцікавився Дордже.

806. — У гори, — сказав туманно. — У які такі гори?

807. — Ой сукабля!!! — таки заволала Редька. — Шо вже є? — Ти це чув? — Що чув? Редька вхопила Дордже за рукав і змусила спинитися. Звук із-під землі, котрий щойно до півсмерті налякав Редьку, не поспішав повторюватися.